

พระองค์วรวงศ์ กับการต่างประเทศไทย

PRINCE WAN
and
THAILAND'S FOREIGN
RELATIONS

วิรัช ศรีพงษ์ • Wiraj Sripong

พระองค์วรรณฯ กับการต่างประเทศไทย

Prince Wan and Thailand's Foreign Relations

วิรัช ศรีพงษ์
Wiraj Sripong

INTERNATIONAL STUDIES CENTER

คำนำ

ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ “พระองค์วรณฯ” หรือ “เสด็จในกรมฯ” ของชาวบัวแก้ว (ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ) ทรงเป็น “ปราชญ์” ของแผ่นดิน และ “ตำนาน” ของการทูตไทย ทรงมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อประเทศไทยในด้านการต่างประเทศ ภารกิจทางการทูตของพระองค์เป็นที่ประจักษ์ในยุคสมัยที่มีเหตุการณ์มากมายเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์การทูตไทย ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงยุคสงครามเย็น ทรงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้แทนการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติจนบรรลุผลสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2480 ทรงเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเจรจาให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติได้ในปี พ.ศ. 2489 ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ณ เมืองบันดุง ในปี พ.ศ. 2498 และทรงเป็นคนไทยคนแรกและคนเดียวที่เคยได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ (United Nations General Assembly) สมัยสามัญครั้งที่ 11 ระหว่างปี พ.ศ. 2499-2500 นับเป็นการสร้างเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ของการต่างประเทศไทยในเวทีโลก

ด้วยเหตุที่ “พระองค์วรณฯ” ทรงเป็นนักการทูตที่มีพระปรีชาสามารถ ทรงช่วยให้ประเทศไทยก้าวผ่านช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ต่อเนื่องมาถึงช่วงสงครามเย็น ทรงอมรมตรกภูมิปัญญาทางการทูตหลายประการที่ยังมีคุณค่าและเป็นหลักในการทำงานของกระทรวงการต่างประเทศจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ (International Studies Center: ISC) จึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ ดร. วิรัช ศรีพงษ์ ได้อนุญาตให้ศูนย์ฯ จัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “การทูตของศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น

นราธิปพงศ์ประพันธ์ ค.ศ. 1917-1969 : การปรับตัวและการประสานผลประโยชน์ระหว่างประเทศมหาอำนาจและการเมืองภายในของประเทศไทยในยุคแห่งความผันผวน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2567 เป็นหนังสือเรื่อง พระองค์วรรณฯ กับการต่างประเทศไทย ในครั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์สำคัญที่จะศึกษาวิธีการทูตของพระองค์ ซึ่งการที่พระองค์ทรงงานได้อย่างต่อเนื่องยาวนานเกิดจากพระปรีชาสามารถที่ทรงรู้จักวิธีการปรับตัวต่อสถานการณ์และบริบททางการเมืองที่ผันผวนทั้งภายในและต่างประเทศ รวมทั้งเป็นการ “เติมเต็ม” การศึกษาประวัติบุคคลทางการทูตและประวัติศาสตร์การทูตจากพระคณະของประเทศเล็กอีกด้วย

ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการ ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และบุคคลทั่วไปที่สนใจพระประวัติของพระองค์ท่าน หรือการต่างประเทศและการทูตไทยในยุคที่เต็มไปด้วย “ความผันผวน” นั้น สมดังเจตนารมณ์ของผู้เขียนและผู้จัดพิมพ์ต่อไป

ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ

กรกฎาคม 2569

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือ และความกรุณาจากบุคคลและหน่วยงานหลายท่าน ซึ่งผู้เขียนขอแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ฯพณฯ ดร. เตช บุนนาค เลขาธิการสภาการศึกษา อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เป็นอย่างสูง ที่กรุณาสละเวลาให้คำแนะนำ เล่าประสบการณ์ส่วนตัวของท่าน เกี่ยวกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รวมถึงเอื้อเฟื้อข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การทูตของไทย

ขอขอบพระคุณท่านผู้หญิงวิวรรณ วรวรรณ เศรษฐบุตร์ ธิดาของ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และท่านเอกอัครราชทูต จิตรึก เศรษฐบุตร์ เป็นอย่างสูง ที่กรุณาสละเวลาเอื้อเฟื้อข้อมูล และมอบหนังสืออนุญาตให้ผู้เขียน สืบค้นข้อสอบเก่าและข้อมูลการเรียนของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ มหาวิทยาลัย Sciences Po Paris ประเทศฝรั่งเศส ในโอกาสเดียวกัน

ขอขอบพระคุณท่านเอกอัครราชทูต ดร. จริยวัฒน์ สันตะบุตร เป็นอย่างสูง ที่กรุณาสละเวลาของท่านเป็นเวลาหลายชั่วโมงตลอดช่วงการลาศึกษา ต่อของผู้เขียน เพื่อให้คำแนะนำในมิติประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ขอขอบพระคุณท่านเอกอัครราชทูต อิศร ปกมนตรี ที่กรุณาสละเวลาหลายชั่วโมงเพื่อให้คำแนะนำและเอื้อเฟื้อข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ระบบการทำงานของกระทรวงการต่างประเทศ และพระประวัติการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ศุภมิตร ปิติพัฒน์ ที่กรุณาแนะนำ ข้อมูลและแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และบริบทของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ขอขอบพระคุณผู้บริหารกระทรวงการต่างประเทศ ผู้บริหารกรมสารนิเทศ และผู้อำนวยการกองการทูตวัฒนธรรมที่ได้ให้ความสนับสนุนและอนุมัติให้ผู้เขียนลาศึกษาต่อ

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. สิทธิพล เครือรัฐติกาล ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และให้ข้อเสนอแนะในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รองศาสตราจารย์ ดร. ภาวรรณ เรืองศิลป์ ผู้เป็นทั้งครูและผู้เปิดโอกาสให้ได้เข้ามาศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ รวมถึงการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธนาพล ลีเมอภิชาติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธิบัติ บัวคำศรี ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ทุ่มเทด้วยความเอาใจใส่กับผู้เขียนในทุเวลา และให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ยิ่งตลอดการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตลอดระยะเวลากว่า 6 ปี

ขอขอบพระคุณ ดร. บุญพิสิฐ ศรีหงส์ รุ่นพี่คณะ ผู้ให้คำแนะนำและเอื้อเพื่อข้อมูลหोजดหมายเหตุแห่งชาติ คุณพนาวลัย จ่างแสง และเจ้าหน้าที่หोजดหมายเหตุ ที่ช่วยให้คำแนะนำอย่างดียิ่งในการค้นคว้าข้อมูลที่หोजดหมายเหตุแห่งชาติ

ขอขอบคุณ Mr. Guy Huard และเจ้าหน้าที่ฝ่ายเอกสารเก่า (Département Archives) จากมหาวิทยาลัย Sciences Po Paris ที่อำนวยความสะดวกนำส่งไฟล์เอกสารการศึกษาของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ขอขอบคุณอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ และผู้สนับสนุนการหาข้อมูลวิจัยทุกท่าน รวมถึงคุณวราภรณ์ นิมนวล ผู้ประสานคนสำคัญของภาควิชาประวัติศาสตร์

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ บิดา มารดา ภรรยาและครอบครัว ที่เป็นกำลังใจสำคัญ และสนับสนุนในทุก ๆ ด้านตลอดระยะเวลาการศึกษา คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนขอน้อมอุทิศแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน

วิรัช ศรีพงษ์

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	10
	พระประวัติ	13
	การทรงงาน	17
บทที่ 2	การทรงงานระหว่าง ค.ศ. 1917-1938 (พ.ศ. 2460-2481) จากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่การเปลี่ยนแปลง การปกครองในสยาม	28
	บทนำ	29
	พระประวัติเมื่อทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ	30
	การประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462)	36
	การเดินทางกลับสยามและการทรงงานในกระทรวงการต่างประเทศ	41
	อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และผู้แทนสยาม ในองค์การสันนิบาตชาติ	50
	การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยาม	61
	บทสรุป	66
บทที่ 3	การทรงงานระหว่าง ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และสงครามโลกครั้งที่ 2	74
	บทนำ	75
	กรณีการแสดงท่าที่เป็นกลางของประเทศไทย และการเจรจา ระหว่างญี่ปุ่นและไทยเมื่อญี่ปุ่นตัดสินใจใช้กำลังรุกรานประเทศไทย เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)	77
	การเจรจากรณีพิพาทอินโดจีนและอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)	81
	การเข้าร่วมการประชุมวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)	90

การเจรจาไกล่เกลี่ยเรื่องข้อพิพาทดินแดน เพื่อให้ประเทศไทย สามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489)	98
บทสรุป	108
บทที่ 4 การทรงงานระหว่าง ค.ศ. 1946-1969 (พ.ศ. 2489-2512)	
จากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถึงจอมพล ถนอม กิตติขจร และสงครามเย็น	114
บทนำ	115
เอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน	116
การประชุม SEATO และการประชุมที่บันดุง	124
ประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ	138
ประธานการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเล	149
บทสรุป	155
บทที่ 5 บทสรุป	162
เชิงอรรถ	182
บรรณานุกรม	202

01

บทนำ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชั่วอำนาจในเวทีระหว่างประเทศตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 1910 จนกระทั่งปลายทศวรรษที่ 1960 สยามหรือไทยต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับนโยบายของตนอย่างต่อเนื่องเพื่อรักษาความอยู่รอดในเวทีระหว่างประเทศ การมีปฏิสัมพันธ์ที่เพิ่มมากขึ้นกับประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะเมื่อสยามปรับเปลี่ยนธรรมเนียมทางการเมืองให้สอดคล้องกับธรรมเนียมการทูตสากลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1851-1868 หรือ พ.ศ. 2394-2411) เพื่อให้ติดต่อกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก และเพิ่มความยอมรับในประเทศสยามให้มากยิ่งขึ้น ประเด็นข้างต้นส่งผลให้สยามต้องยอมรับเดิมพันของการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับความผันผวนของการเมืองระหว่างประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) การลงนามในสนธิสัญญาต่าง ๆ ระหว่างสยามกับมหาอำนาจส่งผลให้สยามรักษาอธิปไตยและความอยู่รอดของตนเองไว้ได้ โดยแลกกับการสูญเสียอำนาจและอิสระทางการเมือง (judicial) และการคลัง (fiscal) ของตนเอง¹ ซึ่งตั้งแต่การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) สยามได้ดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศ (modernization) ไปพร้อม ๆ กับความพยายามรักษาความเป็นกลางและการรักษาระยะห่างกับประเด็นระหว่างประเทศที่สุ่มเสี่ยงต่อความมั่นคงและความอยู่รอดของตน²

ในขณะที่สยามพัฒนาประเทศในมิติต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากประเทศมหาอำนาจในฐานะประเทศที่มีความเจริญ ได้มีการก่อตั้งกระทรวงต่าง ๆ รวมถึงกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งก่อตั้งอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1875 (พ.ศ. 2418) โดยในช่วงเวลาเดียวกัน มีการส่งเจ้านายไปศึกษาในประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในขณะนั้นถือเป็นมหาอำนาจของยุโรป เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากร และเพื่อให้บุคลากรกลุ่มดังกล่าวสร้างเครือข่ายกับชนชั้นนำในประเทศมหาอำนาจก่อนที่จะกลับมารับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ของสยาม

ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1899-1914 (พ.ศ. 2442-2457) เป็นช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังแข่งขันกันแย่งชิงอำนาจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสยามขาดแคลนบุคลากรในระบบราชการ สำหรับกระทรวงการต่างประเทศ

มีการจ้างชาวต่างประเทศเข้ามารับตำแหน่งเพื่อช่วยปฏิบัติงานราชการดังเช่น การว่าจ้างนายเซเลสตินโน ซาเวียร์ (Mr. Celestino Xavier) หรือพระยาพิพัฒน์ โกษา) ปฏิบัติหน้าที่ปลัดทูลฉลองในกระทรวงการต่างประเทศ (Under Secretary of State for Foreign Affairs)³ ซึ่งต่อมาเมื่อบุคลากรที่ส่งไปศึกษาในต่างประเทศกลับมารับตำแหน่งทางราชการ ปัญหาดังกล่าวก็คลี่คลายลง⁴

ช่วงเวลาที่ได้กล่าวไปในข้างต้น เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (ต่อไปในหนังสือเล่มนี้ ขอใช้พระนาม “กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์”) ทรงศึกษาในสหราชอาณาจักร ตั้งแต่ ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) จากนั้นเสด็จไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศส แล้วทรงเริ่มต้นการรับราชการทางการทูตที่สถานอัครราชทูต (Legation) ณ กรุง ปารีส เมื่อ ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ก่อนที่สงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลงไม่กี่ เดือน

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจะใช้แนวคิด (concept) Transwar⁵ ที่ เรโท ฮอฟมันน์ (Reto Hofmann) และ แมกซ์ วอร์ด (Max Ward) นำมาใช้ในหนังสือ *Transwar Asia Ideology, Practices, and Institutions, 1920-1960* ศึกษาและทำความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ (ในลักษณะ hybrid) ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด อุดมการณ์ พัฒนาการของเหตุการณ์ใด ๆ หรือพัฒนาการของนโยบายสำคัญที่มีผลต่อบริบทการเมืองในยุคต่าง ๆ (different political context) อย่างต่อเนื่องและยาวนาน (longue durée) แนวคิด อุดมการณ์ และ เหตุการณ์ที่กล่าวถึงข้างต้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาและบริบทหนึ่งของประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและยาวนานข้ามผ่านเส้นแบ่งแห่งยุคสมัย (watershed) โดยมีผลต่อบริบททางประวัติศาสตร์ในขณะเดียวกัน ในหนังสือ เล่มนี้เสนอว่า บริบทของการเมืองระหว่างประเทศ รวมถึงบริบทการเมืองไทย มีผลต่อเนื่องกันตลอดระยะเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงงานกว่า 5 ทศวรรษ นับตั้งแต่จุดที่เริ่มทรงงานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่ง การทรงงานกับรัฐบาลต่าง ๆ ในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ยาวนาน จนถึงช่วงสงครามเย็น ทั้งนี้ พ.ศ. ที่ระบุในเนื้อหาคู่กับ ค.ศ. นั้นเป็นการนับตาม ปฏิทินใหม่ มิได้เป็นปีตามปฏิทินเก่าแต่อย่างใด

พระประวัติ

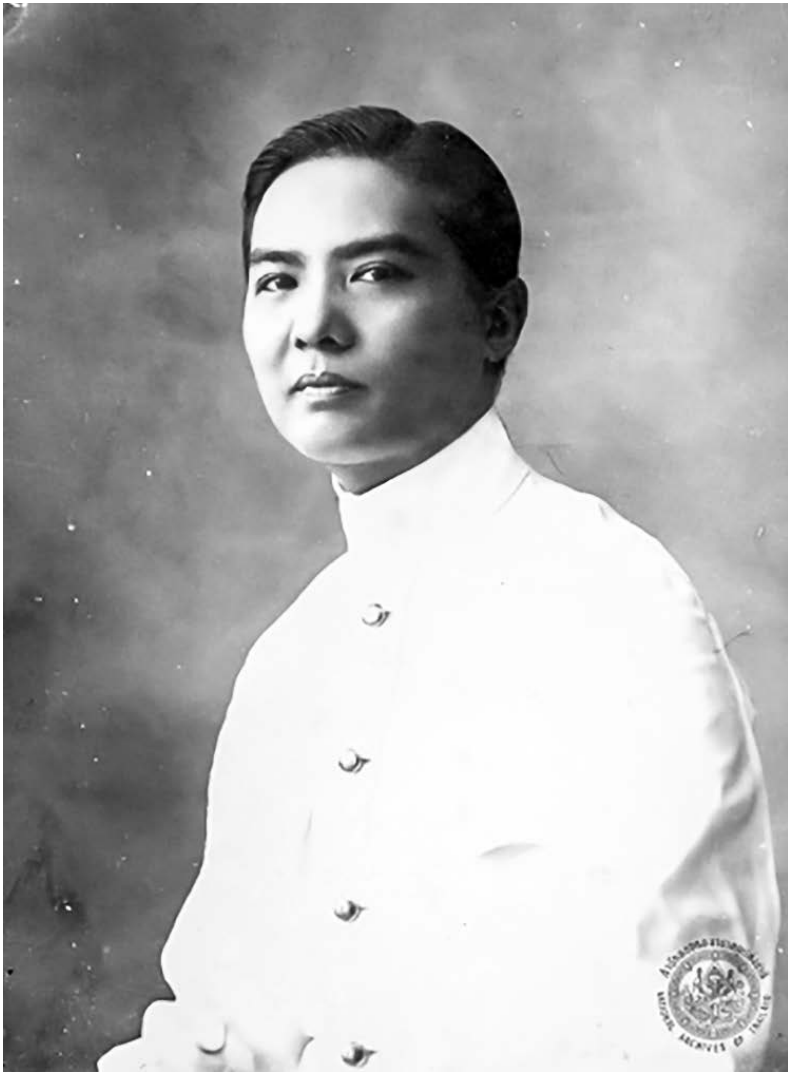
•

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรม) ประสูติเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) ที่ตำบลบ้านตะนาว อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมหลวงถ้วนศรี วรวรรม (สกุลเดิม มนตรีกุล ซึ่งสืบสายมาจากสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี⁶)

ทรงเริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบเมื่อ ค.ศ. 1900 (พ.ศ. 2443) และทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนราชวิทยาลัยเมื่อ ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2445) เมื่อพระชนมายุ 14 พรรษา ทรงสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ในโอกาสที่ทรงสอบชิงทุนได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาเพิ่มคำว่า “วรรณ” ข้างหน้าของพระนาม จึงกลายเป็น “วรรณไวทยากร” ซึ่งแปลว่า “หมอหนังสือ”⁷

ใน ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) ทรงศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมที่โรงเรียน Marlborough College ประเทศอังกฤษ เป็นเวลา 4 ปี โดยทรงสำเร็จวิชา Modern Side (วิชาภาษาปัจจุบัน) และวิชา Classical Side (วิชาภาษาโบราณ คือภาษากรีก) จากนั้นใน ค.ศ. 1910 ทรงเข้าศึกษาต่อที่ Balliol College มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ระดับปริญญาตรีในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ โดยทรงได้รับเกียรตินิยม และใน ค.ศ. 1915 (พ.ศ. 2458) เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ École Libre des Sciences Politiques ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในวิชาการทูต โดยทรงสอบไล่และได้รับประกาศนียบัตรวิชาการทูต รางวัลที่ 1 (1er prix et mention) จากนั้นใน ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2470) เสด็จกลับมาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด โดยทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท

เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ทรงรับราชการที่สถานอัครราชทูต (Legation) ณ กรุงปารีส ในตำแหน่งเลขานุการตรี ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง และทรงเป็นเลขานุการคณะทูตของสยามในช่วง

ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย (Congress of Versailles) ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) จากนั้นใน ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463) เสด็จกลับมารับราชการใน กระทรวงการต่างประเทศในตำแหน่งหัวหน้ากองบัญชาการ หรือกองกลาง ซึ่งเป็นตำแหน่งเลขานุการของเสนาบดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทเววงศ์วโรปการ ทรงเป็นเสนาบดีในขณะนั้น) และเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1923 (พ.ศ. 2466) และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทเววงศ์วโรปการ ทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรง ตำแหน่งเสนาบดีแทนในช่วงต้น ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) กรมหมื่นนริธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นปลัดทูลฉลอง กระทรวงการต่างประเทศ โดยพระองค์ทรงร่วมการเจรจาเพื่อแก้ไข “สัญญาไม่เสมอภาค” กับบรรดาประเทศในยุโรป และทรงเป็นหัวหน้าคณะทูตในการเจรจาทำอนุสัญญาว่าด้วยอินโดจีนใน ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) ทรงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นอัครราชทูตประจำประเทศ อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และเบลเยียม ใน ค.ศ. 1928-1930 (พ.ศ. 2471-2473) ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนประจำองค์การสันนิบาตชาติ ต่อมาทรงลาออกจากราชการกระทรวงการต่างประเทศใน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) และทรงได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยทรงสอนวิชาภาษาอังกฤษและภาษาไทย และทรงก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* โดยพระองค์ทรงเขียนคอลัมน์ “ไขข่าว” ในนามปากกาว่า “ไวยวรรณ”

ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ค.ศ. 1932 หรือ พ.ศ. 2475) พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในเจ้านายที่คณะราษฎรได้เชิญมาเป็น “ที่ปรึกษา” สำคัญ นายกรัฐมนตรีและ “ที่ปรึกษา” กระทรวงการต่างประเทศ เป็นอีกจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ส่งผลให้พระองค์ได้ทรงดำรงตำแหน่งที่ทรงแสดงพระปรีชาสามารถอย่างเต็มที่จนเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาลต่าง ๆ ในยุคต่อมา ในช่วง ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480) ทรงเป็นผู้แทนการเจรจา “สัญญาไม่เสมอภาค” จนบรรลุเป็นผลสมบูรณ์ ใน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น “พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไวยวรรณไวยการ” ใน ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ทรงดำรงตำแหน่งเป็นประธานผู้แทนของประเทศไทยในการเจรจา

เขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสที่ประเทศญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น “พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร” และในปีเดียวกันได้รับมอบหมายให้ทรงเป็นผู้แทนนายกรัฐมนตรีเข้าร่วมการประชุมนานาชาติมหาเอเชียบูรพาที่ประเทศญี่ปุ่น

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) รัฐบาลมอบหมายให้พระองค์ทรงเป็นผู้เจรจาหาทางให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ในปีต่อมา (ค.ศ. 1947 หรือ พ.ศ. 2490) พระองค์ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน และผู้แทนถาวรประจำองค์การสหประชาชาติ สหรัฐอเมริกา ต่อมาใน ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น “พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์” และในปีเดียวกันได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

ใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ทรงเป็นผู้แทนของประเทศไทยในการประชุมสันติภาพเกี่ยวกับสงครามเกาหลีและสงครามอินโดจีน ที่นครเจนีวา โดยได้รับแต่งตั้งให้ทรงเป็นประธานการประชุมร่วมกับเซอร์แอนโทนี อีเดน (Sir Anthony Eden) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษในขณะนั้น รวมถึงทรงเข้าร่วมการประชุมเพื่อการจัดตั้งกลุ่มสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในห้วงเดือนกันยายนปีเดียวกัน และใน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ทรงเข้าร่วมการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ที่บันดุง ประเทศอินโดนีเซีย และทรงพบกับนายโจว เอินไหล (Zhou Enlai) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของจีนในขณะนั้น

ใน ค.ศ. 1956-1957 (พ.ศ. 2499-2500) ได้รับเลือกให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติในสมัยประชุมที่ 11 และทรงเป็นประธานการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเล ครั้งที่ 1 และ 2 ที่นครเจนีวา ใน ค.ศ. 1958 และ 1960 (พ.ศ. 2501 และ 2503) จากนั้นบทบาทด้านการต่างประเทศของพระองค์ก็ค่อย ๆ ลดลง โดยครั้งสุดท้ายที่พระองค์เสด็จไปต่างประเทศอย่างเป็นทางการคือ ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513)

โดยทรงเป็นผู้แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไปทรงร่วมงานมหกรรมโลกเอ็กซ์โป'70 ที่เมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น

การทรงงาน

•

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นหนึ่งในนักการทูตของไทยที่ทรงงานด้านการทูตและการต่างประเทศอย่างยาวนาน หลายยุคสมัย และต่อเนื่องกว่า 5 ทศวรรษ ตั้งแต่ ค.ศ. 1917-1969 (พ.ศ. 2460-2512) ซึ่งพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีด้านการต่างประเทศเป็นตำแหน่งสุดท้าย กล่าวได้ว่า ตลอดระยะเวลาการทรงงานด้านการทูต กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีทั้งช่วงเวลาที่ได้รับโอกาสสำคัญทางการทูตและช่วงเวลาที่ทรงลดบทบาทลงแต่ในภาพรวมแล้ว ทรงเป็นนักการทูตและนักการต่างประเทศของไทยที่ได้รับ ความไว้วางใจจากหลายรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างต่อเนื่อง

นับตั้งแต่ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) พระองค์ทรงเริ่มงานในระดับปฏิบัติการ จนกระทั่งช่วงที่พระองค์ทรงเริ่มมีบทบาทด้านการต่างประเทศไทยในช่วงที่ทรงเป็นผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งประเทศไทยเข้าร่วมสงครามในฝ่ายเดียวกันกับญี่ปุ่น และช่วงสงครามเย็นที่ประเทศไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสหรัฐอเมริกา ผู้นำโลกเสรี เพื่อต่อต้านภัยคุกคามของค่ายคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา

ครั้งหนึ่งคอลัมน์ “สนิมการเมือง” เมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ. 1966 (พ.ศ. 2509) โดย “เกียรติ” กล่าวถึงคุณสมบัติของพระองค์ที่สำคัญประการหนึ่งว่า “อาจจะป็นนักการเมืองไทยคนเดียวในระบอบประชาธิปไตยที่ผ่านพ้นมาที่พระองค์รักษาสถาบันทางการเมืองของท่านเอาไว้ได้ตลอด...”⁸ คอลัมน์ดังกล่าวได้กล่าวถึงพระประวัติการทรงงานที่น่าสนใจ โดยแสดงให้เห็นว่า พระองค์

ทรงเป็นผู้ที่ยึดหลักการในการทรงงานที่ทำให้ทรงงานร่วมกับรัฐบาลในยุคต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ความว่า

“...เมื่อใครต้องการจะถามพระองค์ [กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์] เกี่ยวกับเรื่องนี้แล้วพระองค์ท่านจะทรงยิ้ม และทรงตอบอย่าง ฉาดฉานว่า ‘ฉันทจริงจังกับวิชาการเมือง มากกว่าจริงจังกับการเมือง’ นั่นเป็นเคล็ดลับของนักการเมือง ผู้ซึ่งดวงไม่เคยตก และหรือ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นนักการเมืองที่ไม่เคยหวาดหวั่นต่อสนิมเหมือน นักการเมืองคอกหยัก ๆ ทั้งหลายทั้งปวง”⁹

ด้วยเหตุข้างต้น หนังสือเล่มนี้จึงมีจุดประสงค์สำคัญที่จะศึกษาประวัติ บุคคลที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การทูตและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ของประเทศไทย ซึ่งยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักเมื่อเทียบกับงานวิจัยด้าน ประวัติศาสตร์การทูตและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่มุ่งเน้นการศึกษา รัฐและรัฐบาลเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายด้านการต่างประเทศ ขณะเดียวกัน การศึกษาประวัติบุคคลเชิงประวัติศาสตร์การทูตและความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ จะเป็นการเพิ่มมิติในการทำความเข้าใจสิ่งที่อยู่ในตรศนะของ ผู้กำหนดนโยบายและผู้นำไปปฏิบัติ

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงงานตั้งแต่ช่วงเวลาที่ทรงเป็นผู้รับ นโยบายไปปฏิบัติ กระทั่งสู่ช่วงเวลาที่พระองค์ทรงมีบทบาทเข้ามาร่วมขับเคลื่อน และกำหนดทิศทางด้านการต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ต้องทรง แสดงข้อคิดเห็นต่อการขับเคลื่อนนโยบายด้านการต่างประเทศ โดยเฉพาะ ในช่วงที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ดังนั้น การศึกษาประวัติบุคคลกับประวัติศาสตร์การทูตและความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศจึงเป็นทั้งการศึกษาบุคลิกของตัวบุคคล (personality) แนวคิด และวิธีการมองสถานการณ์¹⁰ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

คุณลักษณะที่ค่อนข้างโดดเด่นของพระองค์ประการหนึ่ง คือ การที่ พระองค์ทรงงานร่วมกับมหาอำนาจที่หลากหลายและผู้นำประเทศของไทยใน ยุคต่าง ๆ ได้ จนกระทั่งเป็นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์

เนื่องจากพระองค์มิได้ทรงเป็นนักการทูตอาชีพแต่เพียงอย่างเดียว แต่ด้วยสถานะและฐานันดรของพระองค์ ส่งผลให้พระองค์ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงทิศทางและท่าทีทางการเมืองของพระองค์ด้วย

ในด้านการต่างประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงงานอยู่ในช่วงเวลาที่สยามหรือไทยต้องปรับทิศทางการดำเนินความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ หลายครั้งนับตั้งแต่ช่วงต้น ค.ศ. 1900 (พ.ศ. 2443) จนกระทั่งต้นทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ต้องพยายามสร้างความสมดุลในความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลากหลายชั่วที่สลับเปลี่ยนกันตามบริบทระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น

1) กลุ่มมหาอำนาจจักรวรรดินิยมเดิมในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอังกฤษ และฝรั่งเศส ที่อิทธิพลในเวทีระหว่างประเทศเริ่มเข้าสู่จุดสั่นคลอนมากยิ่งขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 และช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

2) การปรับตัวเข้ากับมหาอำนาจใหม่ที่เริ่มมีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศที่มากยิ่งขึ้นในช่วงเวลาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 (interwar years) อย่างสหรัฐอเมริกา

3) การปรับตัวเข้ากับมหาอำนาจที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ใกล้ประเทศไทยอย่างญี่ปุ่น ซึ่งมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เรื่อยมาจนกระทั่งช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 และ

4) มหาอำนาจในช่วงสงครามเย็น ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา โซเวียต และสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่เริ่มเข้ามาอยู่ในสมการการแข่งขันด้านอำนาจอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นในช่วงต้นทศวรรษที่ 1950

ในช่วงเวลาดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้ารับราชการสังกัดกระทรวงการต่างประเทศในปีเดียวกันกับที่สยามได้ตัดสินใจประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง (Central Powers) ในสงครามโลกครั้งที่ 1 และมีการเข้าร่วมองค์การสันนิบาตชาติ (League of Nations) ปัจจุบันดังกล่าวส่งผลให้สยามมีพันธกรณีที่จะต้องมีส่วนร่วมกับการประคับประคองระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้นไปโดยปริยาย และในขณะเดียวกัน เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลอย่างมากต่อการวางท่าทีของสยามในเวทีระหว่างประเทศในช่วงที่เกิดความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจ ทั้งในช่วงทศวรรษที่ 1930 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเย็น

ในที่นี้ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเติบโตขึ้นในสายงานทางการทูตภายใต้บริบทของความเปลี่ยนแปลงที่สยามหรือไทย ในฐานะประเทศขนาดเล็กในเวทีระหว่างประเทศจะต้องอาศัยทักษะและศิลปะทางการทูต การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศดังกล่าวและรักษาความอยู่รอดของสยามหรือไทยท่ามกลางความขัดแย้งของกลุ่มประเทศมหาอำนาจ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นความท้าทายอย่างยิ่งสำหรับผู้ปฏิบัติงานทางการทูต แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงเป็นนักการทูตของประเทศไทยที่กลุ่มประเทศมหาอำนาจให้การยอมรับอย่างต่อเนื่อง

สิ่งที่อธิบายปัจจัยการสร้างเครือข่ายของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ในระดับหนึ่ง คือ การที่พระองค์ทรงร่วมการประชุมสำคัญ ๆ และทรงเป็นนักการทูตที่ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นเลขานุการของคณะเจรจาของสยามในการเจรจาสนธิภาพที่แวร์ซายเมื่อ ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) การที่ทรงร่วมงานการเจรจาสัญญาอินโดจีนกับฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) หรือการที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติ (League of Nations) ใน ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) เป็นต้น ปัจจัยดังกล่าวส่งเสริมให้พระองค์ทรงเป็นที่รู้จักของประเทศมหาอำนาจ และพระองค์เองก็ทรงพัฒนาพระปรีชาสามารถทางการทูตและความเชี่ยวชาญด้านการเจรจาทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี

นอกจากนี้ โดยทั่วไปแล้ว นักการทูตจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประเทศตนในประเทศอื่นและในการเจรจาเพียงอย่างเดียว แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีคุณลักษณะส่วนพระองค์ที่ทรงกล้าแสดงออกและสร้างความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับมุมมองของนักการทูตต่างประเทศที่มีต่อนักการทูตสยาม โดยตัวอย่างหนึ่งที่พบเห็นคือ ดร. สเตฟาน เฮลล์ (Dr. Stefan Hell) กล่าวถึงท่าทีที่เปลี่ยนแปลงของสยามในเวทีองค์การสันนิบาตชาติ ที่ผู้แทนของสยามมีความกล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้นในยุคของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์¹¹

การที่ทรงมีส่วนร่วมในการเจรจาทันทีสำคัญ ๆ อย่างต่อเนื่องส่งผลให้รัฐบาลต่าง ๆ ในยุคต่อมามีความไว้วางใจให้พระองค์ทรงเป็นตัวแทนของรัฐบาล

ไทยเข้าร่วมการประชุมต่าง ๆ โดยช่วงสมัยที่พระองค์ทรงมีบทบาทโดดเด่นในด้านการต่างประเทศเป็นอย่างมากนั้น เป็นช่วงสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งช่วงที่ดำรงตำแหน่งครั้งแรกและครั้งที่สอง¹² ซึ่งอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงสงครามเย็น ทั้งนี้ ในสมัยต่อมา พระองค์ก็ยังทรงมีบทบาทด้านการต่างประเทศอยู่ โดยที่พระองค์ได้รับแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีที่ดูแลงานด้านการต่างประเทศ

ในด้านการเมืองภายในประเทศ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคู่ขนานกับการเมืองระหว่างประเทศส่งผลต่อการทรงงานทางการทูตของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไม่แพ้กัน นับตั้งแต่ช่วงเวลาที่พระองค์ทรงเริ่มเข้ารับราชการในสังกัดกระทรวงการต่างประเทศ ที่สถานอัครราชทูต (Legation) ณ กรุงปารีส จนกระทั่งช่วงเวลาที่พระองค์ทรงเกษียณจากการทรงงานด้านการต่างประเทศอย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นช่วงเวลากว่า 5 ทศวรรษ พระองค์ได้ทรงงานด้านการต่างประเทศภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และทรงงานในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

หลังจากที่พระองค์เสด็จกลับจากการประจำการที่สหราชอาณาจักรใน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงออกจากราชการกระทรวงการต่างประเทศระยะหนึ่ง โดยในช่วงเวลาดังกล่าวทรงได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งทรงสอนวิชาภาษาอังกฤษ และภาษาไทย และในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* ซึ่งทรงเขียนคอลัมน์ “ไขข่าว โดย ไวรรรณ”¹³ ทั้งนี้ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 กระแสสังคมโดยเฉพาะจากหนังสือพิมพ์เริ่มสะท้อนถึงความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่มีอยู่¹⁴ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ถือว่าเป็นกลุ่มเจ้านายที่ได้ทรงแสดงความคิดเห็นสนับสนุนการปกครองระบอบใหม่¹⁵

ใน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น รัฐบาลคณะราษฎรปลดเจ้านายที่อยู่ในตำแหน่งการบริหารสำคัญ ๆ ของกระทรวงการต่างประเทศออกหลายพระองค์¹⁶ หากแต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นหนึ่งในเจ้านายเพียงไม่กี่พระองค์ที่ได้รับความไว้วางใจจาก

คณะราษฎรให้ทรงร่วมงานด้วยในฐานะที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาล
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาล นับตั้งแต่
สมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา (มิกุนายน ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) - ธันวาคม
ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481)) จนกระทั่งสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 1
(ธันวาคม ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) - กรกฎาคม ค.ศ. 1944 (2487)) โดยในช่วง
สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ทรงได้รับความไว้วางใจจาก จอมพล ป. ซึ่งดำเนินนโยบาย
เข้าข้างญี่ปุ่น ให้ทรงเป็นตัวแทนของรัฐบาลพร้อมกับนายดิเรก ชัยนาม (รัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยในขณะนั้น) เสร็จจากญี่ปุ่นครั้งที่มีการ
ยกพลผ่านประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) และในช่วง
สงคราม จอมพล ป. ก็มอบหมายให้พระองค์ทรงเป็นตัวแทนนายกรัฐมนตรี
เข้าร่วมการประชุมวงศ์ใหญ่แห่งมหาเอเซียบูรพา (Assembly of Greater
East Asiatic Nations) ที่กรุงโตเกียว ใน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ทรงเป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยเข้าร่วมการเจรจากับมหาอำนาจเพื่อให้ประเทศไทย
เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (the United Nations) ได้ใน
ช่วงปลาย ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) และระหว่าง ค.ศ. 1947-1952 (พ.ศ. 2490-
2495) พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน และผู้แทน
ถาวรของไทยประจำองค์การสหประชาชาติ ณ นครนิวยอร์ก

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทย
เข้าสู่การดำเนินนโยบายเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาอย่างเต็มตัว เพื่อต่อต้าน
ภัยคอมมิวนิสต์ที่แผ่ขยายมากยิ่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะ
ในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านของไทย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นกำลัง
สำคัญในฐานะตัวแทนของรัฐบาลในการป้องกันและชี้แจงท่าทีของรัฐบาลไทย
ในสหรัฐอเมริกา นับตั้งแต่ที่พระองค์ทรงยื่นพระราชสาส์นตราตั้งต่อประธานาธิบดี
สหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 18 เมษายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490)

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ความไว้วางใจของจอมพล ป. ที่มีต่อ
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีมาก จนถึงระดับที่ได้รับมอบหมายให้ทรงดำรง
ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และทรงเข้าร่วมการประชุม

ครั้งสำคัญ ๆ ในระหว่าง ค.ศ. 1954-1955 (พ.ศ. 2497-2498) ไม่ว่าจะเป็นการประชุมสันติภาพเกี่ยวกับปัญหาสงครามเกาหลี และสงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) การประชุมขององค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ. หรือ Southeast Asia Treaty Organization: SEATO) ในช่วงต้น ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) และการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา ที่บันดุง เมื่อ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงใช้โอกาสดังกล่าวเข้าพบผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐประชาชนจีน (โจว เอินไหล) เพื่อหารือถึงปัญหาที่เป็นข้อห่วงกังวลของไทย โดยเฉพาะประเด็นที่มีการกล่าวว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งลี้ภัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนขณะนั้น ช่วยสนับสนุนการฝึกกลุ่มคนในมณฑลยูนนานให้เข้ามาแทรกซึมในประเทศไทย รวมถึงปัญหาการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

ในช่วงหลัง ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาของรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ตุลาคม ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) - ธันวาคม ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 2506)) หรือจอมพล ถนอม กิตติขจร (ธันวาคม ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 2506) - ตุลาคม ค.ศ. 1973 (พ.ศ. 2516)) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ยังคงได้รับความไว้วางใจให้ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีที่ดูแลด้านการต่างประเทศ ในขณะเดียวกัน พระองค์ทรงมีบทบาทภายในประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนแนวคิดของรัฐบาลผ่านงานพระนิพนธ์ และการบรรยายทางวิทยุและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ¹⁷

จากที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แม้การเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในประเทศมีพลวัตความเปลี่ยนแปลงอย่างสูง คุณลักษณะประการหนึ่งที่สำคัญของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์คือ การที่พระองค์ทรงปรับตัวเข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นบริบทของเวทีการเมืองระหว่างประเทศ หรือในประเทศ พระปรีชาสามารถและความเชี่ยวชาญของพระองค์ประกอบกับเครือข่ายด้านการต่างประเทศของพระองค์เป็นสิ่งที่รัฐบาลต่าง ๆ ต้องการพึ่งพา และอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้พระองค์ได้ทรงงานด้านการต่างประเทศกับรัฐบาลในสมัยต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และทรงมีบทบาทด้านการต่างประเทศไทยที่โดดเด่นมากขึ้นตามลำดับ

ทั้งนี้ หากกล่าวโดยสรุป การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในด้านการต่างประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาสำคัญ ได้แก่

ช่วงที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1917-1938 (พ.ศ. 2460-2481) เป็นช่วงเวลา ที่พระองค์เริ่มทรงงานด้านการต่างประเทศ และทรงปฏิบัติหน้าที่ในระเบียบ โลกยุคใหม่ที่มีทั้งการทูตในมิติทวิภาคีและพหุภาคี จนทรงเป็นนักการทูตที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นด้านการต่างประเทศ และทรงมีเครือข่ายในวง การทูตระดับสากลมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดของพระองค์ที่มีต่อการ ปกครองระบอบเดิม และเรื่องราวส่วนพระองค์ส่งผลให้พระองค์ต้องพบกับ ความผันผวนในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) คือทรงต้องออกจากราชการกระทรวงการต่างประเทศ และทรงเป็นอาจารย์ ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มผู้ปกครองใหม่ ของสยาม (คณะราษฎร) ยังไม่มีความชำนาญด้านการต่างประเทศมากนัก จึงต้องมีการเรียกข้าราชการที่ออกจากตำแหน่งไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองกลับเข้ามาบริหารราชการในกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งหนึ่งในเจ้านาย ที่คณะราษฎรได้ให้ความไว้วางใจคือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยทรง กลายเป็น “พระพี่เลี้ยง” ด้านการต่างประเทศและการทูตให้กับระบอบ การปกครองใหม่¹⁸ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมระบอบการปกครองใหม่ ในเวลาเดียวกัน

ช่วงที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) เป็นช่วง สงครามโลกครั้งที่ 2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวแทน การเจรจาของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเจรจากับญี่ปุ่น และการที่ พระองค์ทรงเป็นตัวแทนนายกรัฐมนตรีเข้าร่วมการประชุมวงส์ไพพูล์แห่งมหา เอเชียบูรพา (Assembly of Greater East Asiatic Nations) ที่กรุงโตเกียว ใน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) รวมถึงการเจรจาให้ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิก ขององค์การสหประชาชาติใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489)

ช่วงที่ 3 ระหว่าง ค.ศ. 1946-1969 (พ.ศ. 2489-2512) เป็นช่วงเวลา ที่โลกเข้าสู่ระบบโลกสองขั้วและการขัดแย้งของขั้วอำนาจต่าง ๆ ในสงครามเย็น

ทรงเครื่องแบบอัครราชทูตไทยประจำราชสำนักเซนต์เจมส์
ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

โดยพระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเจรจาระหว่างประเทศไทยกับมหาอำนาจ ทั้งตะวันตกและมหาอำนาจระดับภูมิภาคอย่างสาธารณรัฐประชาชนจีนที่เริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นหลังสงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1946-1954 (พ.ศ. 2489-2497)) และสงครามเกาหลี (ค.ศ. 1950-1953 (พ.ศ. 2493-2496)) ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ได้รับการสนับสนุนให้ทรงร่วมการประชุมครั้งสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการประชุมสันติภาพที่นครเจนีวาใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) การประชุมการประชุมขององค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) ในช่วงต้น ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) และการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา ที่บันดุง ใน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) นอกจากนี้ ในช่วง ค.ศ. 1956-1957 (พ.ศ. 2499-2500) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้รับเลือกให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติสมัยที่ 11 ภายในช่วงเวลาไม่กี่ปีกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต้องทรงใช้พระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ในการเจรจาและมีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจจากหัวที่แตกต่างกัน ทั้งจากมหาอำนาจฝ่ายโลกเสรี และมหาอำนาจของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์

ในช่วงหลัง ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) เป็นช่วงเวลาทีพระองค์ทรงเริ่มมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศน้อยลงและเริ่มเข้ามามีบทบาทในด้านการเมืองภายในประเทศมากขึ้น โดยในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเดียวกันกับการทูตไทยเริ่มปรับตัวเข้ากับการลดบทบาทของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเริ่มให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือกับกลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อป้องกันการรุกรานของภัยคอมมิวนิสต์

หากกล่าวโดยสรุป กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทเกี่ยวกับการกำหนดทิศทางการทูตและนโยบายด้านการต่างประเทศของไทยอย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่า 5 ทศวรรษ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1917-1969 (พ.ศ. 2460-2512) โดยพระองค์ทรงมีคุณลักษณะที่โดดเด่นในการปรับพระองค์ให้เข้ากับบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน ทรงสามารถดำเนินวิธีการทางการทูตในแบบของพระองค์ที่ยืดหยุ่นและปรับตัวเข้ากับผู้นำทั้ง

ภายในประเทศและต่างประเทศเพื่อให้ขับเคลื่อนนโยบายด้านการต่างประเทศให้เป็นไปตามเป้าหมายได้

ทั้งนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีคุณลักษณะอีกประการหนึ่งในการเจรจา คือ ความประนีประนอมในการรับความคิดเห็นของทุกฝ่ายในการเจรจา¹⁹ รวมถึงการยึดผลประโยชน์ของประเทศและหลักการเป็นที่ตั้งในการเจรจา วิธีการดังกล่าวเป็นสิ่งที่นักการทูตไทยในรุ่นต่อ ๆ มายังคงให้ความสำคัญและกล่าวถึงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาการปรับพระองค์เข้ากับบริบทต่าง ๆ รวมถึงพัฒนาการของเครือข่ายต่าง ๆ ที่ทรงสร้าง รวมถึงวิธีการทางการทูตที่ทรงใช้ตลอดพระชนม์ชีพ

02

การทรงงานระหว่าง

ค.ศ. 1917-1938

(พ.ศ. 2460-2481)

จากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์
สู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ในสยาม

บทนำ

นับตั้งแต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเริ่มการศึกษาในประเทศและเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส พระองค์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถด้านการเป็นผู้มีความรู้ลึกซึ้งและทรงวิเคราะห์ระบบการเมืองและเกมการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจได้เป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้สะท้อนผ่านคะแนนสอบและรายงานของอาจารย์ผู้สอนทั้งที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส จนกระทั่งต่อมาพระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการปรับใช้ความรู้วิชาภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และกฎหมายระหว่างประเทศมาประกอบกับการทำงานด้านการทูตได้อย่างเด่นชัด นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมากคือ การที่พระองค์ได้รับหน้าที่สำคัญในเส้นทางทางการทูต ตั้งแต่ช่วงแรกที่ทรงเริ่มปฏิบัติงานทางการทูตในฐานะเลขาธิการตรีประจำสถานอัครราชทูต ณ กรุงปารีส ซึ่งเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นที่ทำให้ทรงเรียนรู้วิธีการเจรจาทางการทูตในรูปแบบพหุภาคีในทางปฏิบัติ และการใช้ไหวพริบส่วนพระองค์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยวางอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติ (national interests) และทรงรู้จักจังหวะ (timing) และสถานที่ (place) ในการดำเนินการทางการทูต

ช่วงเวลาที่พระองค์เสด็จกลับจากการประจำการ ณ กรุงปารีสเป็นช่วงที่ทรงใช้ไหวพริบทางการทูตในการเจรจาเรื่องเขตแดนกับรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศส ตลอดจนการที่พระองค์มีส่วนร่วมเจรจาเตรียมการให้สยามเป็นสมาชิกไม่ประจำของสภาสันนิบาตชาติ (Council) เป็นโอกาสสำคัญที่พระองค์ทรงเรียนรู้บทบาทและการวางท่าทีของสยามในเวทีขององค์การสันนิบาตชาติที่แสดงให้เห็นว่า สยามเป็นประเทศที่มีพลังต่อรอง แม้ว่าจะมีผลประโยชน์จำกัดแต่เพียงบางเรื่อง เนื่องจากเป็นประเทศที่มีขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม เมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และผู้แทนสยามประจำองค์การสันนิบาตชาติ ได้ทรงสร้างความเปลี่ยนแปลงและทรงสร้างความเป็นตัวตนของการทูตสยามในเวทีดังกล่าว โดยทรงกล่าวถ้อยแถลงที่สะท้อนแนวคิดของสยาม

ที่ปรับตัวเข้ากับแนวคิดด้านสันติภาพในเวทีระหว่างประเทศ และเป็นช่วงเวลา
ที่พระองค์ทรงเสริมสร้างชื่อเสียงทั้งในเวทีระหว่างประเทศและภายในประเทศ
ในฐานะนักการทูตที่มีพระปรีชาสามารถอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับใน
เครือข่ายกลุ่มคนที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศ ทั้งใน
และต่างประเทศ ในช่วงที่พระองค์ทรงว่างเว้นจากการทรงงานด้านการต่างประเทศ
พระปรีชาสามารถในทางวิชาการและประสบการณ์ของพระองค์ยังส่งผลให้ได้รับ
ความไว้วางใจจากรัฐบาลคณะราษฎรให้ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศ

ในบทนี้กล่าวถึงช่วงที่ทรงศึกษาในต่างประเทศและทรงเริ่มต้นทรงงาน
ทางการทูต ที่เป็นเสมือนช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่และเรียนรู้การวางท่าทีทางการ
ทูตของสยามและการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยจะกล่าวถึง
(1) พระประวัติสำคัญช่วงการศึกษาของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (2) บทบาท
ของพระองค์ในช่วงการประชุมที่แวร์ซาย ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) (3) การ
เดินทางกลับสยาม การทรงงานในกระทรวงการต่างประเทศ โดยเฉพาะบทบาท
ของพระองค์ในการเจรจาเขตแดนกับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
(4) การทรงงานในฐานะอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และการทรงเป็นผู้แทน
สยามในองค์การสันนิบาตชาติ โดยจะยกตัวอย่างกรณีศึกษา (4.1) บทบาทของ
พระองค์ในการสมัครสมาชิกไม่ประจำของสภาสันนิบาตชาติ (Council) และ
(4.2) การจัดการประชุมฝิ่นโลก ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) รวมถึง (5) บทบาท
ของพระองค์ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475)

พระประวัติเมื่อทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ

การที่พระองค์เสด็จไปศึกษาต่อยังต่างประเทศเป็นช่วงสำคัญที่ส่งผล
ต่อการเสริมสร้างพระปรีชาสามารถทางด้านการทูต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การทำความเข้าใจและการปูพื้นฐานทางภาษา ทั้งภาษาโบราณ (กรีก) ภาษา
อังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส ที่พระองค์ทรงใช้ได้อย่างลึกซึ้ง รวมถึงภาษาเยอรมัน
และสเปน นอกจากนี้ ยังเป็นช่วงเวลาที่ทรงซึมซาบระเบียบวิธีคิด ธรรมเนียม

ปฏิบัติต่าง ๆ รวมถึงปรัชญา เกมการเมืองระหว่างประเทศ และกลไกทางความคิดของมหาอำนาจ และระเบียบวิธีคิดทางกฎหมายระหว่างประเทศอีกด้วย

ในช่วง ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสอบได้ทุนเล่าเรียนหลวง (King Scholarship) ในโอกาสนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานคำว่า “วรรณ” ข้างหน้าพระนามเดิม จึงกลายเป็น “วรรณไวทยากร” ซึ่งแปลว่า “หมอหนังสือ” เกี่ยวกับเรื่องนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์รับสั่งว่า “ตั้งแต่นั้น ฉันก็พยายามที่จะบำเพ็ญตนให้สมกับชื่อที่ได้รับพระราชทาน”¹ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งพระทัยที่แน่วแน่ของพระองค์ในการปฏิบัติตามหน้าที่ ซึ่งเป็นสิ่งประจำพระองค์ไปตลอดช่วงเวลาที่ทรงงานทางการทูต เพราะสังเกตได้ว่า แนวทางการทรงงานในระยะต่อมาทรงเน้นเรื่องหลักการและประโยชน์ของประเทศเป็นที่ตั้งเสมอมา

ในช่วงต้นของการเสด็จไปศึกษาต่างประเทศ พระองค์ทรงเดินทางไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลา 4 ปี โดยช่วงแรกทรงดังกล่าวยู่ในความดูแลของกระทรวงธรรมการ ทรงเริ่มศึกษาวิชาภาษาปัจจุบัน (Modern Side) และวิชาภาษาโบราณ หรือภาษากรีก (Classical Side) ที่โรงเรียน Malborough College เมื่อทรงดังกล่าวสิ้นสุดลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “เมื่อตรวจดูรายงานเห็นว่า เด็กคนนี้เป็นเด็กฉลาด ได้กะไว้ว่าจะให้เรียนดีปละมแต จะปล่อยให้เลื่อนลอยเสียเสียตายนัก ... ควรจะเอาไว้เป็นนักเรียนกระทรวงต่างประเทศ”² ช่วงเวลาดังกล่าวจึงถือเป็นจุดตั้งต้นของการวางแผนทางให้พระองค์ทรงเรียนวิชาต่าง ๆ เพื่อเป็นนักการทูตอาชีพและเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญตลอดมา จากนั้นใน ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453) พระองค์ทรงเข้าเรียนต่อที่ Balliol College มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในสาขาประวัติศาสตร์ ช่วงที่พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ทรงร่วมเป็นสมาชิกสมาคมได้ว้าที่³ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่เห็นได้ว่าเมื่อพระองค์เริ่มทรงงานในเวทีองค์การสันนิบาตชาติ ทรงคุ้นเคยกับการกล่าวถ้อยแถลงในที่สาธารณะ รวมถึงการจัดเรียงข้อมูลที่ทรงนำเสนออย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ พระองค์ยังสนพระทัยการให้คำนิยามคำต่าง ๆ ดังที่ทรงกล่าวใน

บทสัมภาษณ์ว่า “ใช่แล้ว ก็มีการได้ [วาที] เกี่ยวกับอภิปรายเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฉันชอบได้เรื่องบทนิยามของคำต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว”⁴

ในบันทึกการเรียนของพระองค์ ผู้ดูแลด้านการศึกษา (Superintendent of Students) วางหลักสูตรเสนอให้พระองค์ทรงเรียนทั้งวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมาย⁵ และวางแผนเสนอให้พระองค์ไปทรงศึกษาต่อที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส อีก 2 ปี ทั้งนี้ เรื่องการศึกษาที่กรุงปารีส การเสด็จไปเรียนที่ École Libre des Sciences Politiques น่าจะเป็นเพราะสถาบันดังกล่าวเป็นสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนวิชาการทูตโดยตรง จึงเป็นเหตุผลที่พระองค์ทรงศึกษาต่อในสถานที่ดังกล่าว เพราะการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในสมัยนั้นยังไม่มีการเรียนการสอนในลักษณะวิชาการเรียนอย่างชัดเจน

เมื่อเสด็จไปศึกษาต่อที่ปารีส พระองค์ทรงใช้เวลาศึกษา 2 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1915-1917 (พ.ศ. 2458-2460)⁶ ทรงเข้าศึกษาสาขาวิชาการทูต ซึ่งทรงศึกษาทั้งวิชาภาษา ไม่ว่าจะเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และสเปน รวมถึงวิชาประวัติศาสตร์การทูต ตั้งแต่ ค.ศ. 1789-1907 (พ.ศ. 2332-2450) ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญและวิชากฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งนี้ สิ่งที่น่าสนใจคือพระองค์ทรงเขียนข้อสอบเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาด้านงานวรรณกรรมและสิ่งประดิษฐ์ โดยทรงแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของพระองค์เกี่ยวกับการป้องกันสิทธิสำหรับผู้คิดค้นและสิ่งประดิษฐ์ รวมถึงความเข้าใจของพระองค์เกี่ยวกับกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการป้องกันสิทธิทางวรรณกรรมที่พระองค์ทรงเขียนว่า ยังมีประเทศต่าง ๆ สนใจมาเข้าร่วม ก็จะเป็นพลังในการดึงดูดประเทศอื่น ๆ มาเข้าร่วม นอกจากนี้ ยังทรงแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันทั้งสิทธิของคนในชาติและสิทธิของชาติอื่นที่ เป็นผู้คิดค้นด้วย ทั้งทรงแสดงให้เห็นความเข้าใจของพระองค์เกี่ยวกับการปรับระเบียบความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศให้เข้ากับการปฏิบัติภายในประเทศ ทรงแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของพระองค์เกี่ยวกับวิวัฒนาการของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาทางวรรณกรรม โดยทรงชี้ให้เห็นหลักสำคัญว่า การร่วมมือในลักษณะดังกล่าวจะดำเนินไปอย่างรวดเร็วไม่ได้ เนื่องจากต้องคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะของประเทศและความแตกต่างของข้อกฎหมายของประเทศต่าง ๆ⁷

สิ่งที่พระองค์ทรงเขียนเอาไว้เป็นสิ่งที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับกลไกการดำเนินความร่วมมือที่ใกล้เคียงกับการทูตพหุภาคีในองค์การระหว่างประเทศ อย่างเช่น องค์การสันนิบาตชาติ ซึ่งพระองค์จะทรงเป็นผู้แทนของสยามในอีกไม่กี่ปีต่อมา

ข้อสอบอีกข้อหนึ่งที่พบและเห็นว่ามีส่วนที่แสดงให้เห็นแนวการวิเคราะห์การเมืองระหว่างประเทศและเกมการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจภายใต้ระบบคอนเสิร์ตแห่งยุโรป (Concert of Europe) คือการที่พระองค์ทรงตอบข้อสอบในวิชาประวัติศาสตร์การทูต โดยทรงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสงครามโปเลียนใน ค.ศ. 1814 (พ.ศ. 2357) กับสงครามระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1870-1871 (พ.ศ. 2413-2414) โดยทรงชี้ให้เห็นว่า สงครามโปเลียนเป็นกรณีที่กลุ่มประเทศต่าง ๆ ในยุโรปทำสงครามต่อต้านจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 มากกว่าที่จะต่อต้านประเทศฝรั่งเศส และทรงเปรียบเทียบให้เห็นการฟื้นตัวของประเทศฝรั่งเศสในครั้งแรกที่รวดเร็วกว่าการฟื้นตัวของประเทศฝรั่งเศสหลังสงครามใน ค.ศ. 1870-1871 (พ.ศ. 2413-2414) เนื่องจากประเทศฝรั่งเศสไม่ได้บอบช้ำจากสงครามโปเลียนครั้งแรกเท่ากับครั้งที่ 2 ทรงวิเคราะห์ให้เห็นเกมการเมืองระหว่างแนวร่วมของกลุ่มประเทศมหาอำนาจยุโรปที่มีรอยร้าว และเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสกลับเข้ามาอยู่ในสังเวียนและระบบของประเทศมหาอำนาจยุโรปอีกครั้ง พระองค์ทรงวิเคราะห์และไล่เรียงให้เห็นถึงที่มาที่ไปของเหตุการณ์นับตั้งแต่ปัจจัยภายในของประเทศฝรั่งเศสในช่วงหลังการประชุมที่กรุงเวียนนา (Congress of Vienna) ค.ศ. 1815 (พ.ศ. 2358) และยังทรงชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของฝรั่งเศสในสงครามกับปรัสเซียว่า ในครั้งนั้นฝรั่งเศสจะต้องประสบกับความสูญเสียในเชิงบูรณภาพแห่งดินแดน ความสูญเสียทางด้านทรัพยากร และการสูญเสียแคว้นสำคัญให้กับปรัสเซีย ซึ่งทำให้ฝรั่งเศสสูญเสียเกียรติภูมิของตนเองในเวทีระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก^๑

สิ่งที่สังเกตเพิ่มเติมนอกเหนือจากการที่พระองค์นำเสนอประเด็นสำคัญได้อย่างครบถ้วนแล้ว คือการที่พระองค์ทรงตอบข้อสอบอย่างมีลักษณะเป็นนักประวัติศาสตร์ โดยทรงเรียบเรียงลำดับข้อมูลต่าง ๆ ให้เป็นไปตามลำดับของเหตุการณ์ (chronological) และทรงให้ความสำคัญกับทุกปัจจัยที่ส่งผลต่อ

เหตุการณ์ต่าง ๆ สิ่งที่ได้กล่าวในข้างต้นนี้จะปรากฏและสะท้อนในคำกล่าวของ พระองค์ในหลายโอกาส รวมถึงวิธีการทรงงานของพระองค์อีกด้วย ทั้งนี้ กล่าวได้ว่า การที่ทรงศึกษาทั้งในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสส่งผลให้ทรงมีองค์ความรู้ทางภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และปรัชญาที่ลึกซึ้ง ทั้งยังทรงมีความเป็น นักประวัติศาสตร์และนักกฎหมายในการทรงงานในช่วงต่อ ๆ ไปอีกด้วย

นอกเหนือจากการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้รับคำชื่นชมจาก อาจารย์ผู้สอนทั้งในอังกฤษและฝรั่งเศสเกี่ยวกับความแม่นยำ ความละเอียด และพระปรีชาสามารถทางวิชาการแล้ว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร อัครราชทูต ณ กรุงปารีส ในขณะนั้น ก็ทรงชื่นชมในพระปรีชาสามารถของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เช่นกัน ในหนังสือกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น พระวรวงศ์เธอพระองค์นั้นทรงระบุไว้ว่า

“การที่หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ไลได้ที่ 1 นี้ข้าชื่นชมแล่น่าปลื้มใจมาก การที่ออกมาได้ที่ 1 ได้รางวัลแลได้ Mention เต็มคำ Très ข้างหน้า แปลว่าไลได้ดันดับ เห็นด้วยเกล้าว่าหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรคงจะเป็น ข้าราชการผู้หนึ่งที่ฉลองพระเดชพระคุณได้ดีเป็นอันมากต่อไปภายหน้า”⁹

หลังจากที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสำเร็จการศึกษาจาก École Libre des Sciences Politiques ที่กรุงปารีสเมื่อ ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460)¹⁰ แล้ว พระองค์ได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการตรีประจำสถานอัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส (Legation) เนื่องจากอัครราชทูต ณ กรุงปารีส ทรงเห็นว่า สถานอัครราชทูต ขาดบุคลากร ไม่มีเลขานุการ และทรงเห็นว่าจะเป็นการปลอดภัยสำหรับ พระองค์มากกว่าการเสด็จกลับสยามประเทศในช่วงสงครามที่มีความอันตราย¹¹

การประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462)

ในปีเดียวกันกับที่พระองค์ทรงเริ่มปฏิบัติงานในสถานอัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยให้สยามเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ส่งผลให้สยามได้เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย (Versailles Conference) รวมถึงการเจรจาสนธิสัญญาแวร์ซาย และกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงรับหน้าที่เป็นเลขานุการประจำคณะผู้แทนของสยาม ในการประชุมดังกล่าว

ก่อนที่การประชุมจะเริ่มขึ้น สถานอัครราชทูตของสยามทราบข่าวว่าจะมีสิทธิส่งผู้แทนเข้าร่วมได้เพียงแค่ 1 คน แต่ฝ่ายสยามเห็นว่า ตนส่งทหารเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้น สยามจึงควรได้รับสิทธิที่จะมีผู้แทน 2 คน เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ (หรือพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศโรทัย ในเวลาต่อมา) ทูตพิเศษในสันติสมาคม (คำในยุคนั้นที่เรียกการประชุมสันติภาพครั้งนี้) ทรงมอบหมายให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไปสืบหาข้อมูลเพิ่มเติมที่กระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศส¹²

เมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นข่าวที่ลงในหนังสือพิมพ์ *Le Temps* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่วางแผงช่วงเย็นว่า โปรตุเกสได้รับสิทธิส่งผู้แทนเข้าร่วมจำนวน 2 ราย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงประสานไปที่อัครราชทูตของโปรตุเกส (Minister) และอัครราชทูตฯ ก็นำร่างหนังสือที่ส่งถึงกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระองค์จึงทรงร่างหนังสือที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและขอให้อัครราชทูตฝ่ายไทยทรงลงพระนามในหนังสือฉบับดังกล่าว ต่อมาสยามจึงได้รับสิทธิส่งผู้แทน 2 ราย เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว¹³

สยามในสงครามโลกครั้งที่ 1

ก่อนจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของสยาม สังเกตได้ว่า จุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์การทูตไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1851-1868 หรือ พ.ศ. 2394-2411) นับตั้งแต่ที่สยามลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) อันนำมาซึ่งความเกี่ยวข้องของสยามกับประเด็นระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการระแວดระวังและปรับตัวต่อผลที่เกิดจากการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจ นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ความเปลี่ยนแปลงอีกประการที่เกิดขึ้นคือ ธรรมเนียมและวิธีการปฏิบัติด้านการทูตของสยามได้รับการปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะสากล ทั้งในรูปแบบโครงสร้างการทำงานและสารัตถะ¹⁴ นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกมาอย่างต่อเนื่อง นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระบบการบริหารราชการของประเทศในเวลาเดียวกัน การปรับตัวตามรูปแบบประเทศตะวันตกนั้นเป็นไปเพื่อแสวงหาการยอมรับจากประเทศตะวันตก และความพยายามที่จะให้ประเทศมหาอำนาจเคารพในอธิปไตยของสยาม¹⁵

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ปะทุขึ้น ในช่วงแรกสยามยังคงดำรงสถานะความเป็นกลางอยู่ แต่ใน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) เหตุการณ์โจมตีเรือลูซิทาเนียโดยฝ่ายเยอรมนีเป็นจุดที่ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาขอให้ประเทศต่าง ๆ ที่เป็นกลางเข้าร่วมสงคราม สิ่งนี้เป็นหนึ่งในปัจจัยที่กดดันสยามให้ประกาศสงครามกับเยอรมนี อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงตัดสินใจพระทัยไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว โดยสยามในขณะนั้นมีแนวคิดดำเนินนโยบาย 3 แนวทาง ได้แก่ (1) แนวทางฝ่ายนิยมเยอรมนี ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร (2) แนวทางฝ่ายนิยมความเป็นกลาง ซึ่งพยายามหลีกเลี่ยงที่จะเลือกข้าง และ (3) แนวทางฝ่ายที่เข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะวางนโยบายในลักษณะเชิงรุก หากแต่ยังหาโอกาสที่เหมาะสมไม่ได้¹⁶ หลังจากที่ทรงพิจารณาสถานการณ์ พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า โลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จะนำโดยกลุ่มสัมพันธมิตร จึงทรงเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อให้สยามสามารถต่อรองได้มากยิ่งขึ้นในช่วงหลังสงคราม เมื่อเปรียบเทียบกับการคงสถานะความเป็นกลาง¹⁷ อย่างไรก็ดี การประกาศสงครามต้องมีเหตุผลเพียงพอ แต่ในขณะนั้น เยอรมนีก็ได้มีการกระทำอะไรที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสยาม และโอกาสในการประกาศสงครามก็เกิดขึ้นเมื่อประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน (Woodrow Wilson) กล่าวสุนทรพจน์ต่อรัฐสภาอเมริกันในวันที่ 2 เมษายน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ซึ่งมีการกล่าวถึงการคงสถานะความเป็นกลางที่เป็นไปไม่ได้ อันเนื่องมาจากการกระทำของเยอรมนีและจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี ส่งผลกระทบต่อสันติภาพและอิสรภาพของผู้คน ต่อมาในวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) สยามประกาศสงครามกับสองประเทศในข้างต้น รวมถึงส่งกองทหารอาสาจำนวน 1,284 นาย จากกองทัพบกและกองบินทหารบกไปฝรั่งเศส

การเข้าร่วมการเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย

การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลให้สยามได้รับเชิญเข้าร่วมการเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย โดยคณะผู้แทนของสยามได้แก่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร พระยาพิพัฒน์โกษา และหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ซึ่งเป็นอัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส โรม และเบอร์ลิน โดยจุดมุ่งหมายสำคัญของคณะผู้แทนสยามคือ ความพยายามปลดปล่อยสยามจากสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเล็งเห็นโอกาสของการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย (18 มกราคม ค.ศ. 1919 - 21 มกราคม ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2462-2463)) โดยเน้นหลักการความเท่าเทียมกันระหว่างประเทศว่าควรเป็นหลักการที่นำมาปรับใช้กับกลุ่มประเทศตะวันตก

ญี่ปุ่น และสยาม ทรงเห็นว่า สยามร่วมทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร และ “ควรมีสติที่จะมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่กับประเทศสัมพันธมิตรบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน”¹⁸

แม้สยามพยายามแก้ไขข้อผูกมัดเกี่ยวกับสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกัน แต่ก็ยังไม่เป็นผลในทันที เนื่องจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศส และอังกฤษ ปฏิเสธการหารือเรื่องดังกล่าวในการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย โดยให้เหตุผลว่าเป็นประเด็นสนธิสัญญาทวิภาคี ในขณะที่กลุ่มประเทศมหาอำนาจยุโรปายเบี่ยงต่อประเด็นดังกล่าว สหรัฐอเมริกาภายใต้การนำของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ได้แสดงความเห็นใจกับผู้แทนของสยาม และมีการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสยามกับสหรัฐอเมริกาที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) โดยทั้งสองฝ่ายหาข้อสรุปได้เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463)

บทบาทระหว่างการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462)

เมื่อที่ประชุมที่แวร์ซายหาข้อสรุปจากการประชุมได้แล้ว และข้อตกลงสันติภาพถูกนำเสนอต่อฝ่ายเยอรมนีที่โรงแรม Trianon Palace วันรุ่งขึ้น (7 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462)) จึงมีการจัดพิธีส่งสัญญาสงบศึกขึ้นที่พระราชวังแวร์ซาย ในการประชุมดังกล่าวสยามได้รับเชิญให้เข้าร่วม โดยองค์ประกอบของคณะที่เข้าร่วม ได้แก่ ผู้แทน 2 คน (พระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร และหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์) เลขานุการคณะทูต 1 คน (หม่อมเจ้าจรจรัสฤทธิ์ กฤดากร) และผู้แทนหนังสือพิมพ์สยาม 1 คน

สยามไม่มีผู้แทนฝ่ายหนังสือพิมพ์ จึงมอบหมายให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) และหลวงมัญชวาที่เข้าร่วม โดยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเขียนรายงานเป็นภาษาอังกฤษเพื่อส่งเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทราบฝ่าพระบาท และเมื่อเป็นไปตามพระดำริเห็นชอบแล้ว

จึงจะส่งไปที่หนังสือพิมพ์ ไทย และหนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ เดลิเมล์ เสมือนว่า
เป็นข่าวจากผู้สื่อข่าวของหนังสือพิมพ์

จากการสืบค้นข้อมูลในแฟ้มเอกสารที่จัดเก็บที่สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ ไม่ปรากฏร่างข่าวฉบับภาษาอังกฤษที่ระบุให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์-
ประพันธ์ทรงเรียบเรียง มีเพียงข่าวภาษาไทยที่ได้ระบุให้หลวงมัญชาทิเป็นผู้ร่าง
ซึ่งกล่าวถึงบรรยากาศภาพรวมของพิธีการลงนามสงบศึกที่พระราชวังแวร์ซาย
โดยก่อนที่จะมาเป็นการประชุมที่แวร์ซายนั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรประชุมร่วมกัน
เป็นเวลากว่า 7 เดือน และยื่นข้อเสนอการสงบศึกแก่ฝ่ายเยอรมนี หลวงมัญชาทิ
บรรยายว่า บรรยากาศในกรุงปารีสเองก็ใจจดใจจ่อโดยตั้งตารอการลงนามใน
วันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) เป็นอย่างมาก เหตุเพราะไม่มีใคร
ทราบว่า ผู้ใดจะเป็นผู้แทนฝ่ายเยอรมนีในการลงนามครั้งนี้ และเมื่อทราบว่า
ตัวแทนฝ่ายเยอรมนีมาถึงแล้วก็ยังคงไม่แน่ใจว่า ฝ่ายเยอรมนีจะยอมลงนาม
หรือไม่ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงบรรยากาศการรอคอยของผู้คนในระดับต่าง ๆ
และสังเกตการเข้า-ออกของรถผู้แทนทูตพิเศษที่จะเข้าร่วมการประชุมครั้งสำคัญ
เพื่อไม่ให้พลาดข่าวในวาระสำคัญ รวมถึงบรรยากาศการรักษาความปลอดภัย

สำหรับบรรยากาศภายในบริเวณห้องกระจก (Galerie des Glaces)
ของพระราชวังแวร์ซาย ซึ่งเป็นสถานที่ลงนาม นอกเหนือจากผู้แทนทางการทูต
ที่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมแล้ว ยังมีผู้แทนหนังสือพิมพ์จำนวนประมาณ 800 คน ที่
เข้ามาในเขตวัง ในส่วนของคณะทูตสยาม หลวงมัญชาทิบรรยายเอาไว้ว่า ได้
รับเชิญให้เข้าไปสังเกตการณ์ลงนามในสัญญาสงบศึกข้างในวัง โดยบรรยายว่า
“เวลาใกล้วันพิธีจะถึง 3 ครั้ง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุรยุคศักดิ์กฤดากร
หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ หม่อมเจ้าจรจรัสฤทธิ์ เลขาธิการใหญ่ [เลขาธิการ
คณะทูต] และหม่อมเจ้าวรรณไวยยากร [กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์]
เลขาธิการคณะทูตพิเศษ ได้เสด็จมาถึง จึงได้เข้าประทับยังที่ ๆ ได้จัดเตรียมไว้
สำหรับทูตพิเศษฝ่ายสยาม และคณะเลขาธิการ”¹⁹ หลังจากนั้น ผู้แทนฝ่าย
เยอรมนี ได้แก่ นายแฮร์มัน มิลเลอร์ (Hermann Müller) และนายโยฮันเนส
เบลล์ (Johannes Bell) มาถึงสถานที่ลงนาม และเมื่อมีการลงนามแล้ว ประเทศ
อื่น ๆ ก็ลงนามตามลำดับ โดยผู้แทนสยามทั้งสองพระองค์ทรงลงพระนามเมื่อ

เวลา 15.45 น. ตามเวลาท้องถิ่น หลังจากพิธีการลงนามเสร็จสิ้น ก็มีการยิงปืนใหญ่สุด 101 นัด มีการเปิดใช้งานน้ำพุในอุทยานพระราชวังแวร์ซายหลังจากที่ได้ปิดใช้งานมาตลอดช่วงสงคราม และมีเครื่องบินต่าง ๆ บินอยู่บนท้องฟ้า และผู้คนทั่วไปต่างส่งเสียงโห่ร้องยินดี รวมถึงรถที่จอดอยู่ที่ลานพระราชวังแวร์ซายหลายพันคันก็ได้บีบแตรแสดงความยินดี

ในช่วงเวลาดังกล่าว เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังมีอยู่น้อย เอกสารส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่ลงพระนามโดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ทูตพิเศษแห่งสันติสมาคม อย่างไรก็ตาม กิติ สังกะเสนได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีโอกาสเข้าร่วมพิธีดังกล่าวโดยมีส่วนช่วยขอเพิ่มที่นั่งให้กับผู้แทนของสยามในพิธีการลงนามครั้งนี้ และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ร่างข่าวภาษาอังกฤษขึ้นเพื่อกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศให้ทรงทราบ

การเดินทางกลับสยาม และการทรวานในกระทรวงการต่างประเทศ

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จกลับมาประจำที่กระทรวงการต่างประเทศ โดยเดินทางถึงสยามเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463) และทรงเป็นหัวหน้ากองกลางอยู่ประมาณ 5 ปี ซึ่งจากบทสัมภาษณ์ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ประทานแก่อาจารย์ อัครวัฒน์ ไอลานูเคราห์ ในหนังสือ *ประวัติบุคคลที่นำรู้จัก* ทรงเป็นเลขานุการของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเรียนรู้งานร่างหนังสือ ทำบันทึกเสนอความเห็น และได้เริ่มเจรจาเกี่ยวกับสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน (Unequal Treaties) ร่วมกับ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ (Dr. Francis Bowes Sayre) หรือพระยากัลยาณไมตรี²⁰

จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการเจรจาสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน พบว่า มีการปรึกษาหารือกันระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ โดยความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างใกล้ชิดและมีความคุ้นเคยกัน ดังสังเกตได้จาก ในหนังสือจาก ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นขึ้นต้นด้วยคำว่า “My dear Prince Varnvaidya”²¹ และจากแฟ้มหนังสือเกี่ยวกับการเจรจาสนธิสัญญากับฝรั่งเศส ค.ศ. 1923 (พ.ศ. 2466) สังเกตเพิ่มเติมได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงงานค่อนข้างใกล้ชิดกับ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ รวมถึง ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ก็ได้มีการปรึกษาประเด็นข้อกฎหมายกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ด้วย

ในช่วงเวลานั้นเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำรงตำแหน่งปลัด ทูลฉลองแล้ว และสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ พระองค์ทรงดำเนินนโยบาย ในการเจรจาแก้ไขและปรับสนธิสัญญากับฝ่ายฝรั่งเศสในปีดังกล่าว โดยใช้วิธีการยึดผลประโยชน์ของฝ่ายสยามเป็นที่ตั้ง โดยไม่ได้มีแนวโน้มที่จะโอนอ่อน ผ่อนตามฝ่ายฝรั่งเศส ดังจะสังเกตได้จากหนังสือที่ทรงส่งถึง ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ว่า “รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (H.M. Government) ได้ ตัดสินใจที่จะให้ความยินยอมในการปฏิบัติตามความต้องการ [ของฝ่ายฝรั่งเศส] ข้างต้น ซึ่งในตอนนี้อาจจัดกล่าวได้ว่าไปสู่ผลประโยชน์ของสยาม”²² ทั้งนี้ แม้ว่า ผู้วิจัยยังไม่พบข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์- ประพันธ์ในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันทั้งหมด แต่การพบข้อมูลที่ เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาเขตแดนกับฝรั่งเศส ซึ่งทำการเจรจาในหัวงเดือน กันยายน ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) และปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ในการเจรจาครั้งหลังนี้ ปรากฏหลักฐานที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าคณะในการเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศส

การเจรจาอนุสัญญาเขตแดนระหว่างฝรั่งเศสและสยาม

นับตั้งแต่การเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย ซึ่งเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการี ยอมแก้ไขสนธิสัญญาไมตรีหรือสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันนั้น สยามทำการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งมีการลงนามในหัวง

ทศวรรษที่ 1920 ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1920 หรือ พ.ศ. 2463) ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1924 หรือ พ.ศ. 2467) ฝรั่งเศส (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) และ (ค.ศ. 1926 หรือ พ.ศ. 2469) เนเธอร์แลนด์ (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) อังกฤษ (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) สเปน (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) โปรตุเกส (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) เดนมาร์ก (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) สวีเดน (ค.ศ. 1925 หรือ พ.ศ. 2468) อิตาลี (ค.ศ. 1926 หรือ พ.ศ. 2469) เบลเยียม (ค.ศ. 1926 หรือ พ.ศ. 2469) ลักเซมเบิร์ก (ค.ศ. 1926 หรือ พ.ศ. 2469) นอร์เวย์ (ค.ศ. 1926 หรือ พ.ศ. 2469)

แม้ยังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการเจรจากับประเทศต่าง ๆ ทั้งหมด อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ประธานสภามณฑลแก่อาจารย์อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์ ในหนังสือ *ประวัติบุคคลที่น่ารู้จัก* ว่า “ก่อนจะได้ไปเป็นอัครราชทูตที่ลอนดอน ก็ได้ไปเจรจากับสัญญาว่าด้วยอินโดจีน ตอนนั้นเป็นปลัดแล้ว ขณะนั้นอายุประมาณ 35 ปี”²³ ทั้งนี้ เมื่อ ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็นปลัดทูตฉลอง²⁴

ก่อนที่จะเข้าสู่การกล่าวถึงบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการเจรจาเมื่อ ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ขอนำเสนอบริบทของการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันกับฝรั่งเศสในเบื้องต้น ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1920 สยามเริ่มต้นการเจรจากับสหรัฐอเมริกาในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นประเทศแรก ๆ โดยเมื่อมีการลงนามในสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา ฝ่ายสยามก็คาดหวังว่าจะเป็นโอกาสที่จะทำให้มหาอำนาจประเทศอื่น ๆ ยอมแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันกับสยามในเวลาต่อมา แต่ความคาดหวังดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้มหาอำนาจทุกประเทศยอมเจรจากับสยามเพื่อตามแนวทางสหรัฐอเมริกาทั้งหมด²⁵ ปัจจัยหนึ่งที่อาจคำนึงถึงคือ เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะมหาอำนาจจากกลุ่มประเทศยุโรปต่างบอบช้ำจากสงคราม หากแต่สหรัฐอเมริกาจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุด ส่งผลให้กลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตกยังพยายามรักษาอิทธิพลของตนในพื้นที่อาณานิคมหรือเขตแดนที่อยู่ในอารักขาเอาไว้

ในช่วง ค.ศ. 1924-1925 (พ.ศ. 2467-2468) ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของสยามเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อเจรจาแก้ไขประเด็นอำนาจด้านการศาลของสยาม และการมีอิสรภาพทางด้านการคลัง ร่วมกับอัครราชทูตสยามในประเทศนั้น ๆ ในกรณีฝรั่งเศส สยามมีการแลกเปลี่ยนและหารือเกี่ยวกับการปรับและแก้ไขสนธิสัญญากับฝรั่งเศสอย่างต่อเนื่อง โดยผู้แทนของสยามหารือกับแฟร์ดิน็อง ปีลา (Ferdinand Pila) ผู้แทนฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1923 (พ.ศ. 2466) โดยท้ายที่สุด สยามลงนามใน “หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี การค้าขาย และการเดินเรือ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส” และ “โปรโตคอลว่าด้วยอำนาจศาลอันพึงใช้แก่คน สังกัดชาติฝรั่งเศส (พลเมืองและคนในบังคับ และคนในอารักขา) ในพระราช-อาณาจักรสยามติดท้ายหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี การค้าขาย และการเดินเรือ” เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) อย่างไรก็ตาม ยังคงมี ประเด็นสำคัญที่ยังไม่ได้หาข้อสรุปร่วมกัน ได้แก่ (1) กติกาประกันความมั่นคง ต่อกันและกันระหว่างสยามกับฝรั่งเศส และ (2) ปัญหาว่าด้วยเขตแดนและ ระเบียบการแห่งแม่น้ำโขง รวมถึงการตั้งกรรมการประจำเพื่อปกครองแม่น้ำ เป็นต้น

ในวันที่ 20 พฤษภาคม ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) กรมหมื่นนราธิปพงศ์-ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนคณะทูตในการเจรจาดังกล่าวกับรัฐบาลอินโดจีนของ ฝรั่งเศสที่ฮานอย ก่อนหน้านั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ (พระอิสริยยศขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงมีหนังสือกราบทูล ถวายรายงานต่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศ ขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงมรุธาธ²⁶ เกี่ยวกับประเด็นการทำอนุสัญญากับ ฝรั่งเศสว่าด้วยอินโดจีน ซึ่งในหนังสือฉบับดังกล่าวมีการกล่าวถึงข้อคิดเห็นของ แฟร์ดิน็อง ปีลา ผู้แทนทางการทูตของฝรั่งเศส ที่ได้กล่าวถึงผู้ที่ควรเป็นคณะทูต พิเศษไปเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศสว่า

“เห็นว่า ควรฝ่ายไทย²⁷ จะส่งคณะทูตพิเศษกอบด้วยผู้ที่ความรู้ใน ภาษาฝรั่งเศสและที่จะฟังใจชาวฝรั่งเศส อย่างเช่น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน 1 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร 1

หม่อมเจ้าอมรทัต 1 ไปยังฮานอยเพื่อเจรจาปรึกษาสัญญาแล
ความตกลงพิเศษเช่นนั้น ครั้นเมื่อตกลงกันในข้อความที่จะพึงทำ
สัญญาต่อกันได้แล้ว คณะทูตของฝ่ายไทยก็จะได้นำเสนอรัฐบาลของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อขออนุมัติต่อไป และคอเวอร์เนอร์
เยนเอราล ก็จะได้นำเสนอรัฐบาลฝรั่งเศส เพื่อขออนุมัติต่อไป
ด้วยกัน ...”²⁸

จากปัจจัยข้างต้นนี้ จะสังเกตได้ว่าพระนามของกรมหมื่นนราธิปพงศ์-
ประพันธ์ได้รับการเอ่ยถึงในฐานะที่ทรงสื่อสารเป็นภาษาฝรั่งเศสได้ และอีก
ประการหนึ่งคือ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมี
ส่วนเจรจาและแก้ไขข้อความในสนธิสัญญากับแฟร์ดิน็อง ปีลา โดยตรง ประกอบ
กับที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งปลัดพลเรือน โดยทรงนำข้อมูลพลและทรง
หารือร่วมกับเสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง

ต่อมาในการบรรยายที่วิทยาลัยด้านกฎหมาย (Law School) มหาวิทยาลัย
เยล สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 24 มกราคม ค.ศ. 1951 (พ.ศ. 2494) กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวถึงการเจรจาครั้งดังกล่าวว่า

“รัฐบาลของข้าพเจ้าได้ตกลงที่จะรับข้อเสนอของรัฐบาลฝรั่งเศสที่จะ
ให้มีการตกลงในอนุสัญญาพิเศษเกี่ยวกับอินโดจีน อนุสัญญาดังกล่าว
จะเน้นประเด็นสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ (1) พรหมแดนในแม่น้ำโขง
และ (2) สถานะของคนไทย [ชาวสยาม] ในอินโดจีน”²⁹

ในการหารือกันเบื้องต้นระหว่างผู้แทนสยามกับรัฐบาลของฝรั่งเศสที่
กรุงปารีส มีการตกลงกันในหลักการให้แม่น้ำโขงมีสถานะเป็น “แม่น้ำระหว่าง
ประเทศ” (International River) ทั้งนี้ เดิมรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศสมี
แนวทางว่า เกษต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศสทั้งสิ้น³⁰ ส่วนชาวสยาม
ที่อยู่ในอินโดจีนก็ได้รับการดูแลเสมอเหมือนชาติที่โปรดยิ่ง เฉกเช่นเดียวกับ
ที่ชาวฝรั่งเศสได้รับสิทธิดังกล่าวในสยาม เกี่ยวกับประเด็นนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์-
ประพันธ์ทรงกล่าวเพิ่มเติมว่า ชาวสยามไม่สามารถได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกับ
ฝรั่งเศสได้ เนื่องจากไม่มีการกำหนดเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (extra-
territorial privileges) ในอินโดจีนสำหรับชาวสยาม³¹

สำหรับการเจรจาต่อรองครั้งดังกล่าวกับรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศส กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงคาดการณ์เอาไว้ว่าจะทรงประสบอุปสรรค เนื่องจากรัฐบาลสยามเจรจาหลักการพื้นฐานของอนุสัญญาอินโดจีนกับรัฐบาลฝรั่งเศสมาก่อนหน้านี้แล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวว่า

“ข้าพเจ้ามิได้คาดการณ์ว่าจะได้ประสบกับความยากลำบากมากนัก
ทว่าข้าพเจ้ากำลังจะประสบกับสิ่งที่น่าตกใจที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิต
และพบว่า [การเจรจากับ] ปารีสเป็นอย่างหนึ่ง และฮานอยเป็น
อีกอย่าง”³²

ในการต้อนรับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รักษาการผู้ว่าการทั่วไปของอินโดจีน (Acting Governor General) กล่าวว่า รัฐบาลของอินโดจีนไม่ได้ต้องการเจรจาทันทีกับรัฐบาลสยาม แต่ในเมื่อเป็นการสั่งการจากปารีส กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์หรือกับผู้อำนวยการฝ่ายการเมืองได้

ในวันต่อมากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงนำเสนอร่างอนุสัญญาต่อผู้อำนวยการฝ่ายการเมือง โดยทรงเน้นย้ำว่าเป็นร่างที่ได้หารือร่วมกันกับรัฐบาลที่ปารีสแล้ว และทรงกล่าวถึงประเด็นที่ว่า มีการตกลงให้แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำระหว่างประเทศ แต่ผู้อำนวยการคนดังกล่าวกลับมีท่าทีปฏิเสธ โดยเน้นย้ำว่าแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำของฝรั่งเศส รวมถึงเกาะต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงทั้งสิ้น การเจรจาดังกล่าวจึงไม่คืบหน้ามากนัก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวว่า ทรงคิดหนักด้วยเกรงว่า การเสด็จไปฮานอยจะไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ และอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสได้

ในวันต่อมากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเลือกใช้วิธีการเรียกตำแหน่งของคู่เจรจาโดยค่อย ๆ ยกย่องตำแหน่งขึ้น อาทิ การเรียกคู่เจรจาท่านผู้อำนวยการ (Mr. Director) ท่านอธิบดี (Mr. Director General) ฯพณฯ (Excellency) โดยทรงมุ่งหวังให้ฝ่ายฝรั่งเศสยอมที่จะอ่อนท่าทีลง แต่ก็ยังไม่เป็นผลแต่อย่างใด โดยที่การหาหรือไม่ได้คืบหน้าเท่าที่ควร ฝ่ายฝรั่งเศสทูลเชิญเสด็จพร้อมเจ้าหน้าที่และผู้แทนของฝรั่งเศสไปเปลี่ยนอิริยาบถโดยการไป

เยียมชมอ่าวอาล็อง (Baie d'Along) และทรงสังเกตว่า ฝ่ายฝรั่งเศสเกรงว่าจะเจรจากันแล้วมีการตกลงกันที่เกินกว่าที่จะยินยอมได้ และอาจจะทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสดูอ่อนแอในสายตาค้นท้องถิ่น และทรงระลึกได้จากการที่ทรงเคยเสด็จไปศึกษายังประเทศฝรั่งเศสว่า ชาวฝรั่งเศสชอบความเป็นตรรกะ

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเล็งเห็นว่า แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่และมีความยาว รวมถึงมีเกาะหลายเกาะในด้านที่ติดกับสยามที่สำคัญต่อการเพาะปลูก โดยเฉพาะยาสูบ (ข้อมูลดังกล่าวนี้ทรงได้รับจากกระทรวงมหาดไทยก่อนที่จะเสด็จไปที่ฮานอย) นอกจากนี้ ทรงได้รับคำสั่งจากฝ่ายสยามว่าให้รักษาหลักการที่ยึดเอาแนวร่องน้ำลึก (thalweg) เป็นเส้นเขตแดนตามกฎหมายระหว่างประเทศ และทรงมีความมั่นใจว่าจะได้เกาะในแม่น้ำโขงเป็นของสยาม

ในกรณีเกาะ ทรงสังเกตเพิ่มเติมว่า ฝ่ายฝรั่งเศสให้ความสำคัญกับการนิยามคำศัพท์ ดังนั้น ความหมายของเกาะที่ทรงมีคือบริเวณพื้นดินที่มีน้ำล้อมรอบทั้งหมด อย่างไรก็ตาม แม่น้ำโขงมีช่วงเวลาที่น้ำขึ้นและลงตามฤดูกาล ส่งผลให้เกาะมีจำนวนไม่คงที่ บางเกาะอาจถูกน้ำท่วมทั้งหมดในฤดูที่มีระดับน้ำขึ้นสูงจนไม่มีช่องทางเดินเรือ เมื่อฝ่ายฝรั่งเศสได้ยื่นคำอธิบายดังกล่าวก็เห็นด้วยกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ส่วนการเป็นแม่น้ำระหว่างประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงนึกถึงอนุสัญญาบาร์เซโลนา หรือ Convention and Statute on Freedom of Transit ที่ลงนามภายใต้กรอบองค์การสันนิบาตชาติที่เมืองบาร์เซโลนา เมื่อวันที่ 20 เมษายน ค.ศ. 1921 (พ.ศ. 2464) ซึ่งสยามร่วมเป็นภาคีด้วย ในอนุสัญญาดังกล่าวมีนัยเกี่ยวกับแม่น้ำระหว่างประเทศว่าจะต้องใช้แล่นเรือได้ตลอดจนถึงการออกทะเล แต่แม่น้ำโขงไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ จึงเสนอฝ่ายฝรั่งเศสว่า แม่น้ำโขงนั้นไม่ใช่ “แม่น้ำระหว่างประเทศ” แต่เป็น “แม่น้ำเขตแดน” (frontier river หรือ fleuve frontière) กล่าวคือ การใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดน ฝ่ายฝรั่งเศสเห็นพ้องกับคำนิยามข้างต้น

อย่างไรก็ดี คำถามต่อไปคือทำอย่างไรจึงจะแบ่งเขตแดนได้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอการใช้ “เส้นศูนย์กลางแห่งกระแสน้ำ” หรือ “ร่องน้ำลึก” (thalweg) เป็นแนวเขตแดนตามแนวทางของฝ่ายสยาม ซึ่งมีการปรึกษาและหารือกับรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปารีสและผู้แทนของฝรั่งเศสที่บางกอก (นายแฟร์ดีนันด์ ปีลา) แล้ว เกี่ยวกับเรื่องนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสยอมรับแนวทางการใช้ร่องน้ำลึกเป็นเส้นแบ่งเขตแดน

การเจรจาเกี่ยวกับเกาะในแม่น้ำโขง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวว่า จะต้องใช้เวลาหารือเรื่องดังกล่าวอยู่มาก รัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศสที่सानอยไม่ยินยอมที่จะแก้ไขข้อความที่อยู่ในหนังสือสัญญา ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) และยืนยันว่าเกาะทั้งหมดในแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศส กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นประเด็นไปที่การเป็นเกาะนั้นจะต้องมีลักษณะเป็นเกาะตลอดทั้งปีในทุกฤดูกาล และทรงเสนอว่าเขตแดนจะแบ่งตามเส้นร่องน้ำลึกที่อยู่ใกล้กับฝั่งของสยาม

ในข้อ 3 ของอนุสัญญามีการระบุว่า

“ในบันดาถิ่นที่ลำน้ำแยกซึ่งอยู่ใกล้กับชายฝั่งสยามที่สุดนั้น เขียนขึ้นด้วยทรายทับถมฤตดินแห้งขึ้นจนกระทำให้เกาะ ซึ่งแต่ก่อนอยู่ห่างจากฝั่งนั้นเชื่อมต่อกันเป็นนิจกับฝั่งนั้น ๆ ตามหลักนิยมเส้นเขตแดนจักต้องเคิตรตามร่องน้ำเดิมของสายลำน้ำแยกที่เขียนขึ้นด้วยทรายทับถมฤตได้ดินแห้งขึ้นนั้น แต่ทว่า ถ้าแม้มีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นแล้วจะต้องร้องขอต่อคณะข้าหลวงใหญ่ประจำแม่น้ำโขงให้พิจารณาแต่ละกรณีตามเหตุการณ์ที่เปนจริง และในกรณีเช่นนั้น คณะข้าหลวงใหญ่จะแนะนำให้อย่ายเส้นเขตแดนไปไว้ยังร่องน้ำที่อยู่ใกล้ที่สุดของลำแม่น้ำก็ได้ ถ้าหากวินิจฉัยเห็นว่าการย้ายเช่นนั้นเป็นอันพึงปรารถนา ดังเช่นที่ได้ตกลงกันแล้ว แต่บัดนี้ สำหรับที่ดินต่าง ๆ ในลำแม่น้ำซึ่งได้ระบุชื่อไว้ในวรรคต่อไปนี้

“บันดาที่ดินในลำแม่น้ำซึ่งออกชื่อต่อไปนี้ เป็นอันเชื่อมตายตัวกับอาณาเขตสยามคือ ดอนเชียง, ดอนเขียวน้อย, ดอนน้อย, ดอนยาต, ดอนบ้านแพง, หาดทรายเพ-เวินกุ่ม, ดอนแกวกอง-ดินเหนียวและดอน

ลำโรง ซึ่งบางแห่งพึงนับได้ว่าเป็นส่วนของฝั่งฝ่ายสยามและบางแห่ง
เป็นเฉพาะขานเลนที่เกิดสะสมขึ้นและต่อเนื่องกับฝั่งสยามนั้นมาก
กว่าเป็นเกาะโดยแท้จริง”³³

สถานะชาวสยามในอินโดจีน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงระบุถึง
ประเด็นดังกล่าวแต่เพียงตอนต้นของการสัมมนา ในส่วนข้อความที่ได้รับระบุใน
อนุสัญญานั้น ข้อ 11 ที่กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวว่า จะต้องมีการเจรจาระหว่าง
สองฝ่ายโดยเร็วที่สุดเพื่อหาข้อตกลงในการกำหนดสถานะของชาวสยามและ
คนในบังคับของสยามในอินโดจีน และความตกลงที่มีขึ้นจะต้องเป็นไปตาม
บทบัญญัติหนังสือสัญญาที่ได้มีการลงนามเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1925
(พ.ศ. 2468)

แนวทางของรัฐบาลสยาม รวมถึงวิธีการดำเนินการเจรจาต่อรองของกรม-
หมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีส่วนช่วยให้ฝรั่งเศสยอมที่จะปรับเปลี่ยนท่าทีที่
แข็งกร้าวเกี่ยวกับแม่น้ำโขงให้อ่อนลง นอกจากนี้ เหตุผลอีกประการหนึ่งอาจ
เป็นไปได้ว่า ฝรั่งเศสเห็นว่า แม่น้ำโขงไม่สามารถเดินเรือไปถึงจีนได้ ประกอบกับ
สภาวะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ฝรั่งเศสประสบกับความบอบช้ำทั้งทางความ
มั่นคงและทางเศรษฐกิจ จึงส่งผลต่อท่าทีของฝรั่งเศสก็ว่าได้ ทั้งนี้ กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวไว้ในการสัมมนาที่มหาวิทยาลัยเยลเมื่อ ค.ศ. 1951
(พ.ศ. 2494) ว่า ฝรั่งเศสเห็นแล้วว่า แม่น้ำโขงไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางเดินเรือ
ไปถึงจีนได้ และไม่สามารถถล่มลงมาถึงทะเลโดยตรงได้อีกด้วย³⁴ การเจรจากับ
ไทยในช่วงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ฝรั่งเศสจึงปรับเปลี่ยน
ท่าทีและเห็นพ้องตามข้อเสนอของฝ่ายสยาม

สิ่งที่สังเกตได้จากการเจรจาลักษณะนี้คือ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ทรงยึดหลักการในการเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศส และความพยายามของพระองค์ที่
จะทรงรักษาผลประโยชน์ของฝ่ายสยาม แม้ว่าจะได้รับแรงกดดันจากรัฐบาล
อินโดจีนของฝรั่งเศสที่อยู่ในสภาวะกดดัน หากการเจรจามีผลเป็นไปตามที่สยาม
เรียกร้อง

อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และผู้แทนสยามในองค์การสันนิบาตชาติ

ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) เป็นช่วงเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เสด็จไปประจำการเป็นอัครราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็มประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ (อังกฤษ) และทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามในองค์การสันนิบาตชาติ (League of Nations) ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่บริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีเสถียรภาพ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และองค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะองค์การสันนิบาตชาติกำลังทำงานอย่างเต็มตัวเพื่อรักษาความมั่นคงร่วมกัน (collective security) ในเวทีระหว่างประเทศ³⁵ ทั้งนี้ ใน ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) เยอรมนีได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสันนิบาตชาติ ส่งผลให้ความแบ่งแยกระหว่างการเป็นผู้ชนะและผู้แพ้เริ่มเลือนหายไปบ้าง โดยที่เยอรมนีได้รับการจัดเป็นสมาชิกที่มีสถานะเท่าเทียมกับประเทศสมาชิกอื่น ๆ ขององค์การดังกล่าว³⁶

ขณะที่สยามมีส่วนร่วมกับองค์การระหว่างประเทศดังกล่าวนับตั้งแต่การก่อตั้ง โดยในช่วงแรกตั้งแต่ ค.ศ. 1920-1928 (พ.ศ. 2463-2471) สยามให้อัครราชทูต ณ กรุงปารีส เป็นผู้แทนในองค์การสันนิบาตชาติ และต่อมาใน ค.ศ. 1928-1940 (พ.ศ. 2471-2483) มอบหมายให้อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน เป็นผู้แทนในองค์การดังกล่าว³⁷ ผู้แทนถาวรพระองค์แรก คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจุลย์ศักดิ์กฤดากร³⁸ (ค.ศ. 1920-1928 หรือ พ.ศ. 2463-2471) และพระองค์ต่อมา คือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (ค.ศ. 1928-1930 หรือ พ.ศ. 2471-2473) ในหนังสือ *Siam and the League of Nations* สเตฟาน เฮลล์ (Stefan Hell) อธิบายบทบาทการเป็นผู้แทนถาวรของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า สยามแสดงบทบาทที่มีความกระตือรือร้นและเด่นชัดในเวทีสันนิบาตชาติตลอดช่วงเวลาการดำรงตำแหน่งของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์³⁹

ก่อนที่จะมีการมอบหมายให้อัครราชทูตที่กรุงลอนดอนทำหน้าที่ผู้แทนสยามในองค์การสันนิบาตชาติ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีส่วนร่วมใน

การสมัครสมาชิกที่มีใช้ประจำในสภาสันนิบาตชาติ (Non-permanent Council Seat of the League of Nations)

การสมัครสมาชิกที่มีใช้ประจำในสภาสันนิบาตชาติ

แม้ว่าตลอด 26 ปีของการเป็นสมาชิกขององค์การสันนิบาตชาติ สยามจะไม่เคยเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำในสภาสันนิบาตชาติ (Non-permanent Council Seat of the League of Nations) ทว่าสยามเคยมีความคิดริเริ่มโดยพระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าจุรุธดัดกัณดากร ทรงเป็นผู้ผลักดันสำคัญ ในสมัยนั้น องค์การสันนิบาตชาติประกอบด้วยกลไกหลัก 2 กลไก ได้แก่ สมัชชา (Assembly) ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนของกลุ่มประเทศสมาชิก และสภาสันนิบาตชาติ (Council) ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประจำ (อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี ญี่ปุ่น และเยอรมนีที่เข้าร่วมตั้งแต่ ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469)) และสมาชิกที่มีใช้ประจำ (non-permanent) เดิมมีทั้งหมด 4 ประเทศ และต่อมาตั้งแต่ ค.ศ. 1922 (พ.ศ. 2465) ขยายเป็น 6 ประเทศ ทั้งนี้ แม้ว่าจะไม่มีหลักการที่เขียนระบุไว้อย่างเป็นทางการ แต่สมาชิกที่มีใช้ประจำจะใช้หลักการแบ่งให้มีผู้แทนจากแต่ละภูมิภาคในสภาสันนิบาตชาติ

เมื่อวันที่ 22 กันยายน ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) พระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงหนังสือถึงพระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าจุรุธดัดกัณดากร อัครราชทูตกรุงปารีส เกี่ยวกับการชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ ที่สยามไม่ควรสมัครสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติ ซึ่งในหนังสือดังกล่าวกล่าวถึงการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้รับการแจ้งอย่างไม่เป็นทางการจากอัครราชทูตฝรั่งเศสที่สยามว่ามีท่าทีสนับสนุนการสมัครในตำแหน่งดังกล่าวของสยาม⁴⁰ ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยไม่ให้สยามเข้าร่วมเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำเพื่อป้องกันไม่ให้อสยามตกอยู่ในสถานะลำบากใจเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศมหาอำนาจขนาดใหญ่ เช่น ฝรั่งเศสและอังกฤษ เป็นต้น จากการตัดสินพระทัยครั้งดังกล่าวส่งผลให้พระองค์เจ้าจุรุธดัดกัณดากร

อัครราชทูตกรุงปารีส ทรงน้อมรับแนวนโยบายดังกล่าว แม้ว่าพระองค์จะทรงเห็นว่า สยามมีความพร้อมในขณะนั้น ด้วยสยามเพิ่งเจรจาตกลงแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับมหาอำนาจต่าง ๆ ได้ ซึ่งทรงเห็นว่าน่าจะเป็นส่วนที่ทำให้ประเทศต่าง ๆ ยอมรับในความมีเสถียรภาพของสยาม⁴¹

อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2470) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร และกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีหนังสือลับเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติสำหรับ ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) ทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศว่า สภาของสันนิบาตชาติเห็นควรที่จะมีสมาชิกที่ไม่ได้มาจากกลุ่มประเทศยุโรป และแจ้งว่าโอกาสที่สยามจะได้รับเลือกสำหรับ ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) มีอยู่มากเนื่องจากมีแคเปอร์เซียที่เสนอตัว เหตุผลสำคัญที่ทั้งสองพระองค์ทรงให้มานั้นเกี่ยวกับชื่อเสียง (reputation) และเกียรติภูมิ (prestige) ของประเทศเป็นสำคัญ และทั้งสองพระองค์ก็ทรงสาธยายเพิ่มเติมว่าจะจะเป็นโอกาสที่จะร่วมมือได้อย่างใกล้ชิดกับกลุ่มประเทศยุโรป ทั้งนี้ ทราบดีว่าอังกฤษค่อนข้างสนับสนุนเปอร์เซีย อย่างไรก็ดี ความรู้สึกโดยทั่วไปนั้นบ่งชี้ว่า สยามเป็นผู้ที่จะมาแทนจีนในสภาของสันนิบาตชาติ⁴²

นอกจากนี้ ความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสนั้นลดลงอย่างมาก⁴³ เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว นายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ (Mr. Raymond Bartlett Stevens) ที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของสยาม มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันกับทั้งสองพระองค์ว่า การแข่งขันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสลดลง และครั้งนี้จะเป็นโอกาสที่สยามจะได้รับเลือกและเป็นที่รู้จักในโลก⁴⁴

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ทรงเริ่มหาบาทหลวงและจัดงานเลี้ยงรับรองสำหรับประธานและสมาชิกของสภาสันนิบาตชาติเพื่อประสานงานเกี่ยวกับการสมัครสมาชิกที่มีใช้ประจำของสยาม โดยระหว่างงานเลี้ยงรับรอง วี.เค. เวลลิงตัน กู (V.K. Wellington Koo) อัครราชทูตจีน ณ กรุงปารีส ได้เอ่ยว่าจะช่วยสนับสนุนและพยายามให้ญี่ปุ่นสนับสนุนการสมัครของสยามเช่นเดียวกัน

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ไตรทศประพันธ์ ทรงมีหนังสือถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับข้อดี และข้อเสียของการสมัครเป็นสมาชิกที่มีไช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติ ซึ่งได้ รวมรายงานของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร และกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยในครั้งนี้ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ทรงมีข้อคิดเห็นในทิศทางเดียวกันกับนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ และข้อความ ตามหนังสือของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร และกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ฉบับดังกล่าว⁴⁵

เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ซึ่งประจวบด้วยพระโรคพระวักกะ (ไต) พิการ และพระกรรมพิการ (หุนหวก) ทรงมีหนังสือลับจากสถานอัครราชทูตกรุงปารีส ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ซึ่งได้ทรงขอให้กรมหมื่นนราธิป พงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยาม หากได้รับเลือกเป็นสมาชิกที่มีไช้ ประจำของสภาสันนิบาตชาติ เนื่องด้วยข้อจำกัดทางพระอนามัยของพระองค์ เอง ความว่า

“... ในส่วนทางนี้ หม่อมฉันได้ตกลงพร้อมใจกันกับหม่อมเจ้าวรรณ ไวยาการแล้วว่า จะดำเนิรอย่างไร คือ หม่อมฉันรู้สึกดี ๆ ว่า หม่อมฉัน ปฏิบัติการเป็นนายกไม่ได้โดยเหตุว่าหุไม่ได้ยินอะไร จึงได้กะไว้ในใจว่า เมื่อถึงเวลาแล้ว จะนำความเห็นเสนอต่อท่าน ว่าควรจะให้หม่อมเจ้า วรรณไวยาการเป็นผู้แทนรัฐบาล หม่อมฉันขออย่างเดียวเท่านั้น คือ ขอให้ฉันเป็นผู้แทนรัฐบาลในการประชุมครั้งแรก เมื่อฤถ้าสยาม ถูกเลือกเป็นสมาชิกไม่ประจำของสภา เพื่อเป็นเกียรติยศแห่งหม่อมฉัน ซึ่งได้พยายามมาในเรื่องนี้ถึง 9 ปี และเป็นเกียรติยศสูงสุดในราชการ ดีโบลมาติกของหม่อมฉันที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้แทนของรัฐบาลในศาล...”⁴⁶

ทั้งนี้ ในหนังสือฉบับดังกล่าว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร ทรงกล่าวถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า

“หม่อมฉันเห็นว่าในหมู่ข้าราชการ ก็มีแต่หม่อมเจ้าวรรณไวยาการ เท่านั้นควรและสามารถที่จะเป็นผู้แทนรัฐบาลได้ ข้อนี้ไม่มีใคร สงสัยได้ มีอยู่คนเดียวในเมืองนอกนี้”⁴⁷

นอกจากนี้ ทรงกล่าวถึงบทบาทของพระองค์ว่า จะทรงดูแลงานต่าง ๆ ในสำนักงาน และทรงเห็นควรให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้าร่วมการประชุมต่าง ๆ และทรงระบุว่า จะทรงดูท่าทีและแนวโน้มของการที่สยามจะได้ รับเลือกหรือไม่ระหว่างที่เสด็จเยือนเจนีวาในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) และในตอนท้ายของหนังสือฉบับดังกล่าว ทรงกล่าวถึงการที่เปอร์เซีย แสดงความประสงค์ที่จะสมัครเป็นสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสภาสันนิบาตชาติ และมีความเป็นไปได้ที่จะได้รับการสนับสนุนจากอังกฤษ

ในเวลาต่อมา กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (อัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน) ทรงมีหนังสือฉบับเป็นภาษาอังกฤษทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 7 มิถุนายน ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) ทรงกล่าวถึงการที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร ทรงเสนอจัดเลี้ยงอาหารกลางวันเพื่อรับรองคณะทูตที่เป็นผู้แทนของ รัฐบาลต่าง ๆ ในสันนิบาตชาติที่กรุงปารีสเพื่อลองสอบถามทิศทางและแนวโน้ม ที่จะสนับสนุนการสมัครสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสยามในสภาสันนิบาตชาติ ความเป็นไปได้ที่อิตาลีจะตั้งตาริเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกไม่ถาวรของสภา สันนิบาตชาติ รวมถึงการวางแผนเพื่อการหาความเป็นไปได้ที่จะได้รับเสียง สนับสนุนในเจนีวา รวมถึงการเตรียมพร้อมด้านบุคลากรเพื่อสนับสนุนภารกิจ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หากสยามได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกไม่ประจำ ของสันนิบาตชาติ ทั้งนี้ ในหนังสือฉบับดังกล่าว มีการเสนอให้กระทรวงการ ต่างประเทศพิจารณาตั้งคณะผู้แทนระดับอัครราชทูต (Minister) ที่เจนีวา (มีเจ้าหน้าที่ประจำ 2-3 คน) หรือการเข้าร่วมแค่ช่วงที่มีการประชุมสภา สันนิบาตชาติ

วันที่ 6 กรกฎาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ไตรทศประพันธ์ ทรงมีหนังสือถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ เพื่อนำความ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในวันที่ 18 กรกฎาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) เจ้าพระยามหิธรมีหนังสือจากราชเลขาธิการทูล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยข้อเสนอของกระทรวงการต่างประเทศที่

จะให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยาม และขอให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ทรงเข้าร่วมประชุมในฐานะผู้แทนของรัฐบาลสยามในการประชุมครั้งแรก และเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงมีหนังสือถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูต ณ กรุงปารีส เกี่ยวกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงฤดูร้อน ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) สยามไม่สามารถที่จะหาเสียงสนับสนุนได้เพียงพอ และเปอร์เซียได้รับเลือกด้วยคะแนนเสียง 40 ต่อ 6⁴⁸ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีโทรเลขที่ 28/11826 ลงวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) เพื่อแจ้งผลการเลือกสมาชิกไม่ประจำของสภาสันนิบาตชาติว่า สเปน เวเนซุเอลา และเปอร์เซียได้รับเลือก โดยทรงอธิบายว่า

“ข้าพเจ้าได้ลองหยั่งเสียงกับผู้แทนต่าง ๆ แล้ว มีเพียงไม่กี่ [ประเทศ] ที่ได้ให้คำตอบชัดเจนว่าจะสนับสนุนเรา บางประเทศแจ้งว่าได้สัญญาว่าจะสนับสนุนเปอร์เซียเอาไว้ก่อนหน้าแล้ว บางประเทศแจ้งว่าเปอร์เซียเสนอเป็นสมาชิกมาแล้วสองรอบ ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ผลักดันการสมัครของเราต่ออย่างเป็นทางการ และสื่อมวลชนก็ไม่ได้กล่าวถึงการสมัครของสยาม”⁴⁹

ต่อมาเมื่อวันที่ 13 กันยายน ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) กระทรวงการต่างประเทศมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านราชเลขาธิการ และกรมราชเลขาธิการได้มีหนังสือที่ 232/3349 ลงวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) กราบทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ โดยมีความสำคัญว่า

“ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าฯ ว่า เรื่องนี้ Persia ได้รับความอดหนุนของอังกฤษ จะให้เป็นผู้แทนคนที่นับถือศาสนาอิสลาม การที่เราไม่ได้รับเลือกก็ไม่ควรเสียใจอะไรนัก เพราะว่าไม่ได้ประโยชน์อะไรจริง นอกจากเกียรติยศ”⁵⁰

หลังจากครั้งนั้นมา สยามก็ไม่ได้สมัครรับเลือกเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติอีกเลย⁵¹ ต่อมาไม่นานเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร สิ้นพระชนม์ ที่นครเจนีวา ระหว่างการประชุมสันนิบาตชาติ ทรงมีพระชนมายุได้ 53 พรรษา และกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายให้ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามในองค์การสันนิบาตชาติ

ตลอดช่วงเวลาที่ทรงเป็นผู้แทนประจำองค์การสันนิบาตชาติ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเคยได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนในคณะกรรมการกำกับการเงินของสันนิบาตชาติ (Supervisory Commission)⁵² เมื่อ ค.ศ. 1929 (พ.ศ. 2472) นอกจากนี้ยังทรงมีบทบาทในด้านกระบวนการของสมัชชา (Assembly) และโครงสร้างของสำนักเลขาธิการ (League's Secretariat) การมีส่วนร่วมในการสหบทุน จำนวน 5,000 ฟังก์สวิส สำหรับการสร้างศูนย์สำหรับผู้สื่อข่าว (International House for the Press) ที่นครเจนีวา ตามที่ได้ตกลงร่วมกับรัฐบาลอื่น ๆ ทั้งนี้ ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ 8 ช่วงสมัชชาสามัญสามัญขององค์การสันนิบาตชาติครั้งที่ 11 (8th Plenary Meeting of the 11th Ordinary Session of the Assembly of the League of Nations) เมื่อวันที่ 13 กันยายน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) ซึ่งเป็นครั้งแรกที่สยามมีถ้อยแถลงต่อที่ประชุม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวว่า

“เป็นครั้งแรกที่ผู้แทนของสยามได้มีส่วนร่วมต่อการหารือในสมัชชา ความเจียบนั้นไม่ได้หมายถึงความเฉยเมยแต่อย่างใด สยามเป็นหนึ่งในสมาชิกผู้ก่อตั้งสันนิบาตชาติ รัฐบาลได้มีผู้แทนในการหารือ ประเด็นต่าง ๆ รวมถึงประเด็นทางด้านเทคนิคของสันนิบาตชาติ ตั้งแต่ต้น รวมถึงการมีส่วนร่วมในคณะกรรมการธิการและคณะกรรมการต่าง ๆ ที่เจนีวา ...”⁵³

สิ่งที่น่าสนใจในถ้อยแถลงดังกล่าวคือ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวถึงความเชื่อและแนวคิดของชาวสยามเกี่ยวกับอิสรภาพและสันติภาพที่ไม่ได้ต่างอะไรกับชาวยุโรป โดยทรงเชื่อมโยงให้เห็นถึงหลักทางศาสนาพุทธ

เรื่องการทำดีหรือไม่ดีต่อผู้ใด ก็ได้ผลกลับสู่ตนเอง ทรงกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพที่ได้ทรงเรียนรู้จากช่วงเวลาที่พระองค์ทรงศึกษาในอังกฤษและฝรั่งเศสว่า สันติภาพแปลว่าการยุติความขัดแย้งและความเป็นปรปักษ์ต่อกัน และในท้ายที่สุด ทรงกล่าวถึงแนวคิดด้านสันติภาพเชิงบวกที่ทรงเชื่อมั่นอย่างมากตามที่ปรากฏในกฎบัตรขององค์การสันนิบาตชาติ โดยกฎบัตรดังกล่าวเน้นกล่าวถึงความร่วมมือระหว่างกันในระดับสากล ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สันติภาพไม่ใช่แต่เพียงการยุติความขัดแย้ง แต่เป็นสันติสุขที่เกิดจากการเข้าใจกันและมิตรภาพ การกล่าวถ้อยแถลงลักษณะดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่าน่าสนใจ เพราะมีการสอดแทรกแนวคิดความเชื่อของสยามและเอเชียเข้าไปในถ้อยแถลงโดยเชื่อมโยงกับหลักการสากลขององค์การสันนิบาตชาติที่ยึดถือกันในประเทศสมาชิกต่าง ๆ

แม้ว่าในภาพรวม ท่าทีของสยามในช่วงการเป็นผู้แทนประจำองค์การสันนิบาตชาติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงดำเนินนโยบายในลักษณะที่ค่อนข้างระมัดระวัง เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านศักยภาพทางเศรษฐกิจและทางการเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศมหาอำนาจ แต่ก็ถือได้ว่าสยามมีทิศทางที่มีส่วนร่วมกับการกิจขององค์การสันนิบาตชาติมากขึ้น ทั้งนี้ จะสังเกตได้จากการเสนอตัวจัดการประชุมของสยามต่อการจัดการประชุมฟื้นโลกที่กรุงเทพฯ ใน ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป นอกจากนี้ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีส่วนร่วมในคณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์การสันนิบาตชาติ อาทิ คณะกรรมการ 4 (Fourth Committee) ซึ่งดูแลเรื่องการเงินและงบประมาณขององค์การสันนิบาตชาติ คณะกรรมการ 5 (Fifth Committee) ที่ดูแลประเด็นทางสังคมและประเด็นทั่วไป และคณะกรรมการ 6 (Sixth Committee) ที่ดูแลประเด็นทางการเมือง⁵⁴ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทราบและทรงมีประสบการณ์สูงเกี่ยวกับทิศทางและบริบทการเมืองระหว่างประเทศภายใต้ระบบความคิดของ “การป้องกันและรักษาความมั่นคงร่วมกัน” (collective security system) ซึ่งดำเนินการโดยองค์การสันนิบาตชาติ และจะส่งผลให้พระองค์ทรงมีทักษะทางการทูตทั้งในด้านการเจรจาวิภาคิและพหุภาคีในขั้นต่อไป

นอกจากนี้ การที่พระองค์ทรงได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลของสยาม แสดงให้เห็นถึงการได้รับการยอมรับในพระปรีชาสามารถในการทรงงานทางการทูต ประกอบกับการที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลธิดาธิเบศร์กฤดากร ทรงกล่าวถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่าสมควรเป็นผู้แทนรัฐบาลในสภาสันนิบาตชาติ แสดงให้เห็นถึงเครือข่ายที่พระองค์ทรงมีในประเทศ อันเกิดจากพระปรีชาสามารถทางการทรงงานทางการทูต ทั้งนี้ การที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนรัฐบาลสยามในองค์การสันนิบาตชาติต่อจากพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลธิดาธิเบศร์กฤดากร เป็นการเสริมสร้างชื่อเสียงของพระองค์ในบรรดาวงการนักการทูตต่างประเทศให้ทรงเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทั้งสองปัจจัยมีส่วนส่งเสริมให้พระองค์ทรงพัฒนาเครือข่ายของพระองค์อย่างเป็นลำดับ นอกจากนี้ การที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยที่จะถอนสยามออกจากการเป็นผู้สมัครของสภาสันนิบาตชาตินั้นเป็นการตัดสินพระทัยที่วางอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ของสยามในขณะนั้น อนึ่ง การที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยกล่าวถ้อยแถลงในองค์การสันนิบาตชาติเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลของพระองค์อย่างเป็นลำดับในลักษณะนักประวัติศาสตร์ และได้ทรงสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพของสยามและเอเชียในถ้อยแถลงของพระองค์ ซึ่งแสดงถึงความเป็นพระองค์เองในการทรงงานทางการทูต ที่แม้ว่าจะต้องทรงปฏิบัติตามแนวทางที่ได้ทรงรับมอบหมายจากรัฐบาลแต่ก็ทรงสามารถดำเนินการต่าง ๆ ให้บรรลุตามเป้าหมายและผลประโยชน์ของรัฐบาลได้

การจัดการประชุมฝิ่นโลก ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474)

ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1920 องค์การสันนิบาตชาติให้ความสำคัญกับการควบคุมและบริหารจัดการฝิ่นในเวทีระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น และมีการส่งคณะผู้เชี่ยวชาญไปสำรวจในที่ต่าง ๆ โดยสยามเองปรับกฎระเบียบภายในเพื่อให้มีความเป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน องค์การสันนิบาตชาติก็มีข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอที่จะประเมินสถานการณ์ฝิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออก

เสียงได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและการวางแผน ซึ่งตามข้อตกลง
เจนีวาว่าด้วยเรื่องฝิ่น ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) (Geneva Opium Agreement
1925) ระบุว่า ต้องมีการวางแผนเกี่ยวกับการจัดการประชุมเพื่อติดตามและ
ประเมินสถานการณ์ฝิ่นของโลกใน ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) ในเดือนกันยายน
ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) นายเอริก เอกสตรนด์ (Mr. Eric Ekstrand) เป็น
ประธานกรรมการไต่สวนฝิ่นในยุโรปประเทศไคโล (Opium Commission of
Enquiry) และนำกรรมาชนินราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า จะเป็นการดีหากจัดการ
ประชุมว่าด้วยเรื่องฝิ่นสูบ (The Conference on Smoking Opium) ที่
กรุงเทพฯ ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงของ ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) เนื่องจากสยามมี
สถานการณ์เกี่ยวกับการควบคุมฝิ่นที่ดีกว่าประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้ รัฐบาลสยามต้อง
ร่วมช่วยสนับสนุนองค์การสันนิบาตชาติในการจ่ายค่าจัดการประชุมดังกล่าว
ซึ่งคาดการณ์ว่าจะใช้ค่าใช้จ่ายประมาณ 150,000 ฟรังก์สวิส⁵⁵

ด้วยทรงคำนึงถึงสถานะทางเศรษฐกิจของสยามและบริบทอื่น ๆ เช่น
เรื่องความเหมาะสมของช่วงเวลาการจัด กรรมาชนินราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรง
โทรเลขถึงกรรมาชนินทวงศวโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อทรง
ขอรับนโยบายก่อน ซึ่งจากการที่เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกราบทูล
ปรึกษาพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ นายกรรมาการฝิ่นและเสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ต่างเห็นว่า การจัดการประชุมฝิ่นโลกที่กรุงเทพฯ
ใน ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) จะเป็นโอกาสเชิดชูพระเกียรติยศและชื่อเสียงของ
สยาม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเห็นเป็นการ
สมควร⁵⁶ ต่อมากระทรวงการต่างประเทศจึงมีโทรเลขแจ้งผู้แทนสยามประจำ
นครเจนีวาว่า รัฐบาลสยามยินดีที่จะจัดการประชุมดังกล่าวที่กรุงเทพฯ และ
ขอทราบรายละเอียดของค่าใช้จ่ายในการจัดการประชุม และขอให้กรรมาชนิน
ราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงหารือกับสำนักงานเลขาธิการขององค์การสันนิบาต
ชาติและผู้แทนของประเทศต่าง ๆ ที่เป็นภาคีสมาชิกของข้อตกลงเจนีวาว่าด้วย
เรื่องฝิ่น ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ว่ามีแนวโน้มสนับสนุนการจัดการประชุมที่
สยามในช่วง ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) หรือไม่ คณะผู้แทนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น
อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส โปรตุเกส อินเดีย ญี่ปุ่น ต่างไม่ขัดข้องต่อการ

เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมของสยาม ซึ่งเป็นครั้งแรกที่สยามจะได้จัดการประชุมระหว่างประเทศ และเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงมีถ้อยแถลงเพื่อเชิญให้สันนิบาตชาติจัดการประชุมผืนโลกที่กรุงเทพฯ และเมื่อทรงกล่าวถึงการตอบรับที่ดีจากสมาชิกว่า

“รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมที่จะออกเงินเพิ่มเติม 150,000 ฟรังก์สวิส นั้น ที่ประชุมได้ตบมือแสดงความนิยมเป็นพิเศษ และเมื่อกล่าวพูดจบแล้ว ก็ได้ตบมืออย่างสนั่น เป็นอันว่าสมาชิกได้รับรองคำเชิญของรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างดี”⁵⁷

อย่างไรก็ดี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับคำสั่งให้เดินทางกลับสยาม เนื่องจากประเด็นปัญหาส่วนพระองค์ที่พระองค์ทรงมีความสัมพันธ์กับหม่อมพร้อยสุพิน คู่อภิเษกของหม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร ผู้ช่วยทูตทหารประจำกรุงปารีส⁵⁸ ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ยากจะรับได้ จึงไม่สามารถที่จะทรงปฏิบัติหน้าที่ที่เจนีวาต่อไป พระองค์ทรงยื่นหนังสือแจ้งการเดินทางกลับต่อเซอร์เอริก ดรัมมอนด์ (Sir Eric Drummond) เลขาธิการองค์การสันนิบาตชาติ เมื่อวันที่ 9 กันยายน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) และทรงออกเดินทางทางเรือจากเมืองมาร์เซย์ เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) และถึงสยามเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473)⁵⁹ ทั้งนี้ รัฐบาลสยามมอบหมายให้หม่อมเจ้าดำรัสดำรงค์ เทวกุล ทรงเป็นอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน แทน ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเสมือนกับช่วงที่พระองค์ดูจะไม่มีช่องทางในการทรงงานที่พระองค์ทรงรักและให้ความสำคัญอีกต่อไป ว่าประสพการณ์ในสายงานทางการทูต รวมถึงพระปรีชาสามารถในงานดังกล่าวจะได้กลายเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้พระองค์ได้ทรงงานด้านการต่างประเทศในระยะต่อไป หลังจากที่พระองค์จะต้องทรงลาออกจากงานด้านการต่างประเทศไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ส่วนการประชุมผืนโลก หลังจากที่ได้มีการเชิญสันนิบาตชาติอย่างเป็นทางการ รัฐบาลสยามก็เตรียมการจัดการประชุมต่าง ๆ ที่ศาลาสหทัยสมาคม

(Sahadaya Hall) ในพระบรมมหาราชวัง รวมถึงการจัดเตรียมที่พัก ระบบจดหมาย โทรเลข และโทรศัพท์สำหรับผู้แทนประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมการประชุมจะสามารถใช้ได้ ทั้งนี้ ในการประชุมนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ก็ทรงร่วมต้อนรับผู้แทนประเทศต่าง ๆ ซึ่งหลายท่านทรงคุ้นเคยจากที่เคยทรงปฏิบัติภารกิจที่องค์การสันนิบาตชาติ นครเจนีวา ทั้งนี้ การประชุมจัดขึ้นในวันที่ 9-27 พฤศจิกายน ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) ที่พระบรมมหาราชวัง และจบลงด้วยการตกลงใน “ข้อตกลงกรุงเทพฯ ว่าด้วยเรื่องการปราบปรามฝิ่นสูบในตะวันออกไกล ค.ศ. 1931” (Bangkok Agreement on the Suppression of Opium-smoking in the Far East 1931)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยาม

เศรษฐกิจโลก ค.ศ. 1929 (พ.ศ. 2472) ต้องพบกับสภาวะผันผวนและตกต่ำ และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของสยามที่เชื่อมโยงกับระบบตลาดระหว่างประเทศ นับตั้งแต่ได้เปิดประเทศค้าขายกับกลุ่มประเทศตะวันตกในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใน ค.ศ. 1931 (พ.ศ. 2474) สยามเกิดสภาวะขาดดุลด้านงบประมาณ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปลดคนออกราชการและลดเงินเดือน ก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในระดับประชาชนและข้าราชการอย่างมาก ประกอบกับบริบททางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว เริ่มมีกระแสความไม่พึงพอใจการรวบรวมอำนาจทางการบริหารราชการต่าง ๆ อยู่ที่บ้านนาย และก่อนหน้านี้ในช่วงทศวรรษที่ 1920 หนังสือพิมพ์ในสยามเริ่มมีการพูดถึงกระแสเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁶⁰ รวมถึงการอธิบายความหมายของรัฐธรรมนูญและประโยชน์ของการปกครองที่มีรัฐสภา ทั้งนี้ ในช่วงต้น ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) ภาคธุรกิจและเกษตรกรรมเริ่มเรียกร้องให้มีการปรับปรุงนโยบายทางเศรษฐกิจ สังคมมีความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองของ “คณะราษฎร” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) ซึ่งนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์พหลโยธิน)

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นับตั้งแต่ทรงลาออกจากราชการกระทรวงการต่างประเทศ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (ต่อมาทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น โปรดให้มาทรงเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งนี้ ในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรก็ไม่ได้วางใจกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยเห็นว่าทรงเป็นเจ้านายและอาจต่อต้านคณะราษฎร ด้วยเหตุนี้ คณะราษฎรจึงได้ส่งพระวุฒิสาสตร์เนติญาณ (ส่วน โชติกเสถียร) และนายดิเรก ชัยนาม ไปฟังการสอนของพระองค์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากต้องการตรวจสอบว่าพระองค์จะไม่ทรงสอนสิ่งใดที่จะเป็นการต่อต้านรัฐบาลและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁶¹

ไม่นานนักหลังจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิทกุล (อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) และสโมสรนักเรียนมหาวิทยาลัยได้กราบทูลเชิญให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งพระองค์ทรงแสดงท่าทีที่ชัดเจนต่อการสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยทรงกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าเลื่อมใสลัทธิระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ในขณะนี้มีคนบางจำพวกสำคัญผิดว่า ถ้าเป็นเจ้าแล้วเป็นฝ่ายที่ไม่นิยมการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ถ้าหากว่าเป็นคนสามัญจึงจะเป็นฝ่ายราษฎร ซึ่งนิยมการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าเป็นหม่อมเจ้า ซึ่งนิยมการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ มิเป็นกษัตริย์ ครั้นมาครั้งคนไปหรือ ? กษัตริย์ ถ้าจะแปลตามศัพท์ ก็คือคนอะไร ? ข้าพเจ้ามิเป็นคนวิบัติไปหรือ ? หาไม่เลย การที่สำคัญความคิดเห็นของคนโดยถือขึ้นบรรดาศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์นั้นหาเป็นการสำคัญที่ถูกต้อง”⁶²

พระองค์ทรงกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเลื่อมใสในการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ และทรงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับชุมชนของไทย ซึ่งแต่เดิมเป็นการปกครองในลักษณะพ่อเมืองดูแลประโยชน์ของชุมชน จนกระทั่งเขตการปกครองขยายตัวออกไป พ่อเมืองจึงกลายสถานะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และทรงกล่าวในลักษณะที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมสยามให้ความสำคัญกับการที่ประชาชนเป็นใหญ่เสมอมา อีกทั้งทรงอธิบายเกี่ยวกับการปกครองของสยามในแต่ละสมัยโดยสังเขป จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ พระองค์ทรงกล่าววิพากษ์ถึงอภิรัฐมนตรี⁶³ ว่าทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงที่มีพระชนมายุมาก จึงค่อนข้างเหินห่างจากความเป็นไปต่าง ๆ และอาจจะมีความคิดเห็นที่ไม่ทันสมัย⁶⁴ แม้ก่อนหน้านี้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงกราบทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เตรียมการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วย ว่าติดขัดอยู่ที่อภิรัฐมนตรีสภาซึ่งไม่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว

ทรงชี้แจงว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดขึ้นด้วยความประสงค์ที่จะตั้งระเบียบการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญ และชี้แจงสถานการณ์เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันว่า แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะเป็นฉบับชั่วคราว แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นลักษณะที่เปลี่ยนแล้วเปลี่ยนเลย นอกจากนี้ ทรงอธิบายเกี่ยวกับหลักการแบ่งแยกอำนาจด้านการบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ และกลไกด่านผู้แทนสภาราษฎร ทั้งนี้ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่าง ๆ ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งโดยภาพรวมแล้วเป็นการอธิบายให้ผู้เข้าฟังได้เข้าใจถึงหลักการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นับเป็นการแสดงท่าทีทางการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ดูเหมือนจะเข้าข้างฝ่ายคณะราษฎร แต่หากลองสังเกตถ้อยคำที่พระองค์ทรงใช้ พระองค์ทรงกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ ในเชิงหลักการ หรือแม้แต่การกล่าวถึงอภิรัฐมนตรีสภาที่อาจดูเหมือนทรงวิพากษ์ เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของสิ่งที่ทรงกล่าวพบว่าเป็นการกล่าวตามข้อเท็จจริงในลักษณะของการตั้งข้อสังเกต และทรงกล่าวในตอนต้นของคำกล่าวที่แสดงให้เห็นว่าทรง

ยึดในหลักการว่า “เรื่องใดที่เข้ามาในวงวิชาของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าเห็นว่า จะเป็นประโยชน์แล้ว ข้าพเจ้าถือเป็นที่หน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะนำมาแสดง”⁶⁵

ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิได้พบหลักฐานที่แสดงถึงข้อคิดเห็นทางการเมืองที่วิพากษ์วิจารณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่ประการใด⁶⁶ ทั้งนี้ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงก่อตั้งหนังสือพิมพ์ชื่อ *ประชาชาติ* ใน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) นั้นเอง โดยพระองค์ทรงเขียนบทความเพื่ออธิบายเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและการบัญญัติศัพท์ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงทรงเขียนบทความเกี่ยวกับการต่างประเทศระหว่าง ค.ศ. 1932-1943 (พ.ศ. 2475-2486) สิ่งที่พระองค์ทรงนิพนธ์เอาไว้มีผลต่อแนวความคิดและการปรับตัวของกลุ่มชนชั้นนำ เพราะกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเล็งเห็นว่า การบัญญัติศัพท์เฉพาะของสยามช่วยให้สะท้อนความเข้าใจของคนในสังคม โดยปรับเรื่องของระเบียบและแนวทางการปกครองให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่มีอยู่ ในส่วนนี้เอง เซอร์โจซาย ครอสบี้ (Sir Josiah Crosby) อัครราชทูตอังกฤษประจำสยาม (ค.ศ. 1934-1941 หรือ พ.ศ. 2477-2484) เขียนในรายงานฉบับหนึ่งว่า

“หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นาน หม่อมเจ้าวรรณฯ (Prince Varnvaidya) ปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งและได้มีการจัดตั้งหนังสือพิมพ์ชื่อว่า ‘ประชาชาติ’ ที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา และในขณะนี้แทบจะกลายเป็นกลไกอย่างเป็นทางการของรัฐบาล”⁶⁷

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีความเห็นที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเจ้านายต่อการเมือง รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) กำหนดให้เจ้านายตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไปอยู่เหนือการเมือง เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่า การกำหนดในลักษณะดังกล่าวไม่มีความยุติธรรมต่อเจ้านายโดยรวม⁶⁸ อย่างไรก็ดี เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงเป็นที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (ค.ศ. 1933-1938 หรือ พ.ศ. 2476-2481)

ทั้งนี้ เหตุส่วนหนึ่งมาจากความเชี่ยวชาญด้านการทูตและการต่างประเทศ เหตุผลอีกประการหนึ่งมาจากการวางพระองค์ในลักษณะที่อ้างอิงหลักการ แต่ไม่ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งระบอบการปกครองเก่าหรือใหม่อย่างชัดเจน นอกเหนือจากการที่พระองค์ทรงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอิทธิพลของสตรีนิยม ซึ่งสิ่งที่ทรงกล่าวเป็นเหมือนข้อสังเกตที่วางอยู่บนฐานของข้อเท็จจริงเมื่อเทียบกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ก็เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับพระยาพหลพลพยุหเสนา เซอร์โจชยา ครอสมบี้ ตั้งข้อสังเกตในรายงานที่ตนเขียนขึ้นว่า “พระองค์ทรงอยู่ในฝ่ายตรงข้ามกับพระยามโนปกรณนิติธาดา แต่ทรงสนับสนุนพระยาพหลพลพยุหเสนา”⁶⁹ ซึ่งพระองค์ทรงมีบทบาทให้คำปรึกษาด้านการต่างประเทศ เนื่องจากในสมัยนั้น พระองค์ทรงมีประสบการณ์ด้านการต่างประเทศมากกว่าบุคลากรอื่นในรัฐบาลเอง

อีกหนึ่งประเด็นที่แสดงให้เห็นว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นการยึดหลักการและไม่ทรงแสดงท่าทีทางการเมืองเกิดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) มีคำกล่าวหาว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นคอมมิวนิสต์ สภาผู้แทนราษฎรจึงตั้งคณะกรรมการธิการ โดยเลือกให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นประธาน และให้พระยานรราชสุวจน์เป็นเลขาธิการ โดยมีการตั้งผู้เชี่ยวชาญต่างชาติสองคน ได้แก่ เซอร์โรเบิร์ต ฮอลแลนด์ (Sir Robert Holland) และนาย ร. กียอง เพื่อวิเคราะห์และทำบันทึกเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของการเป็นคอมมิวนิสต์ โดยคำถามเป็นการสอบถามท่าทีทางการเมืองและทัศนคติทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งผลของการสอบถามปรากฏว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้ฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด⁷⁰ ทั้งนี้ ในการทรงรับบทบาทประธาน พระองค์มิได้ทรงแสดงให้เห็นถึงความโน้มเอียงทางการเมืองและจากประเด็นข้อคำถาม รวมถึงการสรุปผลการสอบถามต่าง ๆ ของคณะกรรมการก็ลงมติตามข้อสรุปด้วยเหตุผลเชิงประจักษ์ตามข้อเท็จจริง

นอกจากนี้ ในช่วงเหตุการณ์กบฏบวรเดช (ตุลาคม ค.ศ. 1933 หรือ พ.ศ. 2476) เป็นเวลาประมาณหนึ่งเดือน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายให้ทรงร่วมกับคณะของรัฐบาลเพื่อเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดสงขลา ซึ่งประทับอยู่เป็นการชั่วคราวระหว่าง

เหตุการณ์ความไม่สงบ คณะดังกล่าวเดินทางไปจังหวัดสงขลาเพื่อเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสัปดาห์ละสองครั้ง⁷¹

หากสังเกตในภาพรวม ช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเริ่มกลับมามีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ให้คำปรึกษาในเชิงหลักการ และทรงได้รับมอบหมายให้ทรงงานสำคัญเกี่ยวกับพระราชวงศ์ อาทิ ช่วง ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2478) รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา มีนโยบายที่จะจำแนกทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับทรัพย์สินส่วนพระองค์ จึงกราบทูลเชิญกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นประธานคณะกรรมการพิจารณาทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ และกราบทูลขอให้พระองค์ทรงร่าง “พระราชบัญญัติว่าด้วยทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์” อีกด้วย ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว บทบาทของพระองค์เป็นการช่วยสนับสนุนคณะราษฎรในการให้คำปรึกษาเพื่อวางระบบเกี่ยวกับระบอบการปกครองใหม่และการเชื่อมกับพระราชวงศ์เป็นสำคัญ และทรงกลับมามีบทบาทด้านการต่างประเทศอีกครั้ง ผ่านช่วงสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ค.ศ. 1938-1944 หรือ พ.ศ. 2481-2487)

บทสรุป

จากที่ได้กล่าวมาในบทนี้ สังเกตได้ว่า พัฒนาการต่อเนื่องที่บ่งชี้แนวคิด Transwar ในบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ตั้งแต่ ค.ศ. 1917-1938 (พ.ศ. 2460-2481) คือการเห็นความต่อเนื่องในวิถีทางการทูตของพระองค์ ที่ทรงสามารถดำเนินการให้เป็นไปตามพระปณิธานได้ ทั้งนี้ หากกล่าวอีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงมีวิธีการทูตของพระองค์เองที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่ายุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลง โดยวิถีทางการทูตของพระองค์คือการให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหน้าที่ของนักการทูต ที่ทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของประเทศขนาดเล็ก ให้สยามอยู่รอดปลอดภัย มีเกียรติภูมิ ได้รับการยอมรับ และยืนหยัดกำหนดเจตจำนงของตนเอง (self-determination) ท่ามกลางแรงกดดันของประเทศมหาอำนาจได้

กรอบเวลาของบทนี้กำหนดขึ้นตามแนวคิด Transwar โดยต้องการนำเสนอความต่อเนื่อง (continuity) ในทางประวัติศาสตร์ยุคต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีได้ตัดขาดกันโดยสิ้นเชิงโดยเหตุการณ์ที่มักถูกมองว่าเป็นเส้นแบ่งแห่งยุคสมัย (watershed) อาทิ สงครามโลกครั้งที่ 1 สงครามโลกครั้งที่ 2 หรือในกรณีประวัติศาสตร์ไทย ได้แก่ เหตุการณ์ปฏิวัติสยาม ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) แต่ในบทนี้กลับเริ่มต้นในปีที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเริ่มรับราชการและเข้ามามีบทบาทในการต่างประเทศของสยามในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเจรจาสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และการก่อกำเนิดขององค์การสันนิบาตชาติ และสิ้นสุดใน ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) ซึ่งเป็นปีก่อนที่สงครามโลกครั้งที่ 2 จะเริ่มขึ้นในยุโรป และในสยามเป็นปีสุดท้ายก่อนจะเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น “ประเทศไทย” และเป็นปีแรกที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยแรกด้วย การจัดกรอบเวลาในลักษณะดังกล่าวนี้เพื่อนำเสนอพระประวัติการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่เชื่อมโยงข้ามยุคสมัย และบทบาทของพระองค์ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ต่อเนื่องระหว่างยุคที่มักถูกนำเสนอว่าถูกแบ่งแยกตัดขาดจากกันด้วยเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวในข้างต้น

จะเห็นได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาททางการต่างประเทศ ทั้งในยุคที่สงครามโลกครั้งที่ 1 กำลังจะสิ้นสุดลง ไปจนถึงยุคที่สงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังจะอุบัติขึ้นในทวีปยุโรป ในบริบทการเมืองไทย พระองค์ทรงงานด้านการต่างประเทศ ทั้งในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์และภายในรัฐบาลคณะราษฎรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากนี้ เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์หลายประการที่เกิดขึ้นในกรอบเวลาดังกล่าว ก็เกี่ยวเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกัน และเครือข่ายความสัมพันธ์ ทั้งความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและความสัมพันธ์ด้านการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ก็เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงและมีอิทธิพลข้ามยุคสมัยตามเส้นแบ่งของประวัติศาสตร์กระแสหลักเช่นเดียวกัน

ในมิติของการสร้างเครือข่ายทางการทูตที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาข้างต้นนี้แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ เครือข่ายทางการทูตที่พระองค์ทรงได้จากฐานันดร

กล่าวคือ ทรงเป็นพระญาติกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุรุธดัดกัณฐการ เพราะถือว่าพระองค์ทรงเป็นสมาชิกมหามกุฏราชสันตติวงศ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น พระองค์จึงมิได้ทรงเป็นเพียงผู้ได้บังคับบัญชา ทั้งนี้ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีไหวพริบในการทรงงานและการประสานงาน รวมถึงความเป็นเลิศทางวิชาการที่เป็นที่ชื่นชมของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุรุธดัดกัณฐการ พระองค์จึงทรงเป็นผู้สนับสนุนพระองค์หนึ่งที่ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับความก้าวหน้าในสายงานทางการทูต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติ เครือข่ายทางฐานันดรนี้ได้มามีบทบาทสำคัญอีกครั้งหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยาม กล่าวคือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกลายเป็นหนึ่งในเจ้านายไม่กี่พระองค์ที่ทรงร่วมงานและทรงมีบทบาทสำคัญในรัฐบาลคณะราษฎร และทรงได้รับมอบหมายภารกิจสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระราชมารดา เช่น ทรงเป็นประธานคณะทำงานเรื่องทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และทรงเป็นตัวกลางในการติดต่อหารือ ระหว่างฝ่ายคณะราษฎรกับระบอบเก่าอยู่เนื่อง ๆ

ขณะที่ **เครือข่ายของผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจภายในประเทศและต่างประเทศที่เคยพบและร่วมงานกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในที่ต่าง ๆ** อาทิ แฟร์ดิน็อง ปีลา (Ferdinand Pila) ทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ที่รู้จักกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และเสนอพระนามของพระองค์ให้เป็นหนึ่งในผู้ร่วมคณะทูตพิเศษในการเจรจาเรื่องเขตแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศส หรือแม้แต่คณะราษฎรอย่างพระยาพลพลพยุหเสนาที่กราบทูลเชิญให้ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศ เป็นต้น เครือข่ายในช่วงต้นทั้งมีส่วนส่งเสริมพระองค์ในสายงานทางการทูตในช่วงแรกและในช่วงหลัง เครือข่ายความสัมพันธ์กับคณะราษฎรกลายเป็นปัจจัยผลักดันให้ทรงกลับมามีบทบาททางการทูตอีกครั้ง เครือข่ายกลุ่มที่มาจากการทรงงานดังกล่าวมานี้ยังต่อยอดย้ำความสำคัญของการดำเนินการเรื่องแบบ Transwar ในแง่ที่ทำให้เห็นว่า ประสบการณ์การทรงงานในอดีตหรือในยุคก่อนหน้าของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการต่างประเทศที่มีส่วนร่วมในการเจรจาสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

การก่อตั้งสันนิบาตชาติ หรือแม้แต่การทรงงานในช่วงที่ทรงเป็นอาจารย์อยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลสืบต่อมาถึงการได้กลับมาทรงงานด้านการต่างประเทศภายใต้รัฐบาลคณะราษฎรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งสิ้น

สิ่งที่จะเป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมในบทนี้คือ ผลของการที่พระองค์ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ จากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส เปรียบเสมือนการต่อยอดองค์ความรู้ทางวิชาการจากจุดหนึ่งสู่อีกจุดหนึ่ง ตั้งแต่การศึกษาวิชาภาษาศาสตร์ทั้งภาษาโบราณ ภาษาปัจจุบัน และภาษาอื่น ๆ เช่น ภาษาฝรั่งเศส สเปน เยอรมัน วิชาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์การทูต รวมถึงกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงให้เห็นว่าทรงมีความเข้าใจที่แตกฉานเกี่ยวกับกลไกของกฎหมายระหว่างประเทศ กลไกด้านความร่วมมือระหว่างประเทศ และที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือ การที่พระองค์ทรงเข้าใจบริบทการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจเป็นอย่างดี ซึ่งจะเห็นได้จากข้อสอบที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงเกมการเมืองระหว่างมหาอำนาจที่เกี่ยวข้องกับสงครามนโปเลียนครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1814 หรือ พ.ศ. 2357) และสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี ค.ศ. 1870-1871 (พ.ศ. 2413-2414) กล่าวคือ ความรู้ที่พระองค์ทรงสั่งสมเอาไว้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญในการต่อยอดและทรงงานการทูตของพระองค์ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ได้ชี้ชัดคือ การที่พระองค์ทรงมีความรู้สึกในหน้าที่ (sense of duty) ตั้งแต่ช่วงที่ยังทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศจนกระทั่งช่วงของการทรงงาน ปัจจัยนี้เป็นส่วนสำคัญที่ส่งเสริมให้พระองค์ทรงมีลักษณะการทรงงานในรูปแบบของข้าราชการที่ดี (good bureaucrat) ที่จะทรงปฏิบัติภารกิจอย่างเต็มที่ สิ่งนี้เองส่งผลต่อการวางพระองค์ที่ไม่ทรงแสดงออกถึงท่าทีทางการเมือง (apolitical) ดังจะสังเกตเห็นได้ชัดขึ้นในเวลาต่อมาของการทรงงานกับรัฐบาลต่าง ๆ

การทรงงานของพระองค์ในช่วงแรกนี้ แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลาสำคัญ ดังนี้

ค.ศ. 1917-1927 (พ.ศ. 2460-2470) เป็นช่วงการเริ่มต้นและเรียนรู้ระบบการทำงาน จนกระทั่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเริ่มแสดงบทบาททางการเมือง โดยเริ่มต้นจากการทรงงานที่สถานอัครราชทูต ณ กรุงปารีส

และการที่พระองค์ทรงเข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย เป็นจุดสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงมีประสบการณ์โดยตรงด้านการเจรจาระหว่างประเทศในลักษณะการเจรจาแบบพหุภาคีเป็นครั้งแรก การเจรจาดังกล่าวเป็นการเจรจาที่มีหลายประเทศเข้าร่วมและจะต้องพยายามประสานผลประโยชน์ร่วมกัน (common interests) ต่อมาเมื่อเสด็จกลับมาทรงงานที่กระทรวงการต่างประเทศ การที่พระองค์ทรงงานอย่างใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ในช่วงที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองกลาง เป็นโอกาสที่พระองค์ได้ทรงสังเกตและทราบถึงประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อราชการด้านการต่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว

ในช่วงเวลาที่พระองค์ทรงเป็นปลัดพลเรือนที่ทรงงานอย่างใกล้ชิดกับ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ (Dr. Francis B. Sayre) หรือพระยาภักกลยามไมตรี เกี่ยวกับสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยได้ทรงแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ทรงช่วยปรับข้อความในร่างสนธิสัญญา รวมถึงต้องทรงนำร่างดังกล่าวกราบทูลขอพระวินิจฉัยของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งล้วนเป็นการทำให้พระองค์ทรงทราบถึงประเด็นที่มีความละเอียดอ่อน ประกอบกับการที่พระองค์ได้ทรงหารือกับฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสยามและฝ่ายประเทศมหาอำนาจ เช่น การหารือกับแฟร์ดิน็อง ปีลา ผู้แทนของฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ การที่พระองค์ทรงเป็นผู้แทนเจรจากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับประเด็นอินโดจีนใน ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) เป็นครั้งหนึ่งที่พระองค์ทรงเจรจาโดยใช้ไหวพริบทางการทูตเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ฝ่ายสยามกำหนด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสยอมรับว่า แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำเขตแดน (frontier river) ระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส การเจรจาดังกล่าวเป็นโอกาสสำคัญที่ได้เห็นไหวพริบทางการทูตของพระองค์ โดยเฉพาะการสังเกตคู่เจรจาและการแสวงหาหลักการของคู่เจรจาที่ตรงกับแนวทางการเจรจาของฝ่ายสยาม ทั้งนี้ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาเป็นส่วนประกอบสร้างด้านศักยภาพทางการทูตของพระองค์ที่ได้ทรงนำไปต่อยอดและเสริมสร้าง

พระปรีชาสามารถเชิงเทคนิคราชการและไหวพริบทางการทูตของพระองค์ (technocratic capacity) ในการทรงงานช่วงต่อมา

ค.ศ. 1928-1930 (พ.ศ. 2471-2473) เป็นช่วงที่พระองค์ทรงเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในบริบทของงานราชการ และทรงเป็นที่รู้จักและยอมรับจากผู้บังคับบัญชา การที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ทรงกล่าวถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า “หม่อมฉันเห็นว่าในหมู่ข้าราชการ ก็มีแต่หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เท่านั้นควรและสามารถที่จะเป็นผู้ขึ้นแทนรัฐบาลได้ ข้อนี้นี้ไม่มีใครสงสัยได้ มีอยู่คนเดียวในเมืองนอกนี้”⁷² เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการได้รับการยอมรับจากผู้บังคับบัญชา ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เคยทรงงานด้วยตั้งแต่การเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย และทรงงานด้วยอย่างต่อเนื่องในกรอบการทำงานของการเจรจาสันติสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน กรอบงานขององค์การสันนิบาตชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสมัครเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติ ในช่วงเวลาดังกล่าวพระองค์ทรงเห็นแนวทางการทรงงานของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร จนต่อมาเมื่อพระองค์ทรงเป็นผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติอย่างเต็มตัว พระองค์ทรงปรับแนวทางการทูตของสยามให้มีบทบาทมากขึ้นโดยการกล่าวถ้อยแถลงในที่ประชุมสมัชชา และยิ่งไปกว่านั้น ในถ้อยแถลงดังกล่าวยังเป็นการแสดงถึงแนวคิดของสยามเกี่ยวกับสันติภาพและสันติสุข ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการแสดงทรรศนะที่ผสมผสานความเป็นแนวคิดตะวันตกและตะวันออกไว้ในถ้อยแถลงของพระองค์

ค.ศ. 1932-1938 (พ.ศ. 2475-2481) ช่วงของการกลับมามีบทบาทและการปรับตัวเข้ากับระบอบใหม่ การเดินทางกลับสยามรวมถึงการลาออกจากราชการ จนกระทั่งช่วงที่พระองค์ทรงเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยและอังกฤษที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญในช่วงชีวิต จากการอยู่ในระบอบราชการที่จะต้องทรงปฏิบัติตามระเบียบและข้อสั่งการของผู้บังคับบัญชา มาสู่บทบาทที่พระองค์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถและแนวทางการดำเนินงานของพระองค์อย่างเป็นอิสระมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามเมื่อ ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) สร้างบริบททางสังคมใหม่ ที่เปิดช่องทางก้าวมาสู่บทบาทที่พระองค์จะทรงมีต่อการดำเนินนโยบายมากยิ่งขึ้น ในช่วงเวลานี้อเอง การที่ผู้บริหารประเทศกลุ่มใหม่ยังไม่มีประสบการณ์ด้านการต่างประเทศมากนัก ประกอบกับการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีประสบการณ์ด้านการทูต การต่างประเทศ และความรู้เกี่ยวกับประเด็นทางกฎหมาย รวมถึงทรงแสดงท่าทีนิยมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ส่งผลให้ผู้บริหารประเทศกลุ่มใหม่ ซึ่งนำโดยคณะราษฎร ขอให้พระองค์ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศ ทั้งนี้ พระองค์เองก็ทรงมีทฤษฎะที่ชัดเจนเกี่ยวกับการปรับเอาระบอบแนวคิดประชาธิปไตย มาใช้กับสังคมไทย โดยที่พระองค์ทรงคิดคำศัพท์ต่าง ๆ ที่มีการนำมาใช้ในระยะเวลาต่อ ๆ มา อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระองค์จะทรงงานให้กับคณะราษฎร การทรงงานต่าง ๆ วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการในลักษณะที่ใครกราบทูลขอให้ทรงช่วยก็ทรงยินดี หากทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์ของสังคม

ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 1932-1938 (พ.ศ. 2475-2481) ยังไม่ปรากฏหลักฐานของการทรงงานด้านการต่างประเทศมากนัก สังเกตได้ว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปรับตัวเข้ากับระบอบการปกครองใหม่ด้วยการใช้ความสามารถ ความรู้ และประสบการณ์ของพระองค์ให้เป็นประโยชน์ จนทำให้ความสามารถเชิงเทคนิค และไหวพริบทางการทูต (technocratic capacity) ของพระองค์เป็นที่ต้องการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งที่มีอิสระมากยิ่งขึ้น จึงได้เห็นบทบาทของพระองค์ในช่วงต่อไปของการทรงงานทางการทูต

03

การทรงงานระหว่าง

ค.ศ. 1938-1946

(พ.ศ. 2481-2489)

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

และสงครามโลกครั้งที่ 2

บทนำ

ช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) เป็นช่วงที่สังเกตได้ถึงแนวทางการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่มีความเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดผลประโยชน์แห่งชาติเป็นที่ตั้งในการดำเนินการด้านการทูต ช่วงเวลาข้างต้นเป็นช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำรงตำแหน่งที่ทรงแสดงพระปรีชาสามารถทางการทูตได้อย่างอิสระมากยิ่งขึ้น ในฐานะที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาล เนื่องจากพระองค์ทรงงานร่วมกับคณะราษฎรมาเป็นระยะเวลาหนึ่งจนได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาล และการที่ทรงประสบความสำเร็จในการเจรจาตามเป้าหมายของรัฐบาลจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้พระองค์ทรงมีเครือข่ายภายในประเทศที่สนับสนุนพระองค์อย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ส่งผลให้พระองค์ทรงงานด้านการต่างประเทศได้โดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พระองค์ทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทยให้ทรงเป็นผู้แทนในการเจรจาให้ไทยร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งในทางหนึ่งมองว่าเป็นการทรงงานด้านการต่างประเทศอย่างต่อเนื่องของพระองค์

ในบทนี้จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะการทรงงานในบริบทที่มีความแตกต่างและผันผวนอย่างมากตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สยาม ซึ่งต่อมาใน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) เปลี่ยนชื่อเป็นไทย พยายามแสดงท่าทีเป็นกลาง (neutrality) ในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งในประเทศเองก็มีการผูกสัมพันธ์กับฝ่ายญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกระแสการปฏิเสธความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งกระแสทั้งสองนี้แสดงผ่านการวางท่าทีเป็นกลางต่อมาท่าทีดังกล่าวต้องเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมสงคราม โดยรัฐบาลไทยประกาศตัวอยู่ข้างเดียวกับญี่ปุ่น ซึ่งส่งผลให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปรับท่าทีจากการสนับสนุนการแสดงออกถึงความเป็นกลางของประเทศไทยในที่ต่าง ๆ เป็นการสนับสนุนการดำเนินนโยบายของญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงทรงดำเนินการสนับสนุนนโยบายของ

รัฐบาลอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ประทุขึ้น กระแสชาตินิยมที่โหมกระพือเพิ่มมากขึ้นได้เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเรียกร้องดินแดนอินโดจีน ซึ่งประเทศไทยสละให้อยู่ในครอบครองของฝรั่งเศสไปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 คืบมาเป็นของประเทศไทยในการเจรจาอนุสัญญากรุงโตเกียวในช่วงต้น ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำเนินนโยบายปกป้องผลประโยชน์ของประเทศด้วยการยึดแนวทางการเจรจาทางคืนดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงคืนมา ซึ่งก่อให้เกิดความยากลำบากในการเจรจาแก่ฝ่ายฝรั่งเศสอย่างมาก ต่อมาในการประชุมนานาชาติมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (3 พฤศจิกายน - 5 ธันวาคม ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จร่วมการประชุมดังกล่าวในฐานะผู้แทนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยทรงกล่าวสนับสนุนการประชุมดังกล่าวเพื่อรักษาประโยชน์ด้านความมั่นคงของไทยอีกเช่นกัน และเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทยให้ทรงเป็นผู้แทนร่วมการเจรจาให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติในช่วงปลาย ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ซึ่งในโอกาสเดียวกันจะต้องทรงเจรจากับผู้แทนประเทศมหาอำนาจเกี่ยวกับประเด็นข้อพิพาทด้านดินแดนกับฝรั่งเศส และการติดตามให้ผู้แทนของสหภาพโซเวียตรับคำขอให้ประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ

บทนี้เริ่มด้วยการวิเคราะห์ผ่าน (1) กรณีการแสดงท่าทีเป็นกลางของประเทศไทย และการเจรจาระหว่างญี่ปุ่นและไทยเมื่อญี่ปุ่นตัดสินใจใช้กำลังรุกประเทศไทยเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) (2) การเจรจาว่าด้วยอนุสัญญากรุงโตเกียว (3) การร่วมการประชุมนานาชาติวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา (4) กรณีการเจรจาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กับการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติของประเทศไทย

กรณีการแสวงหาที่เป็นกลางของประเทศไทย และการเจรจา ระหว่างญี่ปุ่นและไทยเมื่อญี่ปุ่นตัดสินใจใช้กำลังรุก ประเทศไทยเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)

จากประสบการณ์การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในเวทีการทูตทวิภาคีและพหุภาคีอย่างในองค์การสันนิบาตชาติ เชื่อว่าพระองค์ทรงตระหนักถึงสถานะของสยามที่เป็นประเทศเล็กและมีอำนาจการต่อรองน้อยเมื่อเทียบกับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ในขณะนั้น จึงทรงใช้การทูต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การรักษาความเป็นกลาง” หรือการพยายามไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่มีความขัดแย้งกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ญี่ปุ่นรุกแมนจูเรียใน ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480)

ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มทิศทางความเห็นในการดำเนินนโยบายของรัฐบาลไทยแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ (1) กลุ่มที่มีความนิยมญี่ปุ่น ซึ่งมีกลุ่มข้าราชการสำคัญ อาทิ หลวงวิจิตรวาทการ (2) กลุ่มที่มีท่าทีนิยมความเป็นเสรีนิยม ซึ่งมีผู้นำสำคัญ ได้แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และนายดิเรก ชัยนาม และ (3) กลุ่มที่ไม่ได้มีทิศทางความเห็นใด ๆ แต่จะเป็นกลุ่มที่เน้นการดำเนินนโยบายในลักษณะที่เป็นข้าราชการที่ดีดำเนินนโยบายตามที่รัฐบาลกำหนด¹ ซึ่งเป็นการเน้นผลประโยชน์ของประเทศที่ทำให้ประเทศอยู่รอดและพ้นจากภัยทางความมั่นคงได้เป็นหลัก โดยในกลุ่มนี้มีข้าราชการสำคัญ ๆ ได้แก่ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นต้น

การดำเนินนโยบายรักษาความเป็นกลางของประเทศไทยเป็นไปได้ยากเนื่องจากในขณะที่ประเทศไทยพยายามดำเนินนโยบายรักษาความเป็นกลางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่นก็มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น โดยสังเกตได้ว่า ญี่ปุ่นและไทยเริ่มมีพัฒนาการความสัมพันธ์มาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) และเริ่มมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) เป็นต้นมา

แม้ว่าประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะมีความใกล้ชิดกับประเทศญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้นนับตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา² ทว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มีการดำเนินนโยบายที่ติดตอสัมพันธ์กับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา คู่ขนานกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มขึ้น อย่างไรก็ดี หลังจากที่ฝรั่งเศสและอังกฤษประกาศสงครามต่อนาซีเยอรมนี เมื่อวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มีดำริให้พิจารณาถึงหน้าที่ความเป็นกลางของประเทศไทยตามกฎหมายระหว่างประเทศ โดยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และได้รับมอบหมายให้ทรงเป็นประธานกรรมการพิจารณาความเป็นกลางของประเทศไทย คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยนายพลเรือตรี หลวงสินธุสงครามชัย ผู้แทนกองทัพเรือ นายพันเอก พระยาอภัยสงคราม ผู้แทนกองทัพบก นายนาวาอากาศเอก พระศิลปศัสตราคม ผู้แทนกองทัพอากาศ นายเดือน บุนนาค ผู้แทนคณะกรรมการกฤษฎีกา และหลวงสิทธิสยามการ ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ

จากการศึกษาเอกสารเก่าของกระทรวงการต่างประเทศในประเด็นการศึกษาหน้าที่ความเป็นกลางของไทย สังเกตได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับความไว้วางใจให้ทรงเป็นผู้ดำเนินการหลักเกี่ยวกับการรวบรวมความเห็นและข้อมูลด้านหลักการการวางตัวเป็นกลางเพื่อเสนอข้อมูลต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ทั้งนี้ หลังจากที่อังกฤษประกาศสงครามกับนาซีเยอรมนี สถานการณ์ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ออกประกาศตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* เมื่อวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) เกี่ยวกับสินค้าต้องห้ามในสงคราม เช่น อาวุธ เคมีภัณฑ์ที่นำไปปรับใช้เป็นยุทธภัณฑ์ เชื้อเพลิง อุปกรณ์การสื่อสาร และแผนที่ ฯลฯ ซึ่งมีการระบุถึงการห้ามค้าขายกันระหว่างอังกฤษกับคู่อริในสงคราม³ สืบเนื่องจากประเด็นดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นประธานการประชุมเกี่ยวกับการลงประกาศดังกล่าวเพื่อพิจารณาว่า ประเทศไทยจะดำเนินสถานะความเป็นกลางอย่างไรท่ามกลางสถานการณ์สงคราม โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย จากบริบท

ดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงชี้แจงในช่วงต้นบันทึกของการประชุมว่า ด้วยสถานอัครราชทูตอังกฤษให้หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ตีพิมพ์เกี่ยวกับสินค้าต้องห้ามในสงคราม ทรงกล่าวถึงหลักการโดยทั่วไปของความเป็นกลางตามปฏิญญาลอนดอน ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452) โดยที่ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่มีหลักการที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ในอนุสัญญาระหว่างประเทศ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ครบถ้วนรอบด้าน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอให้มีการหารือกับกระทรวงต่าง ๆ โดยทรงให้คำอธิบายว่า “เรื่องนี้ไม่สามารถคิดเองได้”⁴ และทรงเสนอให้แต่ละกระทรวงตั้งเจ้าหน้าที่รวบรวมเรื่อง ทำหน้าที่ประมวลข่าว ทั้งนี้ ในแง่ความเกี่ยวข้องกับภาคประชาชน ทรงหารือเกี่ยวกับการส่งออกสินค้าของไทยที่มีนัยเกี่ยวข้องกับประชาชน ซึ่งแต่เดิมสงครามถือว่ากระทำกันแต่เพียงรัฐต่อรัฐ แต่ในครั้งนี้นสงครามส่งผลกระทบต่อถึงคนชาติฝ่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใด และแม้ว่าจะจะเป็นประเทศที่เป็นกลาง หลักการสำคัญของพระองค์คือการให้ความเคารพต่อการปฏิบัติหน้าที่ของสถานอัครราชทูตในการแจ้งคนชาติของตน แต่พระองค์ก็ทรงเน้นย้ำไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เป็นคู่ริสงครามกันใช้ถ้อยคำที่กระทบต่ออีกฝ่าย เพื่อไม่ให้ประเทศที่เป็นกลางอยู่ในสถานะลำบากใจ ทรงยกตัวอย่างหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* ที่พระองค์ทรงก่อตั้งว่า มิได้ทรงอนุญาตให้นำถ้อยคำของฮิตเลอร์ที่สถานอัครราชทูตอังกฤษคัดมาแจกลงตีพิมพ์กับหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* และทรงเสนอให้มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการพิมพ์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่⁵

สังเกตได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นการดำเนินนโยบายตามที่รัฐบาลได้กำหนด และทรงพิจารณาการปรับระเบียบและข้อปฏิบัติทางราชการให้สอดคล้องกับบริบทของสถานการณ์อีกด้วย ทั้งนี้ เห็นได้จากการประชุมพิจารณาหน้าที่ความเป็นกลาง ครั้งที่ 1 และ 2 (วันที่ 6 และ 9 กันยายน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482)) ที่ทรงทำหน้าที่พิจารณาภาพรวมร่วมกับกรรมการพิจารณาความเป็นกลางของประเทศไทย ทรงเน้นการปรับตัวตามสถานการณ์จริง โดยในช่วงนั้นสถานการณ์สงครามยังไม่มีผลกระทบต่อประเทศไทยมาก ทรงเห็นว่า หากสถานการณ์สงครามมีการเปลี่ยนแปลงและญี่ปุ่นเริ่มมีบทบาท

มากยิ่งขึ้น ก็จะกลับมาประเมินสถานการณ์และท่าทีความเป็นกลางของประเทศไทยอีกครั้ง ทั้งนี้ ทรงเน้นย้ำถึงหลักวิชาการเกี่ยวกับความเป็นกลางตามอนุสัญญากรุงเฮกฉบับที่ 5 (เกี่ยวกับความเป็นกลางทางบก) และฉบับที่ 13 (เกี่ยวกับความเป็นกลางทางอากาศ)

ต่อมาในช่วงเดือนตุลาคม ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) ช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งทั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ มีแนวคิดที่จะทำสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับอังกฤษและฝรั่งเศส แต่นายดอลแบร์ ที่ปรึกษาฝ่ายการต่างประเทศของรัฐบาลไทย ไม่สู้จะเห็นด้วยกับข้อนี้นัก เพราะเกรงว่าญี่ปุ่นอาจเกิดความระแวงต่อท่าทีของไทยเกี่ยวกับเรื่องนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอความเห็นต่อรัฐบาลไทยในลักษณะที่เป็นไปตามความจำเป็นของสถานการณ์ว่า ไม่มีความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะทำสัญญาไม่รุกรานกับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะการที่ประเทศคู่สงครามเคารพความเป็นกลางของประเทศไทย ก็นับเป็นการคุ้มกันที่เพียงพอ⁶

พระองค์ยังทรงรักษาแนวนโยบายดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง แม้กระทั่งก่อนที่ญี่ปุ่นจะยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทยไม่กี่เดือน พระองค์ยังทรงยึดแนวทางดังกล่าวในการอธิบายท่าทีของประเทศไทยต่อนานาชาติ เมื่อวันที่ 27 กันยายน ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) พระองค์ พร้อมด้วยนายดิเรก ชัยนาม ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น ได้ประทานสัมภาษณ์ต่อหนังสือพิมพ์ *Manila DMHM Newspaper* เพื่อที่จะปกป้องท่าทีความเป็นกลางของประเทศไทย โดยพระองค์ทรงกล่าวว่า

“อาวุธที่แข็งแกร่งที่สุดของเราในฐานะประเทศเล็กคือ การยึดถือหลักการทางศีลธรรมและการไม่แปรผันไปจากท่าทีความเป็นกลางที่เราต่างเชื่อว่าเป็นหนทางและวิถีแห่งความชอบธรรมเดียวที่พวกเราสามารถดำเนินไปได้”⁷

สิ่งที่กล่าวในข้างต้นนี้เป็นท่าทีที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพยายามรักษาความเป็นกลางของประเทศไทย โดยพระองค์เองได้ทรงกล่าวก่อนหน้านี้ว่า มีความจำเป็นที่จะต้องดูตามสถานการณ์ ซึ่งเป็นลักษณะการทรงงานโดย

ยึดหลักความเป็นจริง เพื่อรักษาความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศไทย ภายใต้อาณัติการณความผันผวนที่ประเทศไทยพยายามรักษาความสัมพันธ์กับ กลุ่มประเทศมหาอำนาจที่มีการประกาศสงครามต่อกัน และพยายามไม่ให้ ประเทศไทยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งดังกล่าว หากมองดูแล้วจะ คล้ายกับว่าพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ที่นายที่จะอธิบายท่าทีของประเทศไทยใน สถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเสมือนเป็นแนวทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง

การเจรจากรณีพิพาทอินโดจีนและอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)

บริบทสถานการณ์ต่าง ๆ ในอินโดจีน

ดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทำหน้าที่ รักษาผลประโยชน์แห่งชาติ โดยทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้อธิบายท่าทีของ ประเทศไทยในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ในช่วงการเจรจาเขตแดน อินโดจีนกับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ทรงยึดเรื่องการเรียกร้อง ดินแดนที่ประเทศไทยเคยครองอยู่เดิมเป็นแนวทางหลักในการเจรจาเพื่อรักษา ผลประโยชน์ของประเทศไทย ซึ่งก่อให้เกิดความยากลำบากต่อการเจรจากับ ฝรั่งเศสอย่างมาก

ปัญหาอินโดจีนเป็นประเด็นสำคัญที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้นำไทย มาอย่างยาวนาน โดยญี่ปุ่นเคยคาดการณ์ว่า รัฐบาลของไทยโดยเฉพาะกลุ่มทหาร มุ่งมั่นที่จะทางคืนดินแดนที่ได้สูญเสียไปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 กลับคืนมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งดินแดนอินโดจีน ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอินโดจีน ของฝรั่งเศส เหตุผลสำคัญนั้นมาจากกรณีความขัดแย้งกับฝรั่งเศสสร้างความ อับอายให้กับฝ่ายไทยมากกว่าดินแดนทางตอนใต้ของประเทศไทยที่ได้เสียให้ กับอังกฤษ นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงของฝรั่งเศสตอนซีเฮอร์มนินั้นส่งผล ให้ฝรั่งเศสอ่อนกำลังลงและไม่สามารถดูแลดินแดนต่าง ๆ ที่เคยยึดครองเอาไว้

ได้อย่างเต็มที่ ด้วยเหตุผลนี้เอง การเจรจาอนุสัญญากรุงโตเกียวจึงเป็นโอกาสสำคัญที่ไทยจะยึดเอาดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงกลับคืนมาจากฝรั่งเศส⁸

อนึ่ง ข้อพิพาทดินแดนในส่วนของอินโดจีนเป็นหนึ่งในประเด็นที่ประเทศไทยพยายามเจรจาปรับข้อตกลงกับฝรั่งเศสอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนล่วงมาถึงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (ธันวาคม ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) - กรกฎาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487)) กระแสชาตินิยมภายในประเทศไทยก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ ในระหว่างที่สงครามกำลังดำเนินอยู่ในยุโรป เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) ประเทศไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาไม่รุกรานกันกับประเทศฝรั่งเศส สหราชอาณาจักร และญี่ปุ่น⁹

ไม่กี่วันต่อมา สถานการณ์ในเวทีระหว่างประเทศก็ตึงเครียดมากยิ่งขึ้น เมื่อประเทศฝรั่งเศสพ่ายแพ้การรบต่อนาซีเยอรมนี และลงนามในสัญญาสงบศึกเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) ก่อนหน้านี้นี้ระหว่างวันที่ 10 พฤษภาคม - 22 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) เป็นช่วงเวลาที่นาซีเยอรมนีขยายเขตการรุกรานไปในยุโรปตะวันตก ไม่กี่วันต่อมาในอินโดจีน เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) กองทัพญี่ปุ่นขยายอิทธิพลและเข้าแทรกแซงในอินโดจีน โดยมีการลงนามในข้อตกลงทางการทหารกับผู้บัญชาการทหารของอินโดจีนฝรั่งเศส ซึ่งยอมให้ญี่ปุ่นใช้สนามบิน 7 แห่งในตังเกี๋ย และมีการส่งทหารญี่ปุ่นมาประจำการในอินโดจีนฝรั่งเศส 6,000 นาย สองเหตุการณ์ข้างต้นส่งผลให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม กังวลว่า ฝรั่งเศสอาจยกดินแดนอินโดจีน ซึ่งเคยอยู่ภายใต้การดูแลของฝรั่งเศสให้แก่ฝ่ายญี่ปุ่น¹⁰ ปัจจัยดังกล่าวประกอบกับกระแสชาตินิยมในประเทศไทยได้รับการปลุกกระดมได้นำไปสู่การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสในท้ายที่สุด

ในช่วงเดือนกันยายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) รัฐบาลไทยดำเนินการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสเพื่อขอเจรจาเกี่ยวกับประเด็นสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) ให้เส้นเขตแดนตามลำน้ำโขงเป็นไปตามหลักร่องน้ำลึก (thalweg) ซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ (2) ปรับปรุงเส้นเขตแดนประเทศไทย-อินโดจีนให้เป็นไปตามธรรมชาติ โดยถือแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและ

อินโดจีนตั้งแต่ทิศเหนือมาจดทิศใต้ จนถึงเขตแดนกัมพูชา โดยขอให้ประเทศไทย ได้รับคืนดินแดนฝั่งขวา (ฝั่งตะวันตก) ของแม่น้ำโขง ตรงข้ามหลวงพระบางและปากเซ และ (3) ในกรณีที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอธิปไตย กล่าวคือ ฝ่ายฝรั่งเศส ยกดินแดนอินโดจีนให้อยู่ในความดูแลของฝ่ายญี่ปุ่น ประเทศไทยจะขอให้ฝ่ายฝรั่งเศสคืนอาณาจักรลาวและกัมพูชาให้แก่ประเทศไทย¹¹ ฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งอยู่ภายใต้รัฐบาลวชี (Vichy)¹² รับพิจารณาข้อเสนอของฝ่ายไทยเพียงประเด็นเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และไม่ยอมรับข้อเสนออื่นของฝ่ายไทย พร้อมกับขอให้ฝ่ายไทยเร่งรัดการให้สัตยาบันในสัญญาไม่รุกรานกันที่ได้ลงนามก่อนหน้านี้เพื่อให้มีผลบังคับใช้ทันที เมื่อชาวดังกล่าวได้รับการเปิดเผยต่อสาธารณะในช่วงเดือนกันยายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) มีการแสดงความไม่พอใจต่อท่าทีของฝรั่งเศส และเริ่มเรียกร้องดินแดนคืนในช่วงต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483)

ต่อมาระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) สถานการณ์บริเวณชายแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีนมีความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น โดยฝ่ายฝรั่งเศสส่งเครื่องบินรุกล้ำเข้ามาเขตแดนของประเทศไทย ในหลายโอกาส จนกระทั่งวันที่ 5 มกราคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ฝ่ายไทยเริ่มส่งกองกำลังรุกเข้าไปในดินแดนอินโดจีน และฝ่ายไทยประกาศสถานะสงครามกับอินโดจีนฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 7 มกราคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) การสู้รบดำเนินไปประมาณ 1 เดือน จนกระทั่งวันที่ 25 มกราคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ฝ่ายญี่ปุ่นเสนอตัวเข้ามาเป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย และเมื่อวันที่ 30 มกราคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ฝ่ายไทยกับฝรั่งเศสลงนามในข้อตกลงสงบศึกชั่วคราว บนเรือลาดตระเวนของญี่ปุ่นที่ไซ่ง่อนของเวียดนาม ทั้งนี้ มีการขยายระยะเวลาการหยุดยิงออกไปหลายครั้งจนกระทั่งวันที่ 7 มีนาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ก่อนหน้านั้น คณะผู้แทนของประเทศไทยเดินทางออกจากประเทศไทยเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) และเดินทางถึงกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) คณะผู้แทนของประเทศไทย ประกอบด้วย (1) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นหัวหน้าคณะ (2) พระยาศรีเสนา อัครราชทูตไทย ณ กรุงโตเกียว (3) น.อ. พระศิลปศาสตร์ตราม (4) พ.อ. หลวงวิชิตสงคราม (5) นายวนิช ปานะนนท์ (5) พ.อ. หลวงวิระโยธา

ทูตทหารบก ณ กรุงโตเกียว (6) นายทวี ตะเวทีกุล (7) พ.ต. หลวงสถิตยุทธการ (8) พ.ต. เนตร เขมะโยธิน และ (9) พ.ต. เผ่า ศรียานนท์

ในการเดินทางไปเจรจาที่ญี่ปุ่นเพื่อการเจรจาอนุญาตกรุงโตเกียวครั้งนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีท่าทีที่เน้นการเอาดินแดนที่ฝ่ายไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศสกลับคืนมาเป็นของไทยอย่างชัดเจน การยืนยันท่าทีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยึดแนวทางการเจรจาของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหลัก ทั้งนี้ ในขณะเดียวกัน นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น มีความเห็นที่แตกต่างจากจอมพล ป. พิบูลสงครามและไม่เห็นด้วยที่จะให้ญี่ปุ่นเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอินโดจีนระหว่างฝรั่งเศสกับประเทศไทย¹³

หากมองในมุมมองของมหาอำนาจอังกฤษและอเมริกา ทั้งสองประเทศต่างอยากให้ประเทศไทยหลีกเลี่ยงการปะทะกับฝรั่งเศส และไม่อยากให้ไทยดำเนินการเจรจาเกี่ยวกับดินแดนอินโดจีนใหม่ เพราะเกรงว่าจะกระทบต่อสถานการณ์ในส่วนอื่น ๆ ของโลกที่เกี่ยวข้องกับดินแดนในการปกครองของประเทศอาณานิคม¹⁴ ฝ่ายฝรั่งเศสเองก็ไม่อยากให้ญี่ปุ่นเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ย แต่ในท้ายที่สุดการเจรจาดังกล่าวก็เกิดขึ้น ท่ามกลางความพยายามของญี่ปุ่นที่จะแผ่อิทธิพลปกคลุมทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยสหรัฐอเมริกาคาดการณ์ว่า ญี่ปุ่นจะเริ่มปฏิบัติการแผ่ขยายอิทธิพลลงมาทางตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้นในหัวเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)

หากจะมองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในมุมมองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เหตุการณ์ดังกล่าวมีส่วนส่งเสริมให้การเจรจาเพื่อเรียกคืนดินแดนของไทยกลับคืนมาเป็นไปตามเป้าหมายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มากยิ่งขึ้น เมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์พร้อมด้วยคณะพักที่โรงแรมอิมพีเรียล กรุงโตเกียว และเมื่อการเจรจาเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงดำเนินการเจรจารื้อฟื้นดินแดนที่ประเทศไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศสไปในช่วง ค.ศ. 1863 (พ.ศ. 2406) โดยทรงเน้นว่า ดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (ลาวและกัมพูชา) เป็นของไทยมาก่อน และไทยมีสิทธิเหนือดินแดนดังกล่าว ฝ่ายฝรั่งเศส

เสด็จในกรมฯ เสด็จถึงสนามบินฮานดา เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484)

ประหลาดใจและอึดอัดใจต่อคำเรียกร้องของฝ่ายไทย รวมไปถึงนายโยสุเกะ มัตสึโอกะ (Yosuke Matsuoka) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ ญี่ปุ่น และขอให้ผู้แทนของตนพยายามเกลี้ยกล่อมกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้พยายามลดขนาดข้อเรียกร้องลง ที่จริงแล้วสิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของ ยุทธศาสตร์ในการเจรจาของฝ่ายไทยที่จะเรียกร้องให้ได้มากที่สุดเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการจริง ๆ กล่าวคือ ต้องการสองพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา เพื่อแลกกับการชดเชยค่าเสียหายที่ไทยต้องจ่ายต่อทรัพย์สินของฝรั่งเศสจำนวน 10 ล้านบาท¹⁵

คำอธิบายประการหนึ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมากคือ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นการเรียกร้องที่สูงมาก เพราะพระองค์ทรงทราบเป็นอย่างดีว่า ความคาดหวังที่สูงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อการเดินทางไปร่วมการเจรจากับญี่ปุ่นครั้งนี้คือ การได้ดินแดนส่วนดังกล่าวของประเทศไทย กลับคืนมาจากฝรั่งเศส¹⁶ การเจรจาเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะฝ่ายฝรั่งเศสเองก็อยากได้รับชดเชยค่าเสียหายคืนจากฝ่ายไทย และรู้สึกว่าจะไม่สามารถรับได้หากจะต้องส่งคืนดินแดนให้แก่ไทย เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ฝ่ายญี่ปุ่นต้องเลื่อนกำหนดการหยุดยิงระหว่างฝ่ายไทยกับฝรั่งเศสออกไปหลายครั้ง จนท้ายที่สุดญี่ปุ่นขอให้นาซีเยอรมนีกดดันรัฐบาลวิชีของฝรั่งเศสให้ยอมรับข้อเสนอญี่ปุ่นที่ว่า ฝรั่งเศสจะต้องยอมยกดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงและดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชาให้แก่ประเทศไทย แต่ญี่ปุ่นเองก็กดดันให้ฝ่ายไทยถอนทหารออกจากดินแดนที่ตนควบคุมอยู่จากการปะทะกันกับฝรั่งเศส จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งโทรเลขแจ้งคณะเจรจาของฝ่ายไทย เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ว่าตกลงกับข้อเสนอดังกล่าวอย่างไรก็ดี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังไม่ทรงรับข้อเสนอทั้ง 5 ข้อของ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่น การเจรจาต่าง ๆ ยังคงดำเนินไป โดยที่ชาวนั้นมีมากกว่าเพียงฝั่งของหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นและฝรั่งเศส โดยในไทยเองก็ไม่ได้มีชาวดังกล่าวมากนัก ในที่สุดในวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นทำให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันในรายละเอียดของแถลงการณ์ร่วมกัน (Joint Communiqué)

จากนั้นเองการเจรจาที่ดำเนินต่อไปจนกระทั่งวันที่ 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ซึ่งไทยและฝรั่งเศสลงนามอย่างเป็นทางการในอนุสัญญากรุงโตเกียว

ในการเจรจาดังกล่าวนี้ ฝ่ายญี่ปุ่นค่อนข้างจะมองกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในลักษณะไม่พอใจ เนื่องจากท่าทีของพระองค์ที่แข็งและไม่ยอมให้ไทยเสียประโยชน์ในการเจรจาเกี่ยวกับดินแดนที่ไทยควรจะได้รับ นอกจากนี้เกี่ยวกับเรื่องค่าเสียหายที่ฝรั่งเศสเรียกร้องจากไทย ฝ่ายญี่ปุ่นเองก็มองว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดีอยู่แล้วและไม่ทรงยอมให้ฝ่ายไทยต้องชดใช้ค่าเสียหายให้กับฝรั่งเศส โดยจุดยืนของพระองค์คือประเทศไทยเป็นผู้ชนะสงคราม ประเทศไทยก็เป็นประเทศที่มีสถานะยากจน และทรงเห็นว่าอาจจะต้องทิ้งข้อตกลงทั้งหมดหากฝรั่งเศสยังคงยืนยันทันเกี่ยวกับค่าชดเชยความเสียหาย¹⁷

สังเกตได้ว่า เมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับแนวทางการเจรจากจากรัฐบาล พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อรักษาผลประโยชน์ และทรงหาวิธีการเจรจาเพื่อให้บรรลุตามแนวทางที่รัฐบาลวางเอาไว้ ดังกรณีการเรียกร้องดินแดนเกินกว่าที่หลายฝ่ายจะรับได้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขั้นต่ำๆ ทั้งนี้ในตอนท้ายหากสรุปแล้วประเทศไทยได้ดินแดนแคว้นหลวงพระบาง ผังขวาแม่น้ำโขง แคว้นนครจำปาศักดิ์ และบางส่วนของนันทบุรี (แคว้นเขมรในมณฑลบูรพา) ซึ่งไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1904 และ 1907 (พ.ศ. 2447 และ 2450) กล่าวคือ จังหวัดศรีสะเกษและพระตะบอง จดฝั่งทะเลสาบ แต่เสียมณฑลและนครวัดนั้นยังคงเป็นของฝรั่งเศสอยู่ นอกจากนี้ ยังได้ดินแดนในกัมพูชาจากนครวัดลงไปถึงแม่น้ำโขงตอนใต้สตรงตรง ทั้งนี้ การได้ดินแดนดังกล่าวมาส่งผลให้ฝ่ายไทยมีความพึงพอใจอย่างมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ประเทศไทยก็ต้องคืนดินแดนดังกล่าวให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งในการเจรjadังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้ง

การเจรจากับญี่ปุ่นช่วงจวงการยกพลขึ้นบก

ช่วงหลังจากการประชุมอนุสัญญากรุงโตเกียว ประเทศไทยดำเนินนโยบายที่พยายามรักษาความเป็นอิสระและเป็นกลาง ในขณะที่ญี่ปุ่นพยายามขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียมากขึ้น ประเทศไทยยังคงพยายามติดต่อสัมพันธ์กับทั้งญี่ปุ่นและฝ่ายสัมพันธมิตร แต่หากสังเกตปัจจัยภายในประเทศ กลุ่มคนในรัฐบาลที่มีความโน้มเอียงไปทางญี่ปุ่นผลักดันให้ไทยเริ่มใกล้ชิดกับญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการเจรจาอนุสัญญากรุงโตเกียว กลุ่มคนในรัฐบาลที่มีความนิยมญี่ปุ่นก็เห็นว่า ฝ่ายตะวันตกไม่อาจช่วยสนับสนุนการคุ้มกันให้กับไทยได้เต็มที่ และเชื่อว่า การเข้าข้างญี่ปุ่นจะเป็นประโยชน์มากกว่าสำหรับประเทศไทย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าฝ่ายรัฐบาลจะดำเนินความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น อีกทางหนึ่ง การใกล้ชิดประเทศญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และบุคคลส่วนใหญ่ในคณะรัฐบาล ก็เป็นปัจจัยที่เปิดโอกาสให้กลุ่มที่สนับสนุนประเทศตะวันตกอย่างเช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นได้สะดวกขึ้นด้วย¹⁸ ด้านกลุ่มคนในรัฐบาลที่สนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาทิ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในขณะนั้น ได้เขียนบันทึกและบทความเกี่ยวกับสถานะของไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 และกล่าวถึงการเป็นกลางของไทยที่แทบเป็นไปได้ภายใต้สภาวะความกดดันของสงคราม

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ช่วยดำเนินการนโยบายต่าง ๆ ตามแนวทางของรัฐบาล โดยที่ไม่มีเอกสารใด ๆ ระบุถึงแนวความคิดของพระองค์ต่อสถานการณ์ดังกล่าว แต่หากวิเคราะห์ดูจะสังเกตได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงรักษาการดำเนินนโยบายที่รักษาความเป็นกลางของประเทศไทยเพื่อรักษาผลประโยชน์โดยภาพรวมเอาไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความปลอดภัยของประเทศไทยภายใต้บริบทระหว่างประเทศที่ตึงเครียดมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ อาจสังเกตได้จากท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงดังกล่าว แม้จอมพล ป. จะดำเนินนโยบายที่มีความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้นกับ

ญี่ปุ่น แต่ในการหารือกับเซอร์โจเซฟ ครอสบี อัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย จอมพล ป. ก็ยังคงเน้นการรักษาความเป็นกลางเพื่อให้อังกฤษยังเชื่อว่า สัมพันธไมตรียังคงมีโอกาสดังกล่าวที่จะได้ฝ่ายไทยอยู่ข้างเดียวกัน

ในช่วง ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) โดยเฉพาะในช่วงต้นปี ท่าทีของไทยเริ่มชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่าไม่สามารถคงสถานะความเป็นกลางเอาไว้ได้ และจำเป็นต้องเลือกข้างใดข้างหนึ่งในสงคราม¹⁹ วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) อัครราชทูตญี่ปุ่นพยายามขอเยี่ยมคารวะจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่จอมพล ป. อยู่ระหว่างลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมกองกำลังตามชายแดนฝั่งตะวันออกของไทย นายดิเรก ชัยนาม ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้พบอัครราชทูตญี่ปุ่นเพื่อรับทราบเรื่องในขั้นหนึ่งก่อนว่า ญี่ปุ่นจะขอเดินทัพผ่านประเทศไทยเพื่อไปโจมตีดินแดนของอังกฤษ แต่ด้วยจอมพล ป. ไม่อยู่ นายดิเรกจึงทำได้แค่รับเรื่องเอาไว้

ในวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) กองทัพญี่ปุ่นรุกเข้าประเทศไทย โดยที่ฝ่ายไทยได้มีการต่อสู้เพื่อต่อต้าน จนท้ายที่สุดรัฐบาลไทยก็ยอม โดยสั่งให้หยุดยิงในเวลา 07.00 น. ของวันนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่เจรจากับฝ่ายญี่ปุ่นนั้นนำโดยนายดิเรก ชัยนาม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และนายวนิช ปานะนนท์ โดยนำข้อหารือรายงานต่อคณะรัฐมนตรีในวันเดียวกัน เวลา 10.10 น. ว่าจะมีการเจรจาตกลงเพิ่มเติมในประเด็นทางเศรษฐกิจและการเงิน ซึ่งจะไม่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงทางการทหารที่ไทยกับญี่ปุ่นจะลงนามระหว่างกันในเวลาต่อมา คณะรัฐมนตรีเห็นพ้องว่า (1) ตกลงให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยได้ โดยที่กองทัพไทยไม่ถูกปลดอาวุธ (2) กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยได้โดยไม่หยุดที่กรุงเทพฯ (3) ความตกลงระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจะจำกัดเพียงประเด็นด้านการทหาร และ (4) ความตกลงนี้จะเป็นความตกลงที่ไม่มีการเสริมสิ่งใดในเวลาต่อมา หลักการทั้งสี่ข้อนี้กลายมาเป็นหลักการพื้นฐานในการเจรจาระหว่างไทยและญี่ปุ่น

ในส่วนการเจรจาดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงร่วมการเจรจาระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจริง แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ว่า กรมหมื่น

นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสนับสนุนท่าทีของฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่นซึ่งนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือฝ่ายสนับสนุนสัมพันธมิตรหรือไม่ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาลอยู่ซึ่งอำนาจการตัดสินใจไม่ได้อยู่ที่พระองค์ หากแต่อยู่ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม และทรงปฏิบัติหน้าที่โดยร่วมการประชุมเพื่อพยายามยับยั้งไม่ให้มีการยกพลขึ้นบกและการรื้อนำข้อมูลการเจรจาไปรายงานต่อที่ประชุม

การเข้าร่วมการประชุมวคัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)

ในการประชุมวคัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาเป็นช่วงเวลาที่ยิบติบของสงครามกำลังเปลี่ยน กลุ่มอักษะเริ่มอ่อนกำลังลง แต่ญี่ปุ่นยังคงขับเคื่อนนโยบายการขยายวงคัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา จอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว แต่ด้วยเกรงว่าจะถูกมองเป็นหุ่นเชิดของรัฐบาลญี่ปุ่น²⁰ และในขณะเดียวกัน จอมพล ป. พยายามบ้ายเบี่ยงด้วยเหตุผลต่าง ๆ อาทิ ความเป็นกังวลเกี่ยวกับสถานการณ์ภายใน ปัญหาสุขภาพส่วนตัว ความกลัวการพยายามลอบสังหาร ฯลฯ²¹ ฝ่ายญี่ปุ่นเองก็ติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิดและส่งเอกอัครราชทูตเพื่อเกลี้ยกล่อมจอมพล ป. ช่วงต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) นอกจากนี้ เอกอัครราชทูตยังรายงานสถานการณ์ในโทรเลขสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นถึงกรุงโตเกียวว่า

“สุขภาพไม่ใช่เรื่องที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปฏิเสธไม่ยอมไปญี่ปุ่น แต่เนื่องจากเหตุผลหลายอย่างหลายประการ กล่าวคือ 1. สถานะสงครามเปลี่ยนแปลงไป และอิทธิพลการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายสัมพันธมิตร 2. การที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะทำการโจมตีกรุงเทพฯ ทางอากาศหนักหน่วงยิ่งขึ้น 3. ความเกรงกลัวจะเกิดการปฏิวัติภายใน ถ้านายกรัฐมนตรีเดินทางไปต่างประเทศ 4. ความเกรงกลัวจะก่อให้เกิดความรู้สึกว่า นายกรัฐมนตรีต้องยอมจำนนต่อการขู่บังคับ

ของญี่ปุ่น 5. ความเกรงกลัวจะไม่ปลอดภัย ประกอบกับการไม่ชอบ
บินไปทางไกล 6. การเสียเกียรติภูมิของไทย ถ้าได้รับผลปฏิบัติอย่าง
เดียวกับผู้แทนระบอบการปกครองที่ญี่ปุ่นจัดสร้างขึ้น อาทิ รัฐบาล
วังจิงไวของจีน และรัฐบาลบามอของพม่า”²²

อย่างไรก็ดี จอมพล ป. ได้ส่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นผู้แทน
ร่วมการประชุมดังกล่าว โดยจอมพล ป. ติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิด ทั้งนี้
ระหว่างการเดินทางไปญี่ปุ่น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงประวร และ
อาการดีขึ้นในเวลาต่อมา และจอมพล ป. มีข้อความด่วนเพื่อขอทราบพระอาการ
ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีกับจอมพล
ป. ว่ามีความใกล้ชิดกันในระดับหนึ่งจนถึงขั้นที่จอมพล ป. มีความห่วงใยใน
พระอาการและมีข้อความสอบถามพระอาการไปยังคณะผู้แทนที่เดินทางไปยัง
กรุงโตเกียวว่า “... ชาวว่าถึงไช่ฮั่นเรียบร้อยแล้ว มีความยินดีด้วย ขอให้ทุกคน
ประสบความสุขสวัสดิ์มีโชคชัยทุกประการ หยากชาวพระอาการของท่าน
วรรณฯ และไชย²³ ขอตอบด่วน”²⁴

บริบทของการประชุมดังกล่าวเป็นไปในลักษณะที่ญี่ปุ่นพยายามสร้าง
ความชอบธรรมให้การขยายวงศไพบูลย์แห่งมหาเอเซียบูรพา กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับร่างคำแถลงร่วมกันของการประชุมดังกล่าวจาก
ญี่ปุ่นก่อนที่จะเดินทางไปร่วมการประชุม ซึ่งพระองค์ทรงมีข้อเสนอเกี่ยวกับการ
เพิ่มประเด็นในคำแถลงร่วมกันให้มียที่ครอบคลุมเรื่องการติดต่อกันทางด้าน
วัฒนธรรมและการค้า ซึ่งแต่เดิมมีการระบุเพียงการติดต่อกันทางวัฒนธรรมเท่านั้น
ทั้งนี้ ทรงเห็นว่า การเพิ่มเติมประเด็นการค้าเข้าไปจะส่งเสริมประโยชน์เรื่อง
การทำการค้ากับประเทศต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกวงศไพบูลย์แห่งมหา
เอเซียบูรพา²⁵ ความว่า

“... การที่ฉันเสนอแก้ไขข้อความในข้อ 5 ก็โดยประสงค์ที่จะให้เดิม
คำว่า ‘พาณิชย์’ เพื่อที่เราจะได้ทำการค้าขายติดต่อกับนอกวงศไพบูล
ได้ด้วย ซึ่งเป็นหลักที่ถูกต้อง แต่ได้อาศัยเหตุการณ์ถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติต่อ
กันเป็นข้ออ้างประกอบการเสนอ แต่ทั้งนี้ฝ่ายญี่ปุ่นอาจไม่ชอบก็ได้...”²⁶

เสด็จในกรมฯ กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายญี่ปุ่น ครั่งทรงเป็นผู้แทนนายกรัฐมนตรีไปประชุม
ที่ประเทศญี่ปุ่นเกี่ยวกับสงครามมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว
เมื่อ ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)

ระหว่างการประชุมมหาเอเชียบูรพา ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงความต้องการของพระองค์ที่ทรงมุ่งหวังขยายผลประโยชน์ทางการค้าให้กับไทยกับประเทศอื่น ๆ เพื่อมิให้จำกัดเพียงการค้าภายในวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเซียบูรพา อย่างไรก็ตาม เมื่อทรงเดินทางร่วมประชุมวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเซียบูรพา ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 5-6 พฤศจิกายน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) ที่กรุงโตเกียว ทรงกล่าวถ้อยแถลงในนามของผู้แทนประเทศไทย โดยทรงเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเอเซียและยุโรป ซึ่งทรงเน้นในส่วนของเอเซียว่า

“อาเซียเป็นทวีปที่เปี่ยมล้นด้วยความเจริญของมนุษย์ ได้มีความเจริญถึงขีดสูงสุดแต่โบราณกาลมา ความเจริญนั้นเปี่ยมแสงสว่างอันบริสุทธิ์ ซึ่งส่องอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ส่งเสริมให้มนุษย์ ได้มีความเจริญถึงขีดสูงสุดแต่โบราณกาลมา ความเจริญนั้นเปี่ยมแสงสว่างอันบริสุทธิ์ ซึ่งส่องอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาสันติสุข และกอบด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ โดยยึดมั่นอยู่ในหลักธรรม นี่เป็นหลักแห่งความเจริญประจำชาติไทย ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชาติ และหลักความเจริญดังกล่าวก็เป็นหลักวัธน์ตามประเพณีนิยมของนานาชาติ อาเซียทั่วไป หรืออีกนัยหนึ่ง ความเจริญตามประเพณีนิยมของอาเซียก็ได้แก่วัธน์ธรรม ทั้งนี้ ชาวตะวันตกก็รับรอง ดังปรากฏในคติพจน์ที่ว่า จากตะวันตก กดหมาย จากตะวันออก แสงสว่าง *ex occidente lex, ex oriente lux*”²⁷

ในขณะเดียวกัน ทรงกล่าวถึงกลุ่มประเทศยุโรปในลักษณะที่ว่า เป็นรูปแบบของอารยธรรมที่มุ่งความเจริญทางโลก โดยเน้นการพัฒนาด้านรัฐและเศรษฐกิจจึงเป็นเหตุของการขยายอำนาจและครอบครองดินแดนในลักษณะอาณานิคมเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในเอเซียไปใช้ประโยชน์ ความว่า

“ความเจริญของยุโรปเป็นอีกรูปหนึ่ง คือ รูปอารยะธรรม ซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมความเจริญทางโลก คือส่งเสริมกำลังของรักและกำลังทางเล่ห์กล ด้วยเหตุนี้ ในสมัยปัจจุบันแห่งประวัติศาสตร์สากล นานาชาติยุโรปจึงได้แผ่ออกไปจากยุโรป และเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อ

ร้อยปีกว่ามานี้ อังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้แผ่อำนาจมาในมหา
เอเชียบูรพา โดยเอาดินแดนในภูมิภาคนี้เป็นอาณานิคมบ้าง และเป็น
แหล่งใช้ประโยชน์เฉพาะตนสำหรับเอาลัทธิการค้าไปประดิษฐ์
สำหรับและสำหรับเอาสินค้าสำหรับรูปมาจำหน่ายเป็นตลาด
ของตนบ้าง ฉะนั้น บันดาประเทศในมหาเอเชียบูรพาจึงต้องสูญเสีย
เอกราชและอธิปไตยไป หรือมิฉะนั้น ก็ต้องถูกจำกัดเอกราช
และอธิปไตยโดยระบอบสภาพนอกอาณาเขตและโดยสนธิสัญญา
ไม่เสมอภาค ไม่มีการถ้อยทีถ้อยปฏิบัติต่อกันตามหลักกฎหมาย
ระหว่างประเทศ เอเชียแทนที่จะเป็นทวีปอันกอบด้วยความเป็น
ปึกแผ่นทางการเมือง”²⁸

พระองค์ทรงกล่าวถึงนโยบายของญี่ปุ่นในลักษณะที่สนับสนุน โดยทรง
ให้คำอธิบายจากหลักการของการก่อตั้งวงศ์ไพบูลย์ กล่าวคือ “ฮักโก อิชิอุ
(Hakko Ichiu)” ซึ่งเป็นหลักการที่เน้นความยุติธรรม หลักธรรม และสันติภาพ
พร้อมกันนี้ ทรงกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่นที่มีมา
อย่างยาวนาน และความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นช่วยเป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้ประเทศไทยได้
ดินแดนคืน ดังปรากฏตามคำกล่าวว่

“ดังเช่นในกรณีพิพาทระหว่างอินโดจีนฝรั่งเศสกับประเทศไทย ในเมื่อ
ประเทศไทยขอคืนแดนบางส่วนกลับคืนมาจากฝรั่งเศส เพื่อจะได้
สถาปนามิตรภาพระหว่างประเทศทั้งสองให้ปราศจากความหม่นหมอง
เนื่องจากการที่ต้องเสียดินแดนของชาติไปนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นก็ได้กรุณา
ทำการไกล่เกลี่ยให้เป็นที่ดีลงกันตามความยุติธรรม ทั้งนี้ ประชาชาติ
ไทยจะไม่ลืมอุปการะคุณของประเทญี่ปุ่นเลย”²⁹

นอกจากนี้ ทรงกล่าวถึงการที่ญี่ปุ่นคืนเอกราชให้กับจีน พม่า และ
ฟิลิปปินส์ โดยมีการพูดถึงประเทศในช่วงต้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมหา
เอเชียบูรพา โดยทรงเน้นให้เห็นว่า มหาเอเชียบูรพาไม่ได้เป็นเพียงชื่อในทาง
ภูมิศาสตร์ แต่เป็น “วงไพบูลย์ร่วมกัน” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงนัยการเป็นแนวคิด
ร่วมกันของประเทศในเอเชียเอง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี พระองค์ทรงระบุถึงประเด็นการ

เคารพเอกราชและอธิปไตยของกันและกัน รวมถึงการเจริญความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อกันในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย ทั้งต่อประเทศในวงศัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาทันเองและประเทศภายนอก ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่พระองค์ได้ทรงเรียนเสนอต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อเพิ่มหลักการดังกล่าวในร่างคำแถลงร่วมกัน ก่อนที่จะเดินทางมาร่วมประชุมที่กรุงโตเกียว

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทำหน้าที่ตัวแทนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี แม้ว่าพระองค์ทรงอยู่ร่วมเหตุการณ์การเจรจาช่วงที่ญี่ปุ่นกำลังจะยกพลขึ้นบกประเทศไทย และขอให้ประเทศไทยเป็นทางผ่านเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ซึ่งเป็นช่วงที่ไทยตกอยู่ในสถานการณ์ถูกบีบบังคับจากฝ่ายญี่ปุ่น แต่พระองค์ก็ทรงปรับแนวทางการกล่าวถ้อยแถลงของพระองค์ให้สอดคล้องกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่เข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่น นอกจากนี้ พระองค์ทรงใช้ภูมิหลังและความรู้ที่พระองค์ทรงจำเรียนด้านประวัติศาสตร์และกฎหมายระหว่างประเทศมาประกอบการร่างถ้อยแถลง โดยนำเสนอในลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และข้อแตกต่างในแง่ความคิดระหว่างความเป็นเอเชียกับความเป็นตะวันตก และให้ความสำคัญกับความเป็นเอเชียและวงศัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาทันที่พระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้เข้าร่วมในฐานะของผู้แทนรัฐบาลไทย และพระองค์ยังทรงแทรกประโยชน์ของไทยเกี่ยวกับเรื่องการค้าและความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศในวงศัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาทันเองและประเทศภายนอกอย่างแนบเนียน ข้อนี้เป็นอีกประการหนึ่งที่ศาสตราจารย์กนต์ธีร์ ศุภมงคล เขียนไว้ในหนังสือ *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495* ว่า

“องค์หัวหน้าคณะผู้แทนไทยได้ทรงบรรเลงตามทิวศุริยางค์ได้กำหนดไว้อย่างแนบเนียน ได้ทรงเตือนให้จักรวรรดิญี่ปุ่นตระหนักในความจำเป็นจะต้องเคารพรักษาเอกราชอธิปไตยของบรรดาประเทศในภูมิภาคบนมูลฐานแห่งการถ้อยทีถ้อยปฏิบัติให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในทุกทาง ...”³⁰

หลังจากที่พระองค์เสด็จถึงไทยเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) ทรงมีหนังสือจากกระทรวงการต่างประเทศ ลับและด่วน ที่ 28016/2486 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) เพื่อรายงานเรื่องราวต่าง ๆ ต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยทรงเตรียมรายงานข้อมูลหลายส่วนระหว่างที่ทรงอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการทำงานที่มีประสิทธิภาพในฐานะผู้ปฏิบัติงานของภาครัฐที่ได้รับมอบหมายให้ไปเข้าร่วมการประชุม และรายงานความคืบหน้าและสถานการณ์ต่อผู้บังคับบัญชาในโอกาสแรกที่ทรงกระทำได้

จากสิ่งที่กล่าวในข้างต้น เป็นอีกครั้งหนึ่งที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงทำหน้าที่ตัวแทนของรัฐบาลในการนำเสนอนโยบายและรักษาผลประโยชน์ของประเทศ โดยทรงนำสิ่งที่ทรงเรียนรู้จากประเทศตะวันตกมาประกอบคำอธิบายในถ้อยแถลงของพระองค์ และปรับแนวทางต่าง ๆ ตามสิ่งที่เห็นผลประโยชน์ให้กับประเทศ โดยมีได้ทรงแสดงท่าทีขัดข้อง แม้ว่าพระองค์เองจะทรงอยู่ในเหตุการณ์การเจรจาครั้งที่ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกตามพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย

ในช่วง ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) กลุ่มผู้นำของประเทศไทยเริ่มรู้สึกถึงบริบทของสงครามที่เปลี่ยนแปลงและอำนาจของญี่ปุ่นที่เริ่มสั่นคลอนจึงพยายามออกห่างฝ่ายญี่ปุ่น ต่อมาในช่วงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เนื่องจากแพ้เสียงในสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งไม่ยอมอนุมัติพระราชกำหนด 2 ฉบับ ในเวลาใกล้เคียงกัน นายควง อภัยวงศ์ จึงได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยในช่วงเวลาที่นายควง อภัยวงศ์ บริหารประเทศ ก็มีการดำเนินการของกลุ่มเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในเวลาเดียวกัน ซึ่งต่อมาฝ่ายญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) ในขณะเดียวกันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหลายครั้งในช่วงเวลาดังกล่าว³¹

เกี่ยวกับช่วงเวลาข้างต้นนี้ ไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จนกระทั่งการเจรจาเพื่อเข้าร่วมองค์การสหประชาชาติของประเทศไทย สิ่งหนึ่งที่วิเคราะห์จากเหตุการณ์ข้างต้นคือ การเปลี่ยนกลุ่ม

ผู้บริหารประเทศส่งผลให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ทรงงานใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องทรงลดบทบาทลงชั่วคราวตามบริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อประเทศไทยต้องเจรจาเพื่อเข้าร่วมองค์การสหประชาชาติ ผู้ที่จะมีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ด้านการต่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวเพียงพอที่จะเข้าไปเจรจากับประเทศมหาอำนาจได้คงมีเพียงไม่กี่ท่าน ด้วยเหตุนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายเนื่องจากประสบการณ์ของพระองค์ในประเด็นดังกล่าวที่ทรงมีตั้งแต่ช่วงการเจรจาสันติสัญญาแวร์ซายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และการที่พระองค์เองได้ทรงเจรจากับมหาอำนาจเกี่ยวกับดินแดนของไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้ที่ทราบถึงรายละเอียดในประเด็นดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงเป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงเป็นผู้แทนร่วมการเจรจาในครั้งดังกล่าว

การเจรจาไกล่เกลี่ยเรื่องข้อพิพาทดินแดน เพื่อให้ประเทศไทยสามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิก ขององค์การสหประชาชาติ ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489)

•

ในช่วง ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) กลุ่มสัมพันธมิตรพยายามสร้างองค์การระหว่างประเทศที่จะช่วยดูแลเรื่องความมั่นคงร่วมกันระหว่างประเทศ (collective security) ในนามขององค์การสหประชาชาติ (United Nation Organization) ซึ่งต่อมาได้มีการประชุมกันอย่างเป็นทางการครั้งแรกเพื่อกำหนดเป้าหมายและโครงสร้างขององค์กรที่การประชุมดัมบาร์ตันโอ๊คส์ (The Dumbarton Oaks Conference) ระหว่างวันที่ 21 กันยายน - 7 ตุลาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา องค์กรดังกล่าวกำลังจะกลายมาเป็นตัวแทนขององค์การสันนิบาตชาติที่ล่มสลายไป เนื่องจากความไม่สมดุลทางอำนาจและการขาดการมีส่วนร่วมจากมหาอำนาจหลักอย่างสหรัฐอเมริกา

การก่อตั้งองค์การดังกล่าวขึ้นนับเป็นโอกาสสำคัญสำหรับประเทศไทย ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จะอาศัยองค์การสหประชาชาติในการรักษาความมั่นคงของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจอิทธิพลและอิสรภาพ³² เนื่องจากประเทศไทยต้องเผชิญกับการกลับมาของกระแสจักรวรรดินิยมภัยคอมมิวนิสต์ และความเป็นไปได้ที่สหรัฐอเมริกา ที่แสดงท่าทีเป็นมิตรที่ดีที่สุดของไทย อาจเปลี่ยนท่าทีและอาจไม่เข้าข้างฝ่ายไทยได้³³ ทั้งนี้ รวมถึงประโยชน์ในการได้รับการสนับสนุนจากองค์การสหประชาชาติในบางประเด็น ที่มีได้เป็นประเด็นทางการเมือง³⁴

อย่างไรก็ดี การที่ประเทศไทยไม่ได้เข้าร่วมการประชุมก่อตั้งองค์การสหประชาชาติตั้งแต่เมื่อต้นปี ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) มาจากปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ การที่อังกฤษขอทำสัญญากับประเทศไทย จีนขอทำสัญญารับรองสิทธิคนจีนในประเทศไทยให้มีสถานะเท่าเทียมกับชนชาติอื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส ที่ขอทำสัญญาเกี่ยวกับดินแดนกับไทยก่อนที่จะรับเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ รวมถึงโซเวียตที่เร่งรัดเรื่องเปิดสัมพันธ์ทางการทูต

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญประการแรกคือ การเจรจากับดินแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศส ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายให้ทรงเป็นองค์หัวหน้าคณะในการเจรจากับฝรั่งเศส ในการเจรจาดังกล่าว พระองค์ทรงประสบกับอุปสรรคจากฝ่ายฝรั่งเศสที่ไม่อยากเจรจากับพระองค์ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้เจรจามูลสัญญากรุงโตเกียวเมื่อ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) อย่างไรก็ดี ฝรั่งเศสไม่ขัดข้องหากสหรัฐอเมริกาจะเป็นแกนกลางในการเจรจาร่วมกับสถานเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำสหรัฐอเมริกา³⁵ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ฝ่ายสหรัฐอเมริกาพยายามเกลี้ยกล่อมให้ฝรั่งเศสไม่ยึดถือเรื่องตัวบุคคล เหตุเพราะกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปฏิบัติตามหน้าที่ที่ทรงได้รับมอบหมายมา ศาสตราจารย์กนต์ธีร์ ศุภมงคล ให้ข้อคิดเห็นต่อประเด็นข้างต้นในหนังสือ *การวิเทโศบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495* ว่า

“ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเองมีความเห็นส่วนตัวว่า ดูจะไม่ผู้เป็นธรรมดาต่อ พระองค์ท่านเท่าใดนัก ท่านทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลจอมพล

ป. พิบูลสงคราม ไปเจรจาเอาดินแดนคืนมา เพียงไม่กี่ปี ก็มามอบหมาย
ให้พระองค์ท่านเป็นผู้เจรจาคืนดินแดนที่ได้มากลับให้แก่ฝรั่งเศส
ตามเดิม พระองค์ท่านทรงวางพระองค์เป็นข้าราชการประจำ รัฐบาล
ใดจะขอให้ปฏิบัติกรอย่างใด ทรงสนองตามความประสงค์ทุก
ประการ ไม่เคยเกี่ยงงอนอย่างใดเลย”³⁶

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเริ่มมีบทบาทในการเจรจาเพื่อให้ไทย
ร่วมเป็นสมาชิกสหประชาชาติ เมื่อพระองค์ทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทย
ให้ทรงเป็นหัวหน้าคณะเจรจาพิเศษเกี่ยวกับฝรั่งเศสเรื่องประเด็นดินแดนอินโดจีน
โดยทรงเดินทางถึงนครนิวยอร์กในวันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489)
เพื่อผ่านทางต้นในการเจรจาให้ไทยเข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติได้ ทั้งนี้
ก่อนหน้านี้ ผู้ที่รับหน้าที่เจรจาการเข้าเป็นสมาชิกรองการสหประชาชาติของ
ไทยคือ นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล ซึ่งเป็นผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศเดินทาง
ไปร่วมการประชุมองค์การอาหารและเกษตรของสหประชาชาติ (Special
Meeting on Urgent Food Problems) ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา
ในช่วงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) พร้อมกับคณะของพระช่วง
เกษตรศิลปการ และหม่อมหลวงชูชาติ กำภู จากกรมชลประทาน³⁷ ซึ่งได้เริ่ม
ประสานกับกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาในเดือนพฤษภาคม
ปีดังกล่าว

ประเด็นเรื่องดินแดนอินโดจีนยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสมัครเป็น
สมาชิกของสหประชาชาติอย่างต่อเนื่อง โดยท้ายที่สุด สหประชาชาติกำหนดว่า
ประเทศที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติต้องยื่นใบสมัคร
ให้ถึงคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติภายในวันที่ 5 สิงหาคม ค.ศ. 1946
(พ.ศ. 2489) และประเทศไทยเองก็ติดอยู่กับประเด็นการเจรจาดินแดนอินโดจีน
รวมถึงการที่ฝรั่งเศสในฐานะสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่ง
สหประชาชาติจะใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) ต่อการสมัครสมาชิกของไทยจนใกล้
กำหนดเวลายื่นใบสมัคร ในท้ายที่สุด รัฐบาลไทยจึงได้ตัดสินใจดำเนินการสมัคร
ตามแบบพิธีการขององค์การสหประชาชาติไปก่อน³⁸ และดำเนินการเจรจาเรื่อง

การแก้ไขข้อขัดแย้งกับฝรั่งเศสเรื่องดินแดนอินโดจีนควบคู่กันไป เพราะหากไม่ดำเนินการเช่นนั้น ประเทศไทยก็จะไม่สามารถสมัครสมาชิกขององค์การสหประชาชาติใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ได้ ทั้งนี้ การสมัครเป็นสมาชิกในช่วงดังกล่าวจะทำให้ไทยมีสถานะเป็นหนึ่งในประเทศที่ร่วมก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ และไม่ได้ไปรวมอยู่ในกลุ่มประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของกลุ่มประเทศตะวันตก

คณะเจรจาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นองค์หัวหน้าคณะประกอบด้วย นายควง อภัยวงศ์ หลวงวิสูตรวิรัชเขต หม่อมเจ้าติลกฤทธิ กฤดากร ซึ่งเริ่มการเจรจากับฝรั่งเศสอย่างเข้มข้นมากขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) โดยมีฝ่ายอเมริกันเป็นคนกลาง ท่าทีของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์คือ การเร่งการเจรจาให้บรรลุเป้าประสงค์โดยเร็วเพื่อให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ ก่อนหน้านั้นฝรั่งเศสเสนอให้นำกรณีเรื่องอินโดจีนขึ้นศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเพื่อพิจารณา กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงตอบฝ่ายฝรั่งเศสว่า รัฐบาลไทยพร้อมดำเนินการตามความประสงค์ของฝรั่งเศสที่จะให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศพิจารณา ปัญหาความสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ของอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) แต่เกรงว่าระยะเวลาการพิจารณาอาจใช้เวลานาน ทางฝ่ายไทยจึงประสงค์ที่จะเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสโดยตรงเพื่อขจัดประเด็นปัญหาที่มีและกลับมาสถาปนาสันติภาพ รวมถึงความสัมพันธ์ฉันมิตรโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ ในเบื้องต้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอให้ไทยคืนดินแดนที่ได้รับมาเมื่อ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) โดยที่ฝรั่งเศสยอมยกทั้งหมดหรือเพียงบางส่วนให้แก่ประเทศไทยในภายหลัง อย่างไรก็ตามเป็นอย่างไรก็ดี เป็นเรื่องยากที่ฝรั่งเศสจะยกดินแดนให้แก่ไทย เพราะเป็นการเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ของฝรั่งเศส

จากเหตุการณ์ข้างต้น ทรงวิเคราะห์และรับสั่งเกี่ยวกับประเด็นข้อพิพาทกับฝรั่งเศสว่ามี 2 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นพิพาททางดินแดน ซึ่งมีความสำคัญกว่าประเด็นหลังที่เป็นเรื่องกรณีชายแดนที่รัฐสภาไทยให้ความสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญรองลงมา เกี่ยวกับการเจรจาโดยตรงกับฝรั่งเศส นายควง

อภัยวงศ์ ผู้แทนของฝ่ายค้านที่ร่วมอยู่ในคณะเจรจาก็เห็นด้วยว่าควรเจรจาโดยตรงกับฝรั่งเศสก่อน แต่นายควงอาจจะยังไม่เห็นด้วยว่า เหตุใดจึงควรเร่งการสมัครสมาชิกขององค์การสหประชาชาติในเมื่อยังไม่สามารถหาข้อสรุปเกี่ยวกับประเด็นขายแดนกับฝรั่งเศสได้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมองว่าเป็นเรื่องของช่วงจังหวะเวลามากกว่า

อย่างไรก็ดี ในช่วงวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ผู้แทนในการเจรจาของฝรั่งเศส (นายเอฟ. ลาคอสต์) ได้รับคำสั่งจากกรุงปารีสว่า ให้เลื่อนการเจรจาออกไปก่อนจนกว่าจะมีความชัดเจนเกี่ยวกับเหตุความไม่สงบที่เมืองเสียมราฐ (Siam Reap) ของกัมพูชา ซึ่งฝรั่งเศสคิดว่า ฝ่ายไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับความปั่นป่วนที่เกิดขึ้นในเสียมราฐ³⁹ ฝ่ายสหรัฐอเมริกาจึงงานรับรองอย่างไม่เป็นทางการที่บ้านพักของผู้แทนสหรัฐอเมริกา (นายมอฟเฟ็ต) เพื่อให้คณะผู้แทนพบปะกันอย่างไม่เป็นทางการก่อน โดยในงานดังกล่าว ผู้แทนของฝรั่งเศสมีโอกาสมพบกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการระหว่างทั้งสองฝ่าย แม้ว่าผู้แทนของฝรั่งเศสจะไม่ปฏิบัติตามรัฐบาลของตนในเรื่องการไม่หารือกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยผู้แทนของฝรั่งเศสคงเห็นว่าเป็นโอกาสดีและสมควรกระทำ

การพบกันในงานดังกล่าวเป็นโอกาสให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงขอเก็บดินแดนส่วนพระตะบองเอาไว้ และทรงส่งดินแดนของลาวและเสียมราฐในกัมพูชาคืนแก่ฝรั่งเศส⁴⁰ แต่ผู้แทนของฝรั่งเศสทูลตอบว่า ฝรั่งเศสไม่อาจยอมรับข้อเสนอดังกล่าวได้ ต่อมาในวันที่ 16 สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ผู้แทนของฝรั่งเศสเดินทางไปพบผู้แทนของสหรัฐอเมริกาเพื่อแจ้งว่า รัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีสมีคำสั่งให้สถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ณ กรุงวอชิงตัน ได้รับอำนาจในการเจรจากับประเทศไทยและไม่มีการกำหนดข้อแม้ใด ๆ ในการเจรจาเกี่ยวกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นอกจากนี้ รัฐบาลฝรั่งเศสส่งนายฟร็องซัว ฌอร์ฌ-ปีโกต์ (François Georges-Picot) ซึ่งเคยประจำการอยู่ในประเทศไทยและมีความคุ้นเคยกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ มาเป็นที่ปรึกษาเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน ในการเจรจากับฝ่ายไทย⁴¹

ในวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) นายอ็องรี บอนเน็ต (Henri Bonnet) เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงวอชิงตัน เข้าพบนายดิน แอจิสัน (Dean Acheson) รักราชการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เพื่อยืนยันถึงเจตจำนงและความตกลงใจของรัฐบาลฝรั่งเศสที่จะถอนข้อเสนอให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศพิจารณาข้อพิพาทดินแดนกับประเทศไทย แต่การสมัครสมาชิกขององค์การสหประชาชาตินั้น ฝรั่งเศสยังคงจะใช้สิทธิการยับยั้งหรือออกเสียงต่อกลุ่มประเทศที่จะสมัครในปลายเดือน สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ไปจนกว่าจะหาข้อสรุปเกี่ยวกับข้อพิพาทกับไทยในเรื่องอินโดจีนได้

ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ฝ่ายไทยคาดการณ์เอาไว้ โดยในท้ายที่สุด นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล จึงแจ้งต่อเลขาธิการสหประชาชาติว่า ประเทศไทยขอถอนการสมัครระหว่างรอการหาข้อสรุปกับฝรั่งเศสเพื่อไม่ให้กระทบต่อการพิจารณาการสมัครสมาชิกของประเทศอื่น เมื่อมีการเลื่อนการพิจารณาออกไป จึงเป็นโอกาสให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำเนินการเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสได้ ต่อมาผู้แทนสหรัฐอเมริกา (นายมอฟเฟ็ต) ทูลแจ้งเงื่อนไขของฝ่ายฝรั่งเศสต่อไทย ซึ่งมีประเด็นการคืนดินแดนอินโดจีนแก่ฝรั่งเศส ส่วนการที่ฝรั่งเศสกล่าวว่า ฝ่ายไทยมีส่วนก่อความไม่สงบในสยามราชู กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปฏิเสธความรับผิดชอบของประเทศไทยต่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นในสยามราชู พระองค์ทรงพบกับฌอร์ฌ-ปีโกต์ ที่ทรงคุ้นเคย แต่ก็ไม่สามารถหาจุดที่จะประสานเข้าหากันได้

การเจรจาระหว่างไทยและฝรั่งเศสไม่สามารถหาข้อสรุปได้ นายฌอร์ฌ-ปีโกต์ จึงกราบทูลเสนอต่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้ส่งนายควง อภัยวงศ์ รองหัวหน้าคณะเจรจาไปที่กรุงปารีสเพื่อติดต่อกับฝ่ายฝรั่งเศสด้วยตนเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปรึกษากับฝ่ายสหรัฐอเมริกา ซึ่งเห็นด้วยกับวิธีดังกล่าว พระองค์จึงทรงขออนุมัติมายังรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ

รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ อำนวยและส่งนายควง อภัยวงศ์ ไปหารือกับฝ่ายฝรั่งเศสที่กรุงปารีส โดยฝรั่งเศสยื่นข้อเสนอว่า จะต้องมีการประกาศยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียว และเมื่อดินแดนกลับสู่สถานะเดิม สถานะสงครามระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็จะสิ้นสุดลง ฝรั่งเศสรับที่จะจัดตั้งคณะกรรมการ

ประนีประนอม โดยอาศัยสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลงวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480) และฝรั่งเศสจะเปิดการเจรจาเพื่อสะสางปัญหาที่ยังคงค้างค้ำระหว่างสองประเทศ โดยเฉพาะการกำหนดค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดจากการกระทำของประเทศไทยต่อทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์ของฝรั่งเศส

ในช่วงเดือนกันยายนและต้นตุลาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงรายงานสถานการณ์และข้อหาหรือที่ทรงมีกับนายฌอร์ฌ-ปีโกต์ ที่ปรึกษาของคณะเจรจาฝรั่งเศส โดยนายฌอร์ฌ-ปีโกต์ได้สอบถามถึงการยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียว ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงชี้แจงว่าเป็นเรื่องที่พระองค์ไม่อาจตัดสินใจเองได้ เนื่องจากประเด็นดังกล่าวอยู่เหนืออำนาจของพระองค์⁴² ในท้ายที่สุด ผู้แทนฝ่ายสหรัฐอเมริกาได้รับร่างข้อเสนอจากฝรั่งเศสและยื่นข้อเสนอดังกล่าวต่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยแสดงความหวังว่า รัฐบาลไทยจะยินยอมต่อข้อเสนอใหม่ของรัฐบาลฝรั่งเศส

คณะผู้แทนของไทยประชุมพิจารณาข้อเสนอของฝรั่งเศส และเห็นว่าฝ่ายฝรั่งเศสคงไม่ยอมพิจารณาข้อเสนออื่นของไทยอีกเป็นแน่ ประเทศไทยคงจะต้องคืนดินแดนที่ได้มาเมื่อ ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ในท้ายที่สุด นอกจากนี้ คณะเจรจาไทยสังเกตว่า ประเทศมหาอำนาจตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาและอังกฤษยืนยันตามข้อเสนอของฝรั่งเศส และโดยที่ฝรั่งเศสเปิดทางว่าจะยอมให้พิจารณาปัญหาเรื่องดินแดนโดยอาศัยการจัดตั้งคณะกรรมการการประนอมระหว่างประเทศ คณะผู้แทนจึงเห็นว่าปัจจัยข้างต้นพอจะเป็นเหตุผลให้รัฐบาลรับพิจารณาข้อเสนอของฝ่ายฝรั่งเศส จึงได้มอบหมายให้ ดร. สุจิต หิรัญพุกษ์ ผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกท่านหนึ่งของคณะเจรจา เดินทางกลับประเทศไทยชั่วคราวเพื่อนำเรื่องดังกล่าวเสนอต่อรัฐบาลและรัฐสภาพิจารณา เมื่อ ดร. สุจิต เดินทางถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) จึงเข้ารายงานต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และมีการประชุมคณะรัฐมนตรี ในวันที่ 13 ตุลาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) เกี่ยวกับเรื่องนี้ จนมีการอภิปรายกันอย่างรอบด้านแล้วจึงยินยอมให้คืนดินแดนตามความต้องการของฝรั่งเศส และมีการส่งผู้แทนรัฐบาลออกไปชี้แจงประชาสัมพันธ์

เสด็จในกรมฯ ทรงปฏิบัติราชการในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมสมัชชา
สหประชาชาติ พร้อมด้วย ดร. ถนิต คอมันตร์ พลเรือตรี ประสงค์ พิบูลสงคราม
และนายเข้ม ทิพโกมุท ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490)

เมื่อ ดร. สุกิตเดินทางกลับถึงกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในวันที่ 22 ตุลาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) วันรุ่งขึ้นจึงนำเรื่องดังกล่าวกราบทูลกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระองค์ทรงแจ้งการยินยอมของรัฐบาลไทยต่อกระทรวงการต่างประเทศของอเมริกา และการตกลงเกี่ยวกับบทการยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียวในเวลาต่อมา ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนของไทยในการลงนามเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489)

เมื่อข้อพิพาทกับฝรั่งเศสคลี่คลายลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงเลขาธิการสหประชาชาติเพื่อแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับข้อตกลงระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และต่อมาเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงเลขาธิการสหประชาชาติอีกฉบับหนึ่งเพื่อขอให้องค์การสหประชาชาติดำเนินการเรื่องการสมัครสมาชิกของประเทศไทย

แม้ว่าอุปสรรคทางฝั่งฝรั่งเศสจะหมดไป แต่ยังเหลืออุปสรรคด้านสหภาพโซเวียต ซึ่งรัฐบาลไทยมอบหมายให้หลวงอรรถกิติทิกำจร เอกอัครราชทูตไทยประจำสวีเดน เป็นผู้ดำเนินการติดต่อกับเอกอัครราชทูตของสหภาพโซเวียตที่กรุงสตอกโฮล์ม เพื่อเจรจากับโซเวียตในประเด็นที่ประเทศไทยควรสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับโซเวียตอย่างเป็นทางการ ทั้งควรประกาศนโยบายเป็นมิตรต่อสหภาพโซเวียตโดยสุจริต และขอให้มีการดำเนินท่าทีของรัฐบาลชุดก่อน ๆ ที่ได้วางตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อสหภาพโซเวียต ต่อมาเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ได้รับรายงานจากหลวงอรรถกิติทิกำจรว่า ฝ่ายโซเวียตรับจะทำสร้างสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับไทยแล้วระหว่างนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ซึ่งอยู่ที่นครนิวยอร์กได้เสด็จไปรอพบนายโกรมีโก (Andrei A. Gromyko) ผู้แทนสหภาพโซเวียตประจำสหประชาชาติหลายครั้ง เพื่อขอความสนับสนุนการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติของไทย จนกระทั่งวันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของสมัยประชุมสมัชชา กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้เสด็จไปรอพบนายโกรมีโก ก่อนเข้าประชุมคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เพื่อทรงสอบถามว่า

การยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรจากพระองค์ตามเงื่อนไขที่ฝ่ายโซเวียตต้องการจะเพียงพอหรือไม่ นายโกรมีโกทูลถามว่าจะให้คำมั่นได้เมื่อใด กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงชี้แจงว่า

“ท่านก็ทราบว่ายไทยอยากเข้าในสมัยประชุมนี้ นี่เป็นโอกาสท้ายสุด ท่านจะรับคำรับรองของข้าพเจ้าไหม ถ้าไทยจะส่งผู้แทนไปแลกเปลี่ยนผู้แทนกัน เพราะอันที่จริงเขาเจรจากันอยู่ที่สต็อกโฮล์มซึ่งตกลงกันในหลักการแล้ว แต่ยंत्र่างหนังสือไม่สำเร็จ”⁴³

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงใช้ไหวพริบกกล่าวต่อนายโกรมีโกว่า “ฉันนี่แหละเป็นผู้เชี่ยวชาญการร่างของกระทรวงการต่างประเทศ เพราะฉะนั้นฉันจะหาทางร่างให้ตกลงให้ได้”⁴⁴ โกรมีโกจึงได้ทูลถามพระองค์ว่าจะทรงร่างได้เมื่อใด พระองค์จึงทรงตอบไปโดยทันทีว่า “เดี๋ยวนี้แหละ”⁴⁵ และทรงร่างหนังสือให้นายโกรมีโกทันที นายโกรมีโกดูร่างและแก้ไขถ้อยคำ 2 คำ แล้วให้เจ้าหน้าที่พิมพ์ถวายลงพระนามมอบให้นายโกรมีโก ซึ่งเข้าประชุมคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ และกล่าวสนับสนุนการสมัครสมาชิกของไทย จึงทำให้ตั้งแต่วันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ประเทศไทยมีสถานะเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติประเทศที่ 55 โดยรัฐบาลไทยมอบให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลในการลงพระนามแทนประเทศไทย เพื่อปฏิบัติตามข้อผูกพันตามกฎหมายขององค์การสหประชาชาติ

ส่วนคำมั่นที่สหภาพโซเวียตต้องการจากประเทศไทย ในที่สุดมีการตกลงด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างเอกอัครราชทูตของทั้งสองประเทศที่กรุงสต็อกโฮล์ม เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) โดยมีข้อความสำคัญว่า รัฐบาลไทยยึดมั่นอย่างแนบแน่นในนโยบายสุจริตใจ เป็นมิตรต่อสหภาพโซเวียต ไม่เห็นด้วยกับท่าทีในทางตรงกันข้ามของรัฐบาลก่อน และประสงค์ที่จะรักษาความสัมพันธ์อันมิตรกับสหภาพโซเวียต โดยจะแลกเปลี่ยนเอกอัครราชทูตระหว่างกัน

การเข้าร่วมการประชุมครั้งดังกล่าวของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แสดงให้เห็นอีกครั้งว่า พระองค์ทรงแสดงบทบาทเป็นผู้แทนประเทศ รับหน้าที่ปฏิบัติตามนโยบายที่รัฐบาลมอบหมายอย่างเคร่งครัด อีกทั้งยังทรงใช้ไหวพริบ

ทางการทูตแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าภายใต้ความกดดันของเงื่อนไขเวลาที่จำกัดอยู่มาก จนทำให้ประเทศไทยบรรลุเป้าประสงค์ในการสมัครเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติได้

บทสรุป

หากวิเคราะห์ผ่านมิติของแนวคิด Transwar ประเด็นที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดในบทนี้คือ การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยนั้นไม่อาจทำความเข้าใจได้อย่างถูกต้องรอบด้าน หากศึกษาเฉพาะภายในกรอบเวลาที่สงครามโลกเกิดขึ้นในประเทศไทย (ค.ศ. 1941-1945 หรือ พ.ศ. 2484-2488) เหตุเพราะมหาอำนาจต่างชาติที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปของสงครามโลกในประเทศไทยนั้น เริ่มรบกันก่อนสงครามจะเกิดขึ้นในประเทศไทยหลายปี กล่าวคือ จีนกับญี่ปุ่นประกาศสงครามกันตั้งแต่ ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480) และเยอรมนีบุกโปแลนด์อันเป็นจุดเริ่มต้นของสงครามในยุโรปนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) แล้ว ดังนั้น การศึกษาประวัติการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 ควรเริ่มตั้งแต่ก่อนสงครามจะเกิดขึ้นในประเทศไทย และควรจบเมื่อภารกิจสำคัญของพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 คือการให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาตินั้นสำเร็จลงแล้วใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) นั่นเอง

นอกจากนี้ ประสบการณ์การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ก็เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงและมีอิทธิพลมาถึงบทบาทและการทรงงานของพระองค์ในกรอบเวลาของบทนี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์และความสัมพันธ์ในการทรงงานในการเจรจาสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 การก่อตั้งสันนิบาตชาติ หรือบทบาทของพระองค์ในการลงมติสำคัญในที่ประชุมสันนิบาตชาติในช่วงระยะเวลาระหว่างสงคราม (interwar years) เช่น การสมัครสมาชิกสภาสันนิบาตชาติ หรือการเสนอให้สยามจัดการประชุมฝิ่นโลก หรือแม้แต่กรณีแมนจู๊วกัสมัครเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็น

เพียงตัวอย่างบางส่วนที่ย้ำให้เห็นความต่อเนื่องข้ามยุคสมัยแบบ Transwar ที่ปรากฏชัดเจนจากการศึกษาประวัติศาสตร์ทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในหนังสือเล่มนี้

ช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) เป็นช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของการพยายามปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ ในฐานะผู้แทนของประเทศขนาดเล็กอย่างประเทศไทย โดยการปรับนโยบายตามบริบทของเหตุการณ์เพื่อปกป้องความปลอดภัยและรับรองความมั่นคงของประเทศอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นการยืนยันหลักการความเป็นกลางตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อรักษาความอยู่รอดภายใต้ความคุกรุ่นของสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 การเรียกร้องให้ฝรั่งเศสยินยอมตามความต้องการของฝ่ายไทยเกี่ยวกับการเจรจาดินแดนในช่วงอนุสัญญากรุงโตเกียว การปรับตัวเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นแต่ก็ได้ยอมต่อความคิดของญี่ปุ่นในทุกข้อ ดังเช่นการเข้าร่วมการประชุมวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาที่ทรงเสนอให้มีปฏิสัมพันธ์กับประเทศภายนอกกลุ่มความร่วมมือ และการใช้วิธีการทางการทูตเพื่อกล่าวถึงการรักษาอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนอย่างแนบเนียน ทั้งนี้รวมถึงการปรับท่าทีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ทรงยินยอมยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียว เพื่อไม่ให้ฝรั่งเศสคัดค้านการที่ไทยสมัครเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ รวมถึงการแสดงความยืดหยุ่นของพระองค์ในการร่างสัญญาแลกเปลี่ยนการมีผู้แทนระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต เพื่อให้ไทยเข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติได้ เป็นต้น

ส่วนประเด็นของเครือข่ายนั้น ในบทนี้แสดงถึงพัฒนาการของเครือข่ายความสัมพันธ์อันเกิดจากการที่พระองค์ทรงงานด้านการต่างประเทศอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ทำให้เครือข่ายของพระองค์ในยุคนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ **เครือข่ายจากผู้ที่มิอำนาจตัดสินใจในประเทศ** กล่าวคือ การที่พระองค์ทรงงานร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพล ป. ส่งพระองค์เป็นผู้แทนในการเจรจาเวทีสำคัญ ๆ ส่งผลให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทมากขึ้น ประกอบกับการที่พระองค์ทรงมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจคนอื่น เช่น นายดิเรก ชัยนาม และ

ความรู้ด้านการเจรจาในประเด็นต่าง ๆ ทำให้พระองค์ทรงได้รับความไว้วางใจให้ทรงเป็นผู้เจรจาให้ไทยในการสมัครเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เครือข่ายข้างต้นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พระองค์ได้ทรงอยู่ในตำแหน่งสำคัญที่ส่งเสริมบทบาทของพระองค์อย่างต่อเนื่อง เครือข่ายนี้เป็นกลุ่มที่รู้จักและทำงานร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนที่จอมพล ป. จะมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ในกรณีของนายดิเรก ชัยนาม นั้นสืบย้อนกลับไปได้ถึงช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องยาวนานตั้งแต่ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ นี้ ทำให้พระองค์เป็นที่ไว้วางใจจากกลุ่มคนที่กลายมาเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในประเทศเหล่านี้

ขณะที่ **เครือข่ายจากการทรงงานในเวทีระหว่างประเทศ** การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนประเทศในที่ประชุมนานาชาติที่สำคัญหลายงาน นับตั้งแต่ก่อนที่ไทยจะเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้พระองค์เป็นที่รู้จักในหมู่ผู้ว่าการทูตของประเทศตะวันตก ซึ่งรวมถึงฝ่ายสัมพันธมิตรโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาด้วย ความรู้จักกันนี้ก็มีผลให้พระองค์ประสบความสำเร็จในการเจรจาเพื่อรักษาสถาปัตยกรรมของชาติหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ไทยเข้าร่วมองค์การสหประชาชาติได้พร้อมกับชาติที่ชนะสงครามทั้งหลายใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) นั่นเอง นอกจากนี้ การเจรจาให้ประเทศไทยเข้าร่วมองค์การสหประชาชาติเป็นปัจจัยส่งเสริมให้พระองค์ทรงมีปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายสหรัฐอเมริกา ประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ รวมถึงองค์การสหประชาชาติไปในตัว ซึ่งจะส่งผลให้พระองค์ทรงเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาลให้ทรงทำหน้าที่อธิบายท่าทีต่าง ๆ ของรัฐบาลในฐานะเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันและการเป็นผู้แทนของพระองค์ในองค์การสหประชาชาติในช่วงเวลาต่อมา

นอกจากนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นได้จากบทบาทและวิธีการทรงงานในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) คือการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทด้านการทูตมากยิ่งขึ้นในช่วงเวลาข้างต้น โดยที่พระองค์ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่อยมาจนถึงการทรงงานเพื่อให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ

ในช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ทรงงานในลักษณะการเป็นผู้นำนโยบายของรัฐบาลมาปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมาย โดยทรงใช้องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และกฎหมายที่ทรงศึกษามา และประสบการณ์การทรงงาน โดยเฉพาะการเจรจาเกี่ยวกับพรมแดน มาใช้ในการเจรจาข้อพิพาททางดินแดนกับฝรั่งเศส ทั้งในช่วงสงครามและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่เราเห็นได้อย่างเด่นชัดคือ การที่พระองค์ทรงเป็นนักปฏิบัตินิยม (pragmatism) กล่าวคือ ทรงสังเกตบริบทสถานการณ์เพื่อเป็นตัวกำหนดการขับเคลื่อนนโยบาย อาทิ การขับเคลื่อนความเป็นกลางของประเทศไทยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขอให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นผู้ดำเนินการหลักเกี่ยวกับการรวบรวมความเห็นข้อมูลเกี่ยวกับหลักการการวางตัวเป็นกลางเพื่อเสนอข้อมูลต่อจอมพล ป. โดยในการรวบรวมข้อมูล พระองค์ทรงยึดหลักการตามสัญญาระหว่างประเทศไปพร้อม ๆ กับการดูความเป็นไปได้ในการปรับใช้ให้เหมาะสมต่อสถานการณ์ความเป็นจริง ผลกระทบในทางทหารและสถานะการเป็นประเทศที่ไม่ได้อยู่ในฐานะคู่ขัดแย้งของประเทศไทยด้วย เห็นได้จากการที่พระองค์มิได้ทรงห้ามการพิมพ์ข้อความแจ้งคนชาติ (nationals) ของสถานอัครราชทูตอังกฤษที่ขอให้หนังสือพิมพ์ของไทยตีพิมพ์ประกาศต่าง ๆ แต่พระองค์ทรงระมัดระวังมิให้มีการตีพิมพ์ข้อความที่จะส่งผลกระทบและก่อให้เกิดความลำบากใจของประเทศไทย ในฐานะที่ประเทศไทยในขณะนั้นยังไม่ได้อยู่ในสถานะคู่ขัดแย้งกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

เมื่อบริบทมีการเปลี่ยนแปลง โดยประเทศไทยกลายมาเป็นประเทศที่เข้าข้างญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และพระองค์ทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ทรงเป็นองค์หัวหน้าคณะในการเจรจาสัญญากรุงโตเกียว ทำให้เห็นวิธีการทูตในอีกรูปแบบหนึ่งของพระองค์ที่ทรงเน้นผลประโยชน์ขั้นพื้นฐานของประเทศไทยเป็นหลัก โดยในการเจรจา พระองค์ทรงใช้วิธีการที่เรียกร่องดินแดนมากกว่าสิ่งที่พระองค์คาดว่าจะได้รับ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ในการเจรจาที่เป็นไปตามรัฐบาลต้องการ และเมื่อพระองค์ต้องทรงเป็นผู้แทนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการประชุมวงศ์ไพลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา พระองค์ทรงใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์เทียบความเป็นตะวันออกกับตะวันตกให้เห็นที่มาที่ไปของ

จุดเริ่มต้นทางความคิดและความแตกต่างของทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ พระองค์ทรงหาข้อดีหรือแง่บวกของหลักการการประชุมวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา มาประสานกับสิ่งที่เป็ผลประโยชน์ของไทยและชาติอื่น ๆ ที่ร่วมประชุม โดยแทรกหลักการที่พระองค์ยึดถือลงไปอย่างแนบเนียนในถ้อยแถลง ดังเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงชื่นชมหลักการวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา แต่ในขณะเดียวกันในช่วงท้ายของถ้อยแถลง ก็ทรงชี้ให้เห็นอย่างน้มีนวลถึงการเคารพอธิปไตยและเอกราชของประเทศต่าง ๆ รวมถึงการขยายโอกาสด้านการสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่จำกัดอยู่เพียงกลุ่มประเทศวงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพาเท่านั้น

ทั้งนี้ เมื่อสงครามสิ้นสุดลง และบริบทโลกกำลังเปลี่ยนผ่านสู่ยุคการแข่งขันของโลกสองขั้วในช่วงสงครามเย็น ความจำเป็นทางด้านผลประโยชน์แห่งชาติคือการรักษาความมั่นคงของประเทศไทย และการอาศัยองค์การสหประชาชาติที่จะเป็นกำลัง (force) ในการรักษาสันติภาพและความมั่นคงปลอดภัยของประเทศไทยเอาไว้ได้ในระดับหนึ่ง การที่พระองค์เสด็จไปเจรจาเรื่องข้อพิพาทของดินแดนในอินโดจีนเพื่อผ่าทางตันในการเจรจาให้ประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของพระองค์ที่ทรงปรับท่าที จากการยึดอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) เป็นหลักในการเจรจา มาเป็นการยอมรับข้อเสนอของฝรั่งเศสที่ให้คืนสถานะกลับสู่ก่อนอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) โดยทรงรายงานและสื่อสารสถานการณ์ของการเจรจากับฝรั่งเศสต่อรัฐบาลไทยอย่างต่อเนื่อง จนนำมาสู่การผ่าทางตันในการเจรจากับฝรั่งเศส เพื่อนำไปสู่การเข้าเป็นสมาชิกในองค์การสหประชาชาติของประเทศไทย

ส่วนการเจรจากับรัสเซีย จุดที่สำคัญมากอยู่ที่การใช้ไหวพริบทางการทูตของพระองค์หารือกับนายโกรมีโก ก่อนที่ผู้แทนของโซเวียตจะเข้าประชุมคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ทรงตอบคำถามนายโกรมีโกอย่างตรงจุดเพื่อให้อีกฝ่ายมีความมั่นใจว่า พระองค์ทรงยืนยันเรื่องการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับโซเวียตได้ เนื่องจากการที่พระองค์ทรงกล่าวต่อนายโกรมีโกว่า ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญการร่างข้อตกลงของกระทรวงการต่างประเทศ

และด้วยประสบการณ์ทางการทูตของพระองค์ทำให้แก้ไขร่างข้อตกลงกับนาย โกรมีโกได้ในเวลาอันสั้น และส่งผลให้ประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การ สหประชาชาติได้ภายใน ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านเวลา

หากวิเคราะห์จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น การที่พระองค์ทรงปรับตัวต่อ แต่ละสถานการณ์ก็เหมือนกับตัวพระองค์เองมีลักษณะเหมือนไม้ไผ่ที่ลู่ไปตาม ทิศทางลม แต่ยังคงรักษาลำต้นและรากของต้นไผ่เอาไว้ได้ อาจอุปมาเปรียบ- เทียบได้กับการที่พระองค์ทรงรับนโยบายของรัฐบาลแต่ละรัฐบาลมาปฏิบัติ โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านบริบทและผลประโยชน์ของประเทศเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เมื่อ เวลาผ่านไป และรัฐบาลต่าง ๆ เปลี่ยนไป พระองค์เองกลับทรงเป็นฝ่ายที่ทรง สิ่งสมประสงค์ทางการทูต รวมถึงเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในฐานะ นักการทูตที่มีความสามารถในการเจรจาในเวทีลักษณะต่าง ๆ ทั้งจากภายใน และภายนอกประเทศ

การเป็นที่ยอมรับในศักยภาพและการทรงงานในลักษณะข้าราชการที่ดี ที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ตามแนวนโยบายของภาครัฐบาล โดยที่ไม่ทรงแสดงออกถึง ท่าทีทางการเมือง ทำให้พระองค์ทรงมีลักษณะที่ปรับตัวเข้ากับรัฐบาลต่าง ๆ ได้ ง่าย แม้ว่าบริบทจะเปลี่ยนแปลงจากการขับเคลื่อนนโยบายจากความเป็นกลาง สู่การเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จนกระทั่งการปรับตัวสู่ระเบียบโลกใหม่ที่จะต้อง นำประเทศไทยเข้าสู่องค์การสหประชาชาติ

04

การทรงงานระหว่าง

ค.ศ. 1946-1969

(พ.ศ. 2489-2512)

จากรัฐบาล

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ถึงจอมพล ถนอม กิตติขจร

และสงครามเย็น

บทนำ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง บริบทระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทำหน้าที่อธิบายท่าทีและการปรับตัวของประเทศไทยต่อมหาอำนาจนำของกลุ่มประเทศตะวันตก รวมถึงทรงพยายามขยายช่องทางความร่วมมือกับมหาอำนาจในภูมิภาคอย่างสาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อรับมือกับภัยคอมมิวนิสต์ที่แพร่ขยายอย่างต่อเนื่อง และเป็นช่วงที่โลกเข้าสู่บริบทโลกสองขั้ว (Bipolar World)

การขับเคลื่อนของขั้วอำนาจต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้เองที่ถือเป็นอีกหนึ่งช่วงสำคัญในบทบาททางการทูตของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุด พระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเจรจาระหว่างประเทศไทยกับมหาอำนาจตะวันตก และมหาอำนาจระดับภูมิภาคอย่างสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่เริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นหลังสงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1946-1954 หรือ พ.ศ. 2489-2497) และสงครามเกาหลี (ค.ศ. 1950-1953 หรือ พ.ศ. 2493-2496) รวมถึงการเป็นผู้แทนไทยเข้าร่วมการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง (ค.ศ. 1955 หรือ พ.ศ. 2498) ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศที่มีขนาดเล็กต่อความท้าทายด้านความมั่นคงและความผันผวนของการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ทรงได้รับการสนับสนุนให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ซึ่งทรงเผชิญกับวิกฤตการณ์ฮังการี และคลองสุเอซ (ค.ศ. 1956 หรือ พ.ศ. 2498) ในเวลาเดียวกัน

นอกเหนือจากที่กล่าวในข้างต้น บทนี้จะกล่าวถึงบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงของการดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ซึ่งในช่วงเวลานี้เอง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศอยู่มาก แต่พระองค์ก็ยังคงทรงได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลต่าง ๆ ให้ทรงดูงานด้านการต่างประเทศภายใต้ตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ในช่วงดังกล่าว บทบาทของพระองค์ในมิติการต่างประเทศปรากฏอย่างเด่นชัดในช่วงที่ทรงเป็นประธานการ

ประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1958 หรือ พ.ศ. 2501) และครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1960 หรือ พ.ศ. 2503) นอกจากนั้น บทบาทของพระองค์มีอยู่ในประเทศมากยิ่งขึ้นในฐานะผู้ที่รัฐบาลมอบหมายให้เสด็จไปทรงบรรยายในที่ต่าง ๆ จนกระทั่งบทบาทของพระองค์สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) ทั้งนี้ ช่วงเวลาดังกล่าวก็เป็นช่วงเดียวกันกับที่ไทยเริ่มปรับตัวเข้ากับการลดบทบาทของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเริ่มให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อป้องกันการรุกรานของภัยคอมมิวนิสต์

บทที่ 4 นี้เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึง (1) ช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน (2) การที่พระองค์ทรงเข้าร่วมการประชุมเพื่อก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Treaty Organization: SEATO) ในช่วงเดือนกันยายน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) และการประชุมครั้งแรกของ SEATO ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) และการที่ทรงเป็นตัวแทนรัฐบาลไทยเข้าร่วมการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง และการพบใจเอนโกล ในการประชุมดังกล่าว (3) บทบาทการทรงเป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต้องทรงบริหารจัดการกับวิกฤตการณ์ฮังการีและคลองสุเอซ (ค.ศ. 1956 หรือ พ.ศ. 2499) และ (4) บทบาทการทรงเป็นประธานการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1958 หรือ พ.ศ. 2501) และครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1960 หรือ พ.ศ. 2503)

เอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน

หลังจากที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้แล้ว บริบทระหว่างประเทศเริ่มมีความตึงเครียดสืบเนื่องจากการแข่งขันระหว่างโลกสองขั้ว ประเทศไทยจำเป็นต้องแสดงจุดยืนเพื่อรักษาความมั่นคงของตน

ท่ามกลางเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีจุดยืนที่เข้าข้างกับฝ่ายเสรีนิยมตะวันตก

หลังจากภารกิจที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายให้เจรจาการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของประเทศไทยในองค์การสหประชาชาติ อันแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการสนองนโยบายของฝ่ายรัฐบาลไทย จนรัฐบาลของพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) - พฤศจิกายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490)) แต่งตั้งให้พระองค์ทรงเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน โดยทรงยื่นพระราชสาส์นตราตั้งเมื่อวันที่ 18 เมษายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490)¹

ในการยื่นพระราชสาส์นตราตั้ง ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา แฮร์รี ทรูแมน (Harry Truman) กล่าวตอบกลับคำกล่าวในการยื่นพระราชสาส์นตราตั้ง มีความสำคัญตอนหนึ่งเกี่ยวกับการที่สหรัฐอเมริกาเห็นว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นนักการทูตที่มีประสบการณ์สูง ความว่า

“สหรัฐอเมริกาควรรู้สึกยินดีกับการที่รัฐบาลของท่าน ที่แม้ว่าจะต้องการที่ปรึกษาที่มีประสบการณ์แก่สยาม แต่ก็ยังสามารถส่งเอกอัครราชทูตท่านแรกที่มาประจำการยังประเทศนี้ โดยส่งบุคคลแนวหน้าที่อยู่ในพัฒนาการทางการเมืองต่าง ๆ ของประเทศ”²

อย่างไรก็ดี การเมืองภายในประเทศไทยต้องประสบปัญหาเรื่องเสถียรภาพอีกครั้งในวันที่ 8 พฤศจิกายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) ที่เกิดรัฐประหารโดย พันเอก กาจ กางสงคราม และพลโท ผิน ชุณหะวัณ ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นเวลาประมาณ 5 เดือน ก่อนที่จะบังคับให้ลาออก และแต่งตั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491)

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นเอง แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาลภายในประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ยังทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน ซึ่งสิ่งนี้เองหมายถึงความไว้วางใจที่รัฐบาลมีต่อพระองค์ในการทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แจงท่าทีของรัฐบาลและสานสัมพันธ์กับมหาอำนาจ

ขณะทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน ที่ทำเนียบเอกอัครราชทูต
ณ กรุงวอชิงตัน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490)

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ บริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกานับตั้งแต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนั้น ได้ดำเนินทิศทางนโยบายสู่ความสัมพันธ์ที่แนบแน่น และต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่

ในมิติของการรักษาพลวัตความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาและการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศไทย กรณีการประกาศอิสรภาพของอินโดนีเซียเมื่อ ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) เป็นอีกกรณีตัวอย่างหนึ่งที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษา และทรงช่วยกำหนดท่าทีของประเทศไทยไม่ให้เสียดุลยภาพความสัมพันธ์กับมหาอำนาจทั่วโลกเสรีอย่างสหรัฐอเมริกา การรักษาพลวัตความสัมพันธ์กับเนเธอร์แลนด์ ซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศกลุ่มโลกเสรีที่ประเทศไทยพึ่งพาทางเศรษฐกิจด้วย รวมถึงการรักษาความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านอย่างอินโดนีเซีย

ปัญหาเนเธอร์แลนด์-อินโดนีเซีย เป็นประเด็นที่มีความตึงเครียดอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ที่อินโดนีเซียประกาศตนเป็นเอกราชจากเนเธอร์แลนด์³ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) โดยเหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การทำสงครามและการเจรจาควบคู่กันระหว่างสาธารณรัฐอินโดนีเซียกับเนเธอร์แลนด์เป็นเวลากว่า 4 ปี (ค.ศ. 1945-1949 หรือ พ.ศ. 2488-2492) ก่อนจะมีการรับรองเอกราชอย่างเป็นทางการ ในช่วงปลาย ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) - ต้น ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) ประเด็นดังกล่าวได้รับความสนใจจากประชาคมระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น เมื่อการเจรจาเกี่ยวกับการรับโอนอำนาจอธิปไตยจากรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ชะงักงัน จนท้ายที่สุดรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ใช้ปฏิบัติการ “โพลีซี อักซี” (Politie Actie หรือ Police Action) เพื่อยึดครองพื้นที่ที่เป็นเขตปกครองของรัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซีย รวมถึงมีการจับกุมผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐฯ เหตุการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดกระแสต่อต้านจากประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอียิปต์ อินเดีย ปากีสถาน ศรีลังกา และพม่า ในขณะเดียวกัน คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) เรียกประชุมเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาดังกล่าว ประเทศไทยตกอยู่ในสถานะที่ลำบาก เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่

บริบทของสงครามเย็นเข้ามาปกคลุม และครอบงำมิติความคิดและการตัดสินใจของผู้นำของฝ่ายไทยเป็นอย่างมาก รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามดำเนินการอย่างระมัดระวัง โดยพยายามรักษาความสัมพันธ์กับรัฐบาลของเนเธอร์แลนด์ และเป็นกลางด้วยการดำเนินความสัมพันธ์กับรัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซีย⁴

เกี่ยวกับประเด็นข้างต้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งในขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน และผู้แทนถาวรของไทยประจำองค์การสหประชาชาติ ทรงเข้ามามีบทบาทเมื่อรัฐบาลอินเดียนีสั่งจดหมายเชิญรัฐบาลไทยเข้าร่วมการประชุมสนับสนุนสาธารณรัฐอินโดนีเซีย (21-23 มกราคม ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492)) โดยในครั้งแรกรัฐบาลไทยตอบกลับสถานเอกอัครราชทูตอินเดียนีในกรุงเทพฯ ผ่านบันทึกช่วยจำในลักษณะเชิงปฏิเสธการเข้าร่วมการประชุม⁵ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเปลี่ยนท่าทีเมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทราบความดังกล่าวจากโทรเลขของกระทรวงการต่างประเทศ และทรงมีโทรเลขตอบกลับในช่วงค่ำวันที่ 12 มกราคม 1949 (พ.ศ. 2492) โดยทรงให้ความเห็นในลักษณะที่รัฐบาลไทยควรพิจารณาส่งอุปทูตไทยประจำกรุงนิวเดลี (ดร. ถนัด คอมันตร์) ไปเป็นผู้สังเกตการณ์ เพื่อไม่ให้เกิดการเข้าใจผิดต่อทัศนคติของไทย และเพื่อไม่ให้ฝ่ายไทยถูกโดดเดี่ยวจากประเทศในเอเชียด้วยกัน⁶ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทราบดีว่า ด้วยบริบทการเมืองระหว่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว สหรัฐอเมริกาไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังของเนเธอร์แลนด์ เพราะอาจเป็นปัจจัยเร่งการแพร่กระจายความนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ต่อมา บริบทของเหตุการณ์เริ่มเปลี่ยนไปในทิศทางที่เอื้อต่อท่าทีที่พยายามไม่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายใดของไทย เมื่อความตึงเครียดจากการเจรจาระหว่างเนเธอร์แลนด์กับอินโดนีเซียเริ่มคลี่คลายจาก “การประชุมโต๊ะกลม” (Round Table Conference) ที่กรุงเฮก (ช่วงปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492)) โดยมีสัญญาณว่า เนเธอร์แลนด์พยายามโอนอำนาจอธิปไตยโดยสมบูรณ์ให้กับอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณว่า อิสระภาพของอินโดนีเซียจะได้รับการรับรองในเวลาอันใกล้ ในช่วงกลางเดือนกันยายน ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492)

จอมพล ป. จึงขอให้นายพจน์ สารสิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในขณะนั้น กราบทูลถามข้อคิดเห็นของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เกี่ยวกับการรับรองสถานะของอินโดนีเซีย ซึ่งแต่เดิมฝ่ายไทยยังไม่มีท่าทีในทางที่พร้อมจะรับรอง แต่ด้วยบริบทของสถานการณ์ที่คลี่คลาย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงแนะนำให้รัฐบาลไทยรับรองรัฐบาลอินโดนีเซียในทางพฤตินัย ขณะที่รอการเจรจาระหว่างเนเธอร์แลนด์กับอินโดนีเซียสิ้นสุดลง ซึ่งต่อมาเนเธอร์แลนด์ได้โอนอำนาจอธิปไตยให้กับอินโดนีเซียอย่างเต็มตัวในช่วงปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) ในประเด็นที่กล่าวมาในข้างต้น สังเกตได้ว่า รัฐบาล โดยเฉพาะจอมพล ป. ให้ความสำคัญกับข้อเสนอแนะของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นอย่างมาก และข้อเสนอแนะของพระองค์ก็เป็นไปในทิศทางที่ทำให้ไทยรักษาความสัมพันธ์และผลประโยชน์กับฝ่ายต่าง ๆ เอาไว้ได้

นอกจากสิ่งที่กล่าวไปในข้างต้นแล้ว พระองค์ยังทรงทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แจงท่าทีของรัฐบาลไทยต่อสาธารณะ และผู้นำทางธุรกิจและการเมืองของสหรัฐอเมริกา โดยเมื่อวันที่ 9 มีนาคม ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) ทรงได้รับการกราบทูลเชิญให้กล่าวปาฐกถาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ประเทศไทย-สหรัฐอเมริกา ที่ Calvin Bullock Forum ของนครนิวยอร์ก ซึ่งเป็นเวทีการเสวนาในลักษณะไม่เป็นทางการ (ไม่มีการบันทึกเสียง) เกี่ยวกับประเด็นทางเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ และการทหาร สำหรับกลุ่มผู้นำทางการเมือง และนักธุรกิจที่มีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายของสหรัฐอเมริกา พระองค์ทรงอาศัยโอกาสนี้ กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่ยาวนานระหว่างสองประเทศ โดยทรงเน้นให้เห็นถึงรากฐานด้านการศึกษาและการพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านมนุษยธรรม และการแพทย์ที่สหรัฐอเมริกามีส่วนสำคัญในการวางรากฐานให้กับประเทศไทย พระองค์ทรงกล่าวถึงพื้นฐานด้านทรัพยากรทางเศรษฐกิจในมิติที่สำคัญต่อแผนความร่วมมือด้านการพัฒนาภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนา แผนที่ 4 ของสหรัฐอเมริกา (Point 4) ที่จะมีการกับประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีประเทศไทยรวมอยู่ด้วย นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงอธิบายเหตุผลของการเกิดรัฐประหารในประเทศไทยใน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) และรัฐประหารในปลาย ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) ตามลำดับ โดยทรงอธิบายความ

ขอบธรรมของรัฐประหารเมื่อ ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) ว่าเกิดขึ้นเพื่อกำจัดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง (corruption) และการจัดการกับปัญหาค่าครองชีพที่สูงขึ้น โดยทรงให้ความสำคัญกับการอธิบายท่าทีของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มุ่งเน้นการเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกาและการเข้ามาบริหารประเทศของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่จะสร้างระเบียบและเสถียรภาพ รวมถึงความพร้อมของรัฐบาลที่จะปกป้องชาวต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศไทย นอกจากนี้ ยังทรงเน้นย้ำจุดยืนของรัฐบาลที่ต้องการต่อต้านภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์⁷

ประเด็นข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการแสดงบทบาทของพระองค์ในการเป็นผู้ชี้แจงจุดยืนของประเทศไทยกับกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายของสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ รวมถึงเมื่อเหตุการณ์สงครามเกาหลีปะทุขึ้น พระองค์ทรงยืนยันความพร้อมของรัฐบาลไทยที่จะร่วมมือกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เพื่อสนับสนุนองค์การสหประชาชาติในการทำสงครามต่อต้านการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อธำรงความสงบสุขและสันติภาพของโลก⁸

ต่อมาในช่วงปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงเป็นผู้เจรจาขอกู้เงินจากธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการบูรณะและการพัฒนา หรือธนาคารโลก (International Bank for Reconstruction and Development: IBRD หรือ World Bank) เพื่อนำมาใช้จ่ายในการลงทุนโครงการชลประทานลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โครงการท่าเรือกรุงเทพฯ และโครงการรถไฟ⁹ ซึ่งธนาคารโลกพิจารณาอนุมัติเงินกู้ให้แก่ประเทศไทยเป็นเงินจำนวน 25,400,000 ดอลลาร์สหรัฐ¹⁰ โดยพระองค์ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลไทยลงนามเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) โครงการดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญต่อการยกระดับการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานและการส่งออกสินค้าการเกษตรของไทย โดยเฉพาะข้าวและถั่วเหลือง¹¹ ซึ่งเป็นจุดที่เชื่อมตลาดการส่งออกการเกษตรของไทยสู่ตลาดการเกษตรโลกอีกด้วย

ความสำเร็จในการเจรจาขอกู้เงินจากธนาคารโลก ซึ่งเป็นองค์การที่สหรัฐอเมริกามีอิทธิพลครอบงำอยู่อย่างชัดเจนในยุคนั้น เป็นประจักษ์พยาน

สำคัญของความสัมพันธ์อันดีระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับเจ้าหน้าที่ทางการสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศโดยตรงเท่านั้น ยังรวมไปถึงแง่มุมด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาผ่านการทำงานร่วมกับ IBRD หรือ World Bank ในกรณีดังกล่าวนี้ด้วย

การที่รัฐบาลไทยไว้วางใจแต่งตั้งให้พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่เอกอัครราชทูตของประเทศไทยประจำสหรัฐอเมริกาคนแรกนั้นเป็นสิ่งที่ได้ผลสัมฤทธิ์อย่างเต็มที่ เนื่องจากพระองค์ทรงปฏิบัติภารกิจการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้ตรงตามความประสงค์ของรัฐบาลทั้งหมด ทั้งนี้ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในครั้งที่ 2 พระองค์ทรงใช้พระปรีชาสามารถนำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติได้ตรงตามแนวทางเสมอ จนส่งผลให้พระองค์ทรงได้รับความไว้วางใจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม มากยิ่งขึ้น โดยในเวลาต่อมา ทรงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศใน ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่บริบทโลกเข้าสู่ความตึงเครียดจากการแข่งขันระหว่างโลกสองขั้วมากยิ่งขึ้น และพระองค์เองก็ทรงมีบทบาทสำคัญที่เป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยไปร่วมการประชุมจากกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ใน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ซึ่งเป็นอีกจุดสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการเดินตามแนวทางของรัฐบาลไปเจรจาท่ามกลางการจับตามองของฝ่ายสหรัฐอเมริกา แต่ก็ยังทรงอาศัยช่องว่างที่พอจะทำได้ตามแนวทางที่ได้รับมาในการเสริมประโยชน์ของประเทศไทย โดยการเจรจากับผู้นำของจีนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศไทยเรื่องความมั่นคง และการพูดคุยครั้งนั้นเองเป็นหนึ่งในรากฐานของการเปิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา ประเด็นการศึกษาดังกล่าวนี้จะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

การประชุม SEATO และการประชุมที่บันดุง

บริบทการเมืองภายในของประเทศไทยและทิศทางนโยบายด้านการต่างประเทศ หลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก้าวขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 2 ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) และมีกุนายน ค.ศ. 1951 (พ.ศ. 2494) รัฐบาลไทยต้องประสบกับการก่อรัฐประหารจากฝ่ายต่อต้าน แต่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มั่นคงมากยิ่งขึ้นตามลำดับ เนื่องจากการได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา โดยจอมพล ป. แสดงท่าทีการดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศในลักษณะที่เข้าข้างสหรัฐอเมริกาอย่างเต็มที่ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นเอง เหตุการณ์ต่าง ๆ ในระดับภูมิภาคไม่ว่าจะเป็น (1) วิกฤตการณ์มลายา ค.ศ. 1948-1960 (พ.ศ. 2491-2503) (Malayan Emergency)¹² (2) การยึดอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จของคอมมิวนิสต์ในจีน เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) (3) สงครามเกาหลี ซึ่งปะทุขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1950-1953 (พ.ศ. 2493-2496) (4) ความปรายภัยของฝรั่งเศสต่อเวียดนามห์ในสงครามที่เดียนเบียนฟูเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) และ (5) วิกฤตการณ์ช่องแคบฟอร์โมซา¹³ ใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ล้วนแล้วแต่เป็นเหตุการณ์ที่ส่งเสริมความรู้สึกของสหรัฐอเมริกาที่จะต้องป้องกันการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁴

ท่ามกลางวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ประเทศไทยแสดงจุดยืนที่เข้าข้างสหรัฐอเมริกา และมีการส่งทหารร่วมรบในสงครามเกาหลี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการชี้แจงท่าทีของรัฐบาลไทยต่อสหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกัน ในการเจรจาสันติภาพที่นครเจนีวา (Geneva Peace Conference) ระหว่างวันที่ 26 เมษายน - 20 กรกฎาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ซึ่งจัดขึ้นเพื่อหาข้อยุติเกี่ยวกับสงครามเกาหลีและสงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 นั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยในการเข้าร่วมการเจรจาดังกล่าว โดยทรงได้รับเลือกให้เป็นประธานการประชุม และจากบริบทการเจรจาที่จะสังเกตได้ว่า สาธารณรัฐประชาชนจีนโดยการนำ

ของนายโจว เอินไหล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของจีนขณะนั้น แสดงท่าทีในการดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศใหม่ โดยพยายามสื่อสาร และเสริมสร้างความเข้าใจให้กลุ่มประเทศซีกโลกใต้ หรือกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศในเอเชียและแอฟริกา ให้ลดความรู้สึกหวาดผวาลและความเกรงกลัวที่มีต่อสาธารณรัฐประชาชนจีนลง และมีแนวโน้มที่พร้อมจะรับความกดดันจากสหรัฐอเมริกามากยิ่งขึ้น ในการประชุมครั้งดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพบกับโจว เอินไหล โดยที่พระองค์เคยทรงระบุถึงเรื่องดังกล่าวเอาไว้สั้น ๆ ในพระนิพนธ์ที่ชื่อว่า “พบโจว เอินไหล ที่บันดุง” ว่า “เหตุใดโจว เอินไหลจึงจำข้าพเจ้าได้ ก็เพราะเราได้พบกันและร่วมงานกันครั้งแรกในการประชุมเรื่องเกาหลีที่เจนีวา พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ซึ่งข้าพเจ้าได้เป็นประธานร่วม ...”¹⁵

การร่วมการประชุมครั้งดังกล่าวเป็นโอกาสที่พระองค์ทรงสังเกตเห็นท่าทีและวิธีการเจรจาทางการทูตของโจว เอินไหล โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการกล่าวถ้อยแถลงของฝ่ายจีนที่พยายามแสดงให้เห็นถึงการไม่เน้นความก้าวร้าว แต่จะพยายามกดดันฝ่ายสหรัฐอเมริกาด้วยการแสดงออกถึงการดำเนินนโยบายด้วยแนวทางสันติและความพร้อมที่จะเจรจากับสหรัฐอเมริกา

บริบทระหว่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวมีความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น หลังจากการประชุมที่เจนีวาได้มีมติที่จะออกแถลงการณ์สุดท้ายเกี่ยวกับการฟื้นฟูสันติภาพในอินโดจีนและสงครามเกาหลี เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) สหรัฐอเมริกาเห็นการประชุมที่เจนีวาเป็นเสมือนพื้นที่ชัยชนะของสาธารณรัฐประชาชนจีน และสหรัฐอเมริกาเริ่มดำเนินการขับเคลื่อนมาตรการปิดล้อมคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส (John Foster Dulles) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาหารือกับ แอนโทนี อีเดน (Anthony Eden) นายกรัฐมนตรีอังกฤษ ว่าควรมีการเข้าไปแก้ไขสถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมกัน จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส จึงเห็นว่าควรจัดตั้งกรอบความร่วมมือหรือองค์การด้านความมั่นคงที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับองค์สนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization: NATO) ขึ้น

เกี่ยวกับเรื่องนี้ แอนโทนี อีเดน เสนอให้กรอบความร่วมมือดังกล่าวมีการเชิญกลุ่มประเทศโคลัมโบทั้ง 5 ประเทศ¹⁶ เข้าร่วมด้วย แต่สหรัฐอเมริกาปฏิเสธ เพราะต้องการให้เป็นเพียงกรอบความร่วมมือระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และกลุ่มประเทศพันธมิตรของโลกเสรีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ต่อมาในช่วงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) สหรัฐอเมริกาเริ่มดำเนินการสร้างกรอบความร่วมมือในข้างต้น จนกระทั่งวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) มีการประชุมที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ของสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ไทย และฟิลิปปินส์ และมีการลงนามในกติกามะนิลา (Manila Pact) เพื่อก่อตั้งองค์การของสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) ขึ้น ท่ามกลางการปะทุของวิกฤตการณ์ช่องแคบฟอร์โมซา¹⁷

สำหรับประเทศไทย ตลอดช่วงระยะเวลาหลังจากการประชุมที่นครเจนีวา กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงท่าทีสนับสนุนการก่อตั้ง SEATO อย่างแข็งขัน เพื่อสนับสนุนท่าทีของรัฐบาลไทย โดยทรงให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ *Liberty* เมื่อวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ก่อนการเสด็จร่วมการประชุมก่อตั้ง SEATO ที่กรุงมะนิลา ว่า “ข้าพเจ้าเห็นว่า ความตกลงในลักษณะเดียวกันกับ NATO เป็นที่รู้จักในประเทศของเรา ... ข้าพเจ้าหวังว่า พวกเราจะสามารถได้ข้อตกลงที่ใกล้เคียงกับข้อตกลงดังกล่าว”¹⁸

การประชุมครั้งดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ประเทศไทยต้องเข้าร่วมประชุมเพื่อแสดงท่าทีสนับสนุนภารกิจของกลุ่มประเทศฝั่งโลกเสรีประชาธิปไตย เพื่อส่งเสริมการดำเนินการใด ๆ ที่จะช่วยปกป้องผลประโยชน์ด้านความมั่นคง เพราะในช่วง ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) ประเทศไทยก็ประสบปัญหาสำคัญในการรับมือกับการขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านลุ่มน้ำโขง (เวียตนาม ลาว และกัมพูชา) และในประเทศไทย ซึ่งการเคลื่อนไหวของกลุ่มดังกล่าว รัฐบาลไทยเชื่อว่าการได้รับการสนับสนุนจากสาธารณรัฐประชาชนจีน นอกจากนี้ ยังมีประเด็นของการตั้งกลุ่มและการฝึกฝนบุคคลเชื้อชาติไทยในมณฑลยูนนาน (Yunnan) ของจีนเพื่อแทรกซึมและเคลื่อนไหวในไทย โดยที่ฝ่ายรัฐบาลไทยเชื่อว่า กระบวนการดังกล่าวอาจได้รับการสนับสนุนการฝึกจาก

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ลี้ภัยทางการเมืองอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน เพราะฉะนั้น การระงับป้องกันภัยคอมมิวนิสต์จึงเป็นประเด็นสำคัญเป็นอย่างมาก

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ช่วง ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) เหมา เจ๋อตง เร่งรัดการดำเนินนโยบายเบิกรุกเพื่อสร้างความเข้าใจและมุมมองที่ดีต่อสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีการส่งโจว เอินไหล ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ไปพบกับผู้นำประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เช่น อินเดีย พม่า เพื่อพยายามลดความหวาดกลัวที่มีต่อลัทธิคอมมิวนิสต์และสาธารณรัฐประชาชนจีน¹⁹ และพยายามที่จะสร้างแนวร่วมเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชีย (United Front Against Imperialism)²⁰ โดยสาธารณรัฐประชาชนจีนได้พยายามแสดงท่าทีที่นุ่มนวลขึ้นระหว่างการประชุมสันติภาพที่นครเจนีวา (เมษายน-กรกฎาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497)) และเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) โจว เอินไหล ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้เดินทางไปประเทศอินเดียและพม่าเพื่อแสวงหาแนวร่วมจากทั้งสองประเทศในการผลักดันแนวคิดของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ระหว่างที่กลุ่มโคลัมโบพยายามผลักดันการจัดการประชุมกลุ่มของกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา ท่ามกลางการจับตามองของสหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศโลกเสรี นายกรัฐมนตรีของอินเดีย (เนห์รู) ได้เดินทางไปพบกับเหมา เจ๋อตง เพื่อหารือเกี่ยวกับประเด็นที่ควรจะหยิบยกขึ้นหารือในการประชุมดังกล่าว จนได้ข้อสรุปว่า การประชุมควรกล่าวถึงการรับมือกับลัทธิจักรวรรดินิยม ท้ายที่สุด กลุ่มประเทศโคลัมโบได้ประชุมกันอีกครั้งที่โบกอร์ ประเทศอินโดนีเซีย และเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ออกแถลงการณ์ว่าจะมีการจัดการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุงในเดือนเมษายน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498)

ในช่วงเดือนมกราคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) สหรัฐอเมริกายังคงพยายามหาทางขัดขวางการประชุมครั้งดังกล่าว โดยหลังจากที่มีการปรึกษาหารือกับประเทศอังกฤษแล้ว ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่า ยากที่จะขัดขวางการประชุมครั้งดังกล่าว และควรส่งผู้แทนของพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาเข้าร่วมประชุม เพื่อขัดขวางไม่ให้ผลของการประชุมเป็นไปตามที่ฝั่งของกลุ่ม

โคลัมโบต้องการ เพราะสหรัฐอเมริกาหวังเกรงว่า การรวมกลุ่มของกลุ่มประเทศดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะจุดกระแสต่อต้านสหรัฐอเมริกาและชาติตะวันตก ทั้งจะเป็นโอกาสให้ลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าแทรกซึม

สหรัฐอเมริกาค่อนข้างเป็นกังวลเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของโจว เอินไหล จากที่เคยประสบเมื่อการประชุมสันติภาพที่เจนีวา ว่าหากโจว เอินไหล เข้าร่วมท่าทีและบุคลิกส่วนตัวของโจว เอินไหล ที่เน้นความใจกว้างและอบอุ่นเหมือนบิดา (paternalistic) จะชักนำ (rig)²¹ ทิศทางการประชุมไปในทางที่สาธารณรัฐประชาชนจีนต้องการ

ในท้ายที่สุด กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกามีการเวียนโทรเลขเมื่อวันที่ 25 มกราคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ให้กับสำนักงานผู้แทนของตนเองในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ตะวันออกกลาง แอฟริกา และเอเชีย²² โดยให้แนวทางสำคัญในการหารือกับมิตรประเทศต่าง ๆ ของสหรัฐฯ เกี่ยวกับการประชุมที่บันดุง ว่าสหรัฐอเมริกาเห็นควรสนับสนุนให้กลุ่มมิตรประเทศในเอเชียของสหรัฐอเมริกาเข้าร่วม โดยควรมีการส่งผู้แทนที่มีศักยภาพสูงเข้าร่วม สหรัฐอเมริกาควรให้แนวทางเตรียมพร้อมเข้าร่วมประชุมเพื่อให้เท่าทันต่อความพยายามของฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่จะพยายามเบี่ยงเบนทิศทางการประชุมให้เข้าข้างฝ่ายตนเอง²³

จากนั้นไม่นาน กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกามีการส่งโทรเลขถึงสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) โดยโทรเลขดังกล่าว ระบุว่า “หากประเทศไทยตัดสินใจที่จะตอบรับคำเชิญเพื่อเข้าร่วมการประชุม [ที่บันดุง] สถานเอกอัครราชทูต [สหรัฐอเมริกา] ควรสนับสนุนให้กรมหมื่นนราธิป ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีศักยภาพที่จะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตะวันตก เป็นผู้เข้าร่วมการประชุม”²⁴

เหตุการณ์ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการประชุมกลุ่ม SEATO ครั้งที่ 1 (วันที่ 23-25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498)) ที่กรุงเทพฯ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้าร่วม โดยในการประชุมครั้งดังกล่าว กลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พยายามผลักดันให้สหรัฐอเมริกายืนยันเรื่อง

การช่วยป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านกำลังทหาร แต่สหรัฐอเมริกายังไม่ให้คำตอบที่ชัดเจน และในเวทีดังกล่าวเป็นโอกาสที่จะทำให้ประเทศไทยยืนยันท่าทีสนับสนุนการก่อตั้งกลุ่ม SEATO สิ่งที่เป็นเรื่องกังวลของประเศสมาชิก SEATO โดยเฉพาะฝรั่งเศส คือการประชุมของ SEATO จะกลายเป็นเป้าถูกโจมตีในการประชุมที่บันดุง²⁵

ด้วยบริบทของความกังวลเกี่ยวกับการแพร่ขยายอิทธิพลของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา ส่งผลให้กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาไม่ได้นิ่งดูเฉยต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และเร่งรัดการจัดทำท่าทีต่อเรื่องการประชุมที่บันดุง โดยเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ระหว่างที่การประชุมของ SEATO กำลังดำเนินอยู่ในวันสุดท้าย กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกามีการเวียนโทรเลขแจ้งผู้แทนของตนตามสถานเอกอัครราชทูตสำคัญต่าง ๆ ซึ่งคาดว่า สถานเอกอัครราชทูตของสหรัฐฯ ที่กรุงเทพฯ ก็อยู่ในข่ายของการได้รับแจ้งท่าทีเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากที่ตั้งของประเทศไทยมีผลสำคัญในการต่อต้านอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค

ในโทรเลขข้างต้น กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ มอบอำนาจให้กับสถานเอกอัครราชทูตต่าง ๆ ที่ได้รับโทรเลขในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมากับประเทศญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ไทย ปากีสถาน อิหร่าน และตุรกี เกี่ยวกับความกังวลของสหรัฐอเมริกาต่อการประชุมที่บันดุง และพยายามโน้มน้าวให้กลุ่มประเทศที่เป็นมิตรต่อสหรัฐอเมริกาข้างต้นแสวงหาท่าทีร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นกลุ่มก้อน (bloc) ในการประชุมที่บันดุง อย่างไรก็ตาม โทรเลขดังกล่าวของกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาได้เน้นย้ำให้การหารือระหว่างสหรัฐอเมริกากับรัฐบาลต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะไม่เป็นทางการ เพื่อป้องกันไม่ให้สหรัฐอเมริกาถูกโจมตีในเชิงลบระหว่างการประชุมที่บันดุง²⁶

ในขณะเดียวกัน ที่ประชุม SEATO ครั้งที่ 1 มีมติให้ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ และไทยเข้าร่วมการประชุมที่บันดุง โดยมีเป้าประสงค์หลักเพื่อแสดงจุดยืนของกลุ่มประเทศที่อยู่ในค่ายโลกเสรี และเชิญชวนให้ประเทศต่าง ๆ ที่ร่วมประชุม

เชื่อมั่นต่อหลักความเท่าเทียมกัน การตัดสินใจด้วยตนเอง (self-determination) การปกครองตนเองและการมีเอกราชของประเทศต่าง ๆ²⁷

หากกล่าวโดยภาพรวม นับตั้งแต่เดือนมกราคมจนกระทั่งเมษายน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) สหรัฐอเมริกาอยู่ในสภาวะจำใจต้องยอมรับการจัดประชุม บันดุง โดยหนทางที่ดีที่สุดที่ทำได้คือ การส่งเสริมให้กลุ่มประเทศที่เป็นมิตรกับ ตนส่งผู้แทน ที่ทั้งประเทศนั้นและสหรัฐอเมริกาไว้วางใจ เข้าร่วมการประชุม สำหรับประเทศไทย นับตั้งแต่ที่กลุ่มประเทศโคลัมโบรวมตัวหารือในเรื่องดังกล่าว กระทรวงการต่างประเทศติดตามประเด็นดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยสถาน เอกอัครราชทูตของไทย ณ กรุงจาการ์ตา รายงานความเคลื่อนไหวของการ ประชุมมายังกระทรวงการต่างประเทศเพื่อทราบพลกรรมหมิ่นนราธิปพงศ์- ประพันธ์ให้ทรงทราบ ในฐานะที่ทรงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และในช่วงต้น ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) มีรายงานจากสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ว่าได้รับคำถามเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวมากยิ่งขึ้น และมีการ ขอคำแนะนำเรื่องดังกล่าวมายังกระทรวงการต่างประเทศที่กรุงเทพฯ โดยใน เบื้องต้น เอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน ตอบเป็นการชั่วคราวว่าเป็นการ รวดเร็วเกินไปที่จะวางท่าทีใด ๆ ทั้งนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงนำเรื่อง ดังกล่าวเรียนจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี²⁸ ในที่สุด ประเทศไทย ตอบรับร่วมการประชุมดังกล่าวต่อฝ่ายอินโดนีเซียในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498)

หากวิเคราะห์จากบริบทด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงดังกล่าว ประเทศไทยอยู่ในสถานะที่มีความจำเป็นต้องเข้าร่วมการประชุมเพื่อที่จะชี้แจง ท่าทีของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง (1) เหตุผลในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก SEATO (2) การแสดงท่าทีความห่วงกังวลของประเทศไทยที่มีต่อการกลับมาของ จักรวรรดินิยมในทุกรูปแบบ เนื่องจากว่าการจัดตั้ง SEATO ก็ยังไม่อาจเป็นเครื่อง ยืนยันว่าสหรัฐอเมริกาจะเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับประเทศไทยได้ และ (3) แสวงหาโอกาสหาทางแก้ไขการแทรกซึมของกลุ่มคอมมิวนิสต์ใน ประเทศไทย และหากเป็นไปได้ก็ให้ผู้แทนของประเทศไทยพยายามพบกับผู้นำ ของสาธารณรัฐประชาชนจีนในการประชุมดังกล่าว เพื่อหารือและหาทางออก เกี่ยวกับการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย

ถึงแม้ว่าหลักฐานที่พบจะไม่ได้มีการระบุช่วงเวลาชัดเจน แต่มีข้อมูลที่น่าเสนอว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม มองว่า การประชุมที่บันดุงเป็นโอกาสสำคัญที่ผู้แทนของประเทศไทยจะได้พบกับผู้แทนของสาธารณรัฐประชาชนจีน และมองว่าอาจจะเป็นโอกาสสร้างการติดต่อกับสาธารณรัฐประชาชนจีน²⁹

ก่อนการประชุมที่บันดุงเริ่มขึ้นนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจให้ผู้แทนฝ่ายไทยพยายามติดต่อกับโจว เอินไหล โดยก่อนการเดินทาง มีการมอบหมายให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพยายามแสวงหาโอกาสที่จะพบกับโจว เอินไหล และทรงพยายามสืบทราบถึงเจตนาของจีนที่มีต่อไทย นอกจากนี้ จอมพล ป. ยังกล่าวกับคณะสื่อมวลชนที่จะเดินทางไปพร้อมกับคณะผู้แทนไทยที่บันดุงว่า พวกเขาจะได้เป็นสักขีพยานในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของนโยบายการต่างประเทศของไทย และกล่าวว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงเข้าร่วมการประชุมที่บันดุง เพื่อแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยประสงค์ที่จะร่วมมือกับทุกฝ่าย เพื่อสร้างสันติภาพให้กับโลก³⁰

เวทีการประชุมที่บันดุง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับมอบหมายจากที่ประชุมให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้เสนอรายงานการประชุม (rapporteur) ซึ่งการได้รับเลือกให้ทรงดำรงตำแหน่งดังกล่าวเป็นโอกาสให้พระองค์ทรงพบกับผู้นำหลายประเทศ รวมถึงเป็นโอกาสให้ทรงหารือประเด็นต่าง ๆ กับโจว เอินไหล ผู้แทนของสาธารณรัฐประชาชนจีนได้ง่ายขึ้น

ในเวทีดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นย้ำถึงท่าทีของประเทศไทย โดยทรง (1) ชี้แจงเหตุผลการเข้าร่วม SEATO โดยระมัดระวังไม่ให้เกิดการคัดค้านองค์การดังกล่าว และทรงอธิบายว่า ประเทศไทยยึดมั่นเกี่ยวกับการเคารพอธิปไตยและการตัดสินใจด้วยตนเอง แต่การเข้าร่วม SEATO เป็นเรื่องความชอบธรรมในการป้องกันตนเอง (2) แจ้งถึงปัญหาบุคคลสองสัญชาติให้ที่ประชุมได้รับทราบ และขอทราบท่าทีของสาธารณรัฐประชาชนจีนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว และ (3) แจ้งถึงปัญหาผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามที่เข้ามาในไทย³¹

นอกจากนี้ ในถ้อยแถลงของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการประชุมดังกล่าว ยังประณามการจัดตั้งเขตปกครองตนเองของคนเชื้อชาติไทยในมณฑลยูนนาน และขอกล่าวหาของรัฐบาลไทยที่ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งลี้ภัยทาง

การเมืองอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน ช่วยอบรมบุคคลชาวจีนที่พูดไทยได้ และบุคคลเชื้อชาติไทยในยูนนานเพื่อการแทรกซึมและก่อวินในในประเทศไทย³²

ส่วนประเด็นการเข้าร่วม SEATO ของไทยนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเน้นย้ำถึงการที่ประเทศไทยพยายามป้องกันตนเองจากภัยคุกคามภายนอก โดยทรงเปรียบเทียบวิธีการของไทยกับเรื่องราวจากพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงนายพลสิงห์ นายทหารที่ได้รับมอบหมายให้ไปทำสงคราม และเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการทำสงคราม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเข่นฆ่าและทำร้ายกัน โดยมีจุดประสงค์เพื่อคุ้มครองและปกป้องครอบครัวและทรัพย์สิน ทั้งนี้ พระพุทธองค์ตรัสตอบนายพลสิงห์ว่า พระองค์ไม่ได้ทรงสอนให้ยอมแก่อำนาจร้าย เมื่อพยายามรักษาสันติภาพทุกทางแล้ว ไม่สมควรถูกดำเนิน เพราะการทำสงครามดังกล่าวเป็นไปด้วยความชอบธรรม ในขณะเดียวกัน ผู้ที่พยายามทำให้เกิดสงครามนั้นต่างหากที่สมควรเป็นผู้ได้รับคำตำหนิ ซึ่งถ้อยถ้อยดังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับ และทำให้ผู้เข้าร่วมการประชุมเข้าใจถึงเจตนารมณ์ของไทยในการเข้าร่วม SEATO³³

ในระหว่างการประชุมคณะกรรมการการเมือง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงใช้โอกาสที่ทรงเป็นผู้เสนอรายงานการประชุมในการบรรจุหลักการของกฎบัตรสหประชาชาติเป็นพื้นฐานของข้อสรุปการประชุม โดยกล่าวถึงการเคารพในสิทธิของการป้องกันตนเองหรือร่วมกันตามกฎบัตรสหประชาชาติ³⁴

ขณะเดียวกัน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงหาช่องทางเสนอการใช้ถ้อยคำที่มีความประนีประนอมและเป็นที่ยอมรับของผู้เข้าร่วมการประชุม โดยเฉพาะโจว เอินไหล ในประเด็นเกี่ยวกับลัทธิอาณานิคม ซึ่งข้อขัดแย้งนั้นเกิดจากการที่ เซอร์จอห์น โคเตลาลา (Sir John Kotelawala) นายกรัฐมนตรีของศรีลังกาในขณะนั้น กล่าวว่า ลัทธิอาณานิคมมี “2 รูปแบบ (2 forms)” กล่าวคือ รูปแบบเก่าของฝ่ายตะวันตก และรูปแบบใหม่ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทว่า โจว เอินไหล กลับมีความเห็นว่า ลัทธิอาณานิคมมีรูปแบบเดียวเท่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นจากการล่าอาณานิคมของฝ่ายตะวันตกในอดีต ทั้งนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอการใช้คำว่า “อาการแสดง (manifestation)” แทนคำว่า “form” ซึ่งโจว เอินไหล ก็เห็นพ้องกับการเลือกใช้ถ้อยคำดังกล่าว ในท้ายที่สุด

ที่ประชุมสรุปในถ้อยแถลงว่า ลัทธิอาณานิคมในอาการแสดงทั้งหมด (manifestations)

ในพระนิพนธ์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้ใคร่ครวญดูแล้วเห็นว่า ถ้าตกลงกันใช้กฎบัตรสหประชาชาติ เป็นพื้นฐานแห่งการพิจารณาได้ ก็จะมีทางตกลงกันได้สะดวกขึ้น ฉะนั้นเมื่อเริ่มการประชุมคณะกรรมการการเมือง ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวแก่โจว เอินไหล ว่า ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นในการประชุมเรื่องเกาหลี ที่เจนีวา เมื่อ ค.ศ. 1954 ว่า โจว เอินไหล ไม่ขัดข้องในหลักการแห่งกฎบัตรสหประชาชาติ ... ฉะนั้นเราจะอาศัยกฎบัตรสหประชาชาติเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาของเรา [ที่ประชุม] จะได้หรือไม่” และโจว เอินไหล ตอบกลับว่า “ทำไมจะไม่ได้ จีนเป็นสมาชิกก่อตั้งของสหประชาชาติไม่ทราบหรือ”³⁵

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการพยายามประสานสิ่งที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย (mutual interests) ซึ่งรวมถึงการสอดแทรกผลประโยชน์ของไทยในประเด็นการเข้าร่วม SEATO เพื่อป้องกันตนเองจากภัยคุกคามภายนอก ทั้งนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงใช้วิธีที่คล้ายคลึงกันในการหาข้อสรุปเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำเกี่ยวกับ “ลัทธิอาณานิคม” ให้เป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นที่ยอมรับของทั้งฝ่ายโจว เอินไหล และผู้แทนจากประเทศอื่น ๆ

ขณะเดียวกัน ระหว่างการประชุมที่บันดุงนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสวงหาโอกาสที่จะหารืออย่างใกล้ชิดกับโจว เอินไหล³⁶ เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่ไทยกังวลอยู่ โดยเฉพาะการแทรกซึมและก่อวินาศกรรมของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และการฝึกฝนบุคคลเชื้อชาติไทยในมณฑลยูนนาน ซึ่งเป็นอีกโอกาสหนึ่งที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถทางการทูตในลักษณะที่ทรงปรับตัวเข้ากับผู้ที่เจรจาด้วยได้อย่างรวดเร็ว

คำวันหนึ่ง ระหว่างการประชุม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีโอกาสร่วมรับประทานอาหารกับโจว เอินไหล โดยมีการพูดคุยถึงปัญหาที่ยังเป็นข้อกังวลของไทย ซึ่งโจว เอินไหล กราบทูลกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า (1) ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นเพียงผู้ลี้ภัยทางการเมือง ไม่อาจดำเนินกิจกรรม

เสด็จในกรมฯ กับโจว เอินไหล

ภาพจาก ชิว ชิววัน, *หยิกเล็บมังกร* (กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2563), หน้า 44.

ทางการเมืองใด ๆ ได้ หากกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงไม่สบายพระทัย
จีนยินดีให้เสด็จไปยังสาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง
(2) กรณีบุคคลสองสัญชาติเป็นเรื่องเก่า จีนพร้อมเจรจากับฝ่ายไทย รวมทั้ง
แสวงหาข้อตกลงที่คล้ายคลึงกับที่จีนตกลงกับอินโดนีเซียได้ และ (3) สำหรับ
กรณีชาวเวียดนามที่ลี้ภัยเข้ามาในประเทศไทย โจว เอินไหล ใช้ความสัมพันธ์
ส่วนตัวเชิญให้นายฝั่ม วันต่ง นายกรัฐมนตรีของเวียดนามเหนือ ให้มาเข้าเฝ้า
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เพื่อหารือเกี่ยวกับกรณีดังกล่าว³⁷

นอกจากนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และโจว เอินไหล ยังหารือเพื่อ
เปิดช่องทางการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน
โดยโจว เอินไหล กราบทูลว่า “ให้วางพระทัยได้ จีนอดทนรอคอยได้ในการสถาปนา
ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนกับไทย”³⁸ ซึ่งในเวลาต่อมา กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงรายงานผลการหารือกับโจว เอินไหล ให้จอมพล ป.
พิบูลสงคราม ทราบถึงข้อเท็จจริงในมุมมองของโจว เอินไหล ต่อข้อกังวลต่าง ๆ
ของไทย

การพบปะระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และโจว เอินไหล อยู่ใน
สายตาของสหรัฐอเมริกา โดยเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำกรุงจาการ์ตา
ติดตามความเคลื่อนไหวของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และสอบถามความ
คิดเห็นของพระองค์กับสิ่งที่ได้จากการหารือกับโจว เอินไหล อย่างไรก็ตาม กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงตอบว่า พระองค์เพิ่งแต่จัดทำสรุปผลการประชุมเพื่อ
นำเรียนจอมพล ป. พิบูลสงคราม หากแต่ว่ายังไม่ได้มีการใส่ข้อคิดเห็นและ
ทรงสนะเกี่ยวกับนี้ รวมทั้งสิ่งที่จะทำต่อไป³⁹

ในเวลาต่อมา เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เดินทางเยือนกรุงวอชิงตัน
ดี.ซี. ในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ผู้แทนของกระทรวง
การต่างประเทศสหรัฐอเมริกาหยิบยกการหารือระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์-
ประพันธ์กับโจว เอินไหล เพื่อสอบถามความคิดเห็นของจอมพล ป. ซึ่งจอมพล
ป. แจ้งกับฝ่ายสหรัฐอเมริกาว่า ได้รับรายงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
และทราบถึงการกราบทูลเชิญกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้เสด็จเยือนปักกิ่ง
ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ จอมพล ป. ส่งโทรเลขตอบกลับทูลเพื่อห้ามไม่ให้กรมหมื่น

นราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จเยือนกรุงปักกิ่งแล้ว นอกจากนี้สหรัฐอเมริกาอ้างว่า โจว เอินไหล พยายามเกลี้ยกล่อมกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า จีนคอมมิวนิสต์ไม่มีความเป็นศัตรูต่อไทย จอมพล ป. ยังแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า จีนคอมมิวนิสต์ไม่ได้ลดละความพยายามที่จะล้มล้างภูมิภาคอันมีความเป็นเสรีแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังคงกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การเคลื่อนไหวของเวียดนามในสองจังหวัดทางภาคเหนือของลาว เป็นหนึ่งในเป้าประสงค์ที่จะแผ่ขยายอิทธิพลในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁴⁰

จากเหตุการณ์ครั้งดังกล่าว พรรคชนะของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) มองว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์อาจถูกเสน่ห์ของโจว เอินไหล ชักนำให้เห็นพ้องจนทำให้ไทยมีท่าทีที่เปลี่ยนไปต่อจีน⁴¹ และ (2) เคลือบแคลงว่า อาจเป็นชั้นเชิงทางการเมืองที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กระจ่ายความสัมพันธ์ได้หลายทิศทาง กล่าวคือ สหรัฐอเมริกาดังข้อสังเกตนี้มาจากการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงทรงมีบทบาทสำคัญในทุกรัฐบาล โดยพระองค์ทรงอาศัยโอกาสที่ได้รับมอบหมายเข้าร่วมการประชุมที่บันดุงเพื่อทรงผลักดันผลประโยชน์เพิ่มเติมบนเส้นแนวนโยบายที่รัฐบาลได้มอบหมายเอาไว้ให้

ข้อสังเกตในข้างต้นเกิดขึ้นจาก นายร็อกวูด เอช. ฟอสเตอร์ (Mr. Rockwood H. Foster) เจ้าหน้าที่ดูแลประเด็นเกี่ยวกับประเทศไทยและมาลายาของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ส่งโทรเลขนำเรียนข้อคิดเห็นของตนต่อเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยในขณะนั้นว่า

“กระผมเห็นว่าเป็นเรื่องยากจะเป็นไปได้ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งมีประสบการณ์ยาวนานในทางการเมือง จะถูกล่อลวงโดยเสน่ห์ส่วนบุคคลของโจว เอินไหล ในการประชุมเพียงครั้งเดียว ประวัติความเล่ห์เหลี่ยม (devious) ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ความสามารถที่น่าอัศจรรย์ใจของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่สามารถหยั่งรู้ทิศทางลมของการเมืองภายในประเทศ และความสามารถอันน่าเหลือเชื่อที่สามารถอยู่รอดมาได้เกือบ 20 กว่าปี

ท่ามกลางนโยบายการต่างประเทศของไทยที่แตกต่างกัน [ปัจจัยข้าง
ต้นนี้ ส่งผลให้] กระผมมีความเคลือบแคลงสงสัยว่า ความประพฤติดังกล่าว
น่าจะเป็นการแสดงออกที่มีความระมัดระวังอย่างยิ่ง โดย
ได้รับความยินยอมจากรัฐบาลอย่างลับ ๆ ...”⁴²

เกี่ยวกับประเด็นที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพบโจว เอินไหล ในช่วงปลายเดือนเมษายน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) นายแพทริก พิจิ ซุน (Mr. Patrick Pichi Sun) อุปทูตสาธารณรัฐจีนประจำประเทศไทยเห็นรายงานข่าวเกี่ยวกับเรื่องข้างต้นจากหนังสือพิมพ์ *Post* วันที่ 25 เมษายน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) โดยมีข้อความว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เสด็จไปร่วมปรึกษากาหรือกับนายโจว เอินไหล นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของจีนคอมมิวนิสต์ ถึงปัญหาชาวจีนสองสัญชาติในประเทศไทย และกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงรับว่าจะพิจารณาเรื่องดังกล่าวหลังจากที่ได้ศึกษาข้อตกลงระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับอินโดนีเซีย จากข่าวนี้ส่งผลให้อุปทูตสาธารณรัฐจีนเร่งเข้าพบรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยเพื่อที่จะทราบว่ ฝ่ายไทยเตรียมการที่จะรับรองสาธารณรัฐประชาชนจีนหรือไม่ รัฐมนตรีช่วยฯ แจ้งว่า ไม่ได้รับรายงานในประเด็นดังกล่าวจากกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และหากมีการหารือเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจริงก็เป็นการหารือลักษณะส่วนพระองค์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เพราะพระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ไปร่วมการประชุมเท่านั้น⁴³

แม้ว่าในลักษณะทางการ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพบปะกับโจว เอินไหล จะไม่มีผลต่อการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการโดยทันที แต่ก็มีส่วนส่งเสริมต่อความสัมพันธ์ระดับผู้นำ เพราะนายกรัฐมนตรียโจว เอินไหล ได้ฝากถวายความระลึกถึงมาถวายแด่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ตามโอกาสต่าง ๆ ดังเช่นเมื่อมีคณะของไทย ซึ่งนำโดยนายอารี ภิรมย์ ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ และนายกรุณา กุศลสาย เดินทางไปจีนอย่างไม่เป็นทางการในช่วงปลาย ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ซึ่งในการเดินทางครั้งนั้น คณะดังกล่าวได้เข้าพบกับประธานาธิบดีเหมา เจ๋อตง และนายกรัฐมนตรียโจว เอินไหล โดย

โจว เอินไหล ฝากความเคารพและความระลึกถึงมาถวายแด่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์⁴⁴ อย่างไรก็ดี รัฐประหาร ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ทำให้การสานความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีนยุติลงชั่วคราว⁴⁵

ส่วนการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา แม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะมีความเคลือบแคลงสงสัยต่อท่าทีของประเทศไทย สืบเนื่องจากการพบปะระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และโจว เอินไหล แต่ในสายตาของสหรัฐอเมริกา ประเทศไทยยังคงเป็นพันธมิตรสำคัญ เนื่องจากความสำคัญด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยที่ส่งผลต่อการป้องกันการแพร่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสาธารณรัฐประชาชนจีน ในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยสิ่งที่เป็นเครื่องยืนยันคือ สหรัฐอเมริกาสันับสนุนกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติใน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ภายหลังจากที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงหารือกับผู้แทนสหรัฐฯ ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498)⁴⁶

ประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ

การเป็นประธานสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นตำแหน่งที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยทรงสมัครเข้ารับเลือกในตำแหน่งดังกล่าวถึง 2 ครั้ง ใน ค.ศ. 1953 (พ.ศ. 2496) ซึ่งกระแสในครั้งนั้นสนับสนุนให้นางวิชัยลัก্ষมี ปันจิต (Mrs. Vijaya-laksmi Pandit) ผู้แทนจากประเทศอินเดียได้รับเลือก และใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ซึ่งนายเอลโก นิโกลาส ฟัน เกลฟเฟินส์ (Mr. Eelco Nicolaas van Kleffens) ได้รับเลือกไปด้วยเสียงสนับสนุนจากกลุ่มประเทศยุโรป ก่อนที่พระองค์จะทรงได้รับเลือกให้เป็นประธานใน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2498)⁴⁷ ซึ่งการสมัครในรอบดังกล่าวเป็นรอบที่ผู้แทนจากเอเชียหรือแอฟริกาจะได้รับเลือก

ก่อนการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งประธานสมัชชาใหญ่ฯ ในครั้งดังกล่าว ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายที่มีการเลือกตั้งตำแหน่งประธาน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ทรงได้รับเสียงสนับสนุนจากสมาชิกรัฐสภาทั้ง 5 ของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส จีน หรือสหภาพโซเวียต⁴⁸ เหตุผลสำคัญเกี่ยวกับประเด็นนี้สืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยอยู่ในตำแหน่งที่เป็นด้านหน้าของโลกเสรี ประกอบกับประสบการณ์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ทรงเคยร่วมบริหารการประชุมครั้งสำคัญในหลายโอกาส จึงเกิดเป็นเครือข่ายในวงการการทูตที่รู้จักพระองค์ และทราบถึงพระปรีชาสามารถในการบริหารการประชุมเป็นอย่างดี นอกจากนี้ กลุ่มประเทศยุโรปเองก็ต้องการประธานสมัชชาใหญ่ฯ ที่โน้มเอียงมาทางฝั่งของตนเอง ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงบทบาทการเป็นผู้ชี้แจงท่าทีของฝ่ายโลกเสรีในเวทีต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี⁴⁹

เมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับเลือกเป็นประธานสมัชชาใหญ่ฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขอให้กองทัพอากาศจัดกองเกียรติยศที่สนามบิน รวมถึงขอให้รัฐมนตรีและข้าราชการผู้ใหญ่ไปส่งเสด็จ รวมถึงขอให้ประกาศออกวิทยุและให้ถ่ายทอดทางโทรทัศน์เพื่อแสดงความสนับสนุนของรัฐบาลด้วย⁵⁰ การประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ 11 มีขึ้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) - 8 มีนาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่สองวิกฤตการณ์สำคัญเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน ได้แก่ วิกฤตการณ์คลองสุเอซ⁵¹ และวิกฤตการณ์ในฮังการี⁵² ซึ่งต่างเกิดขึ้นในห้วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ทั้งสองวิกฤตการณ์นับเป็นความท้าทายสำหรับผู้ที่เป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจโลกเสรีและค่ายคอมมิวนิสต์ รวมถึงการใช้อำนาจระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือสร้างความกดดันทางการเมืองต่ออีกฝ่ายในลักษณะที่ได้ตอบกัน

วิกฤตการณ์คลองสุเอซ (ค.ศ. 1956 หรือ พ.ศ. 2499)

ตั้งแต่ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จไปถึงสหรัฐอเมริกา พระองค์เสด็จไปพบกับนายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1956

(พ.ศ. 2499) ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. โดยทรงหารือเกี่ยวกับสถานการณ์ใน ตะวันออกกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์คลองสุเอซ โดย ฝ่ายสหรัฐฯ กราบพูลว่า ไม่มีฝ่ายไหนที่ต้องการสงคราม และต้องการที่จะทำ อย่างไรก็ได้ให้ความขัดแย้งไม่กระจายไปทั่วบริเวณตะวันออกกลาง สหรัฐฯ เห็น ว่าควรให้สมัชชาใหญ่ฯ เปิดสมัยประชุมพิเศษ เกี่ยวกับเรื่องนี้ กรมหมื่นนราธิป พงศ์ประพันธ์ทรงวิเคราะห์สถานการณ์ในลักษณะตามที่ปรากฏอยู่จริงว่า อาจ จะต้องพิจารณาท่าทีของฝ่ายฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักรว่า เห็นด้วยกับการ เปิดสมัยประชุมพิเศษเกี่ยวกับประเด็นข้างต้นหรือไม่⁵³ ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ พระองค์ทรงทราบอยู่ว่า เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักรที่ไม่ประสงค์ให้นำประเด็นดังกล่าวหาข้อกันในเวทีของสหประชาชาติ การบริหารจัดการการประชุมในครั้งนี้จึงไม่ใช่เรื่องง่าย

อย่างไรก็ดี เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) คณะมนตรี ความมั่นคงมีการประชุมเพื่อพิจารณาประเด็นปัญหาตะวันออกกลาง แต่ต้อง ประสพปัญหาเกี่ยวกับการที่ฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักรใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) สหรัฐฯ และกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา จึงต้องการให้เรียกประชุมเป็นกรณี พิเศษเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสนับสนุนท่าที ดังกล่าว เนื่องจากเป็นปัญหาด้านสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศที่ มีความจำเป็นเร่งด่วน

ก่อนที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงรับตำแหน่งประธานสมัชชา ใหญ่ฯ ในวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) สมัชชาใหญ่มีการ เรียกประชุมสมัยพิเศษฉุกเฉินครั้งที่ 1 ในช่วงวันที่ 1-10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับวิกฤตการณ์คลองสุเอซ โดยที่ประชุมสมัชชาฯ มีมติสำคัญ ๆ ระหว่างวันที่ 2-10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ทั้งสิ้น 7 ฉบับ โดยมีสาระสำคัญให้ประเทศที่เกี่ยวข้องหยุดยิงและงดการเคลื่อนกำลัง เข้าไปในอียิปต์ ให้อิสราเอลถอนกำลังทหารไปอยู่หลังแนวสงบศึกตามความ ตกลงสงบศึก (Armistice Line ค.ศ. 1949 หรือ พ.ศ. 2492) ขอให้อิสราเอล ถอนกำลังทหารออกจากอียิปต์ รวมถึงให้จัดการเพื่อเปิดใช้คลองสุเอซ และให้ จัดตั้งกองกำลังฉุกเฉินของสหประชาชาติเพื่อควบคุมการหยุดยิง (United

Nations Emergency Forces: UNEF) และขอให้บรรจुประเด็นวิกฤตการณ์ คลองสุเอซในการประชุมสมัชชาใหญ่ครั้งที่ 11 ซึ่งเปิดประชุมเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499)

จากถ้อยแถลงแรกของพระองค์เมื่อทรงรับตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่ฯ สังเกตได้ว่า ทรงให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะสมัชชาใหญ่ฯ ในฐานะกลไกที่ช่วยปลดข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการใช้สิทธิยับยั้งในคณะมนตรีความมั่นคงฯ ของฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักร การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมาจากประเทศที่มีขนาดเล็ก และทรงเห็นว่า องค์การสหประชาชาติจะช่วยเป็นกลไกประกันสันติภาพให้กับประเทศต่าง ๆ จากความท้าทายด้านความมั่นคง ดังที่ทรงกล่าวในถ้อยแถลงว่า “เป็นเรื่องที่สามารถมั่นใจได้เมื่อองค์การสหประชาชาติได้แสดงบทบาทของตนในฐานะเครื่องมือแห่งสันติภาพที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล”⁵⁴

อย่างไรก็ดี ทรงทราบดีว่า ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว กลไกที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคือ การสร้างแรงกดดันทางการเมืองระหว่างประเทศผ่านสมัชชาใหญ่ฯ และการพึ่งพาบทบาทที่แข็งขันของเลขาธิการสหประชาชาติ นายดักฮัมมาร์เชิลด์ (Mr. Dag Hammarskjöld)⁵⁵ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ และจากกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา ที่อียิปต์เป็นหนึ่งในสมาชิกสำคัญ ปัจจุบันข้างต้นได้รับการกล่าวถึงในถ้อยแถลงของพระองค์ โดยทรงพยายามแสดงให้เห็นบทบาทที่สำคัญของแต่ละฝ่าย⁵⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกขององค์การสหประชาชาติที่จะเป็นเสมือนสภาความคิดเห็นของเวทีระหว่างประเทศที่จะกดดันฝ่ายต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตามมติของสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทรงกล่าวว่า

“องค์การสหประชาชาติมิใช่เพียงองค์การระดับโลกเพื่อสันติภาพ แต่เป็นองค์การสันติภาพสำหรับโลกทั้งใบ และในขณะนี้สมัชชาใหญ่ฯ ได้กลายเป็นสภาระดับโลกอย่างแท้จริงเพื่อหารือเกี่ยวกับปัญหาสันติภาพไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของโลกใบนี้”⁵⁷

ในการประชุมสมัยสามัญครั้งที่ 11 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพยายามบริหารการประชุมโดยการรักษาลำดับของการประชุมสมัชชาใหญ่ให้มีมติเกี่ยวกับการถอนทหารของสหราชอาณาจักรและฝรั่งเศส และอิสราเอลออกจากประเทศอียิปต์ และพยายามหลีกเลี่ยงมติที่จะประณามอิสราเอลรวมถึงประเพณีหาอำนาจที่เกี่ยวข้อง และการพิจารณารายงานของเลขาธิการสหประชาชาติและการลงมติอย่างโปร่งใสเพื่อให้บรรลุผลถึงการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเร็ว ในการประชุมดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงใช้วิธีการลงคะแนนด้วยวิธีการเรียกชื่อ (roll-call)⁵⁸ ซึ่งเป็นดุลพินิจของประธานสมัชชา เพื่อให้บันทึกท่าทีของแต่ละประเทศในการลงคะแนนสำหรับมติต่าง ๆ ได้อย่างโปร่งใส ทั้งนี้ การประชุมเริ่มพิจารณารายงานของเลขาธิการสหประชาชาติอย่างต่อเนื่อง โดยสมัชชามีการลงมติระหว่างวันที่ 23 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) - 8 มีนาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) จำนวน 10 ฉบับ โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (1) เรียกร้องให้สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส และอิสราเอลปฏิบัติตามข้อมติของสมัชชาใหญ่ฯ (2) ให้เลขาธิการสหประชาชาติหาทางเจรจาทำความเข้าใจเพื่อขจัดสิ่งกีดขวางในคลองสุเอซเป็นไปอย่างรวดเร็ว (3) ให้เลขาธิการสหประชาชาติจัดตั้งบัญชีการเงินพิเศษภายในวงเงิน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อสนับสนุนกองกำลังฉุกเฉินขององค์การสหประชาชาติ (4) ดำเนินการแสดงความเสียใจที่อิสราเอลไม่ปฏิบัติตามข้อมติของสมัชชาใหญ่ฯ เกี่ยวกับเรื่องการถอนทหารออกจากอียิปต์ (5) เรียกร้องให้อิสราเอลถอนทหารไปหลังเขตเส้นแดนสงบศึก และให้กองกำลังฉุกเฉินของสหประชาชาติไปตั้งบนเส้นเขตแดนสงบศึกระหว่างระหว่างอียิปต์กับอิสราเอล หลังจากที่อิสราเอลถอนทหารออกไปจากเขตชาร์มเอลเชกและกาซา (6) เห็นชอบให้เลขาธิการสหประชาชาติทำความเข้าใจกับอียิปต์เพื่อกำหนดสถานะของกองกำลังฉุกเฉินของสหประชาชาติในอียิปต์ และ (7) ให้เลขาธิการสหประชาชาติสั่งให้จ่ายเงินเพื่อกองกำลังฉุกเฉินจำนวน 16.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ จนถึง ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) และเชิญชวนให้รัฐสมาชิกออกเงินช่วยค่าใช้จ่าย 6.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ทั้งนี้ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) เลขาธิการสหประชาชาติรายงานต่อสมัชชาใหญ่ฯ ว่า อิสราเอลถอนกำลังออกจากชาร์มเอลเชกและกาซาแล้ว

ด้วยแรงกดดันจากองค์การสหประชาชาติและสหรัฐอเมริกา ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) คลองสุเอซก็กลับมาเปิดสำหรับการเดินเรือได้

จากเหตุการณ์ในข้างต้น สังเกตได้ว่า แนวปฏิบัติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นทรงเน้นการปฏิบัติตามแนวทางของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา และทรงดำเนินการในลักษณะที่จะสนับสนุนการดำเนินงานของเลขาธิการสหประชาชาติให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์คลองสุเอซ อย่างไรก็ดี แม้ว่าวิกฤตการณ์คลองสุเอซจะคลี่คลายด้วยแรงกดดันจากเวทีระหว่างประเทศ แต่วิกฤตการณ์ในอียิปต์จะเป็นอีกบททดสอบหนึ่งที่แรงกดดันจากสมัชชาใหญ่ไม่อาจส่งผลกระทบใด ๆ ต่อสหภาพโซเวียตและอังการีได้ ในกรณีดังกล่าว แม้ว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงดำเนินงานตามแนวทางของหลักการของโลกเสรีและองค์การสหประชาชาติ ก็ทรงประสบกับความท้าทายอย่างมาก

วิกฤตการณ์อังการี (ค.ศ. 1956 หรือ พ.ศ. 2499)

ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากวิกฤตการณ์อังการีส่งผลให้คณะมนตรีแห่งสหประชาชาติชะงักงัน เนื่องจากการใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) ของสหภาพโซเวียต จึงให้หลักการ “ข้อดีร่วมกันเพื่อสันติภาพ” (Uniting for Peace) ผ่านสมัชชาใหญ่ฯ เพื่อแก้ไขประเด็นที่กระทบต่อความมั่นคงและสันติภาพ ก่อนที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงรับหน้าที่ประธานสมัชชาใหญ่ฯ มีการประชุมสมัชชาใหญ่สมัยพิเศษระหว่างวันที่ 4-10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) โดยที่ประชุมมีมติ 5 ฉบับ ซึ่งมีสรุปสาระสำคัญ ได้แก่ (1) ขอให้สหภาพโซเวียตยุติการใช้ความรุนแรงต่อประชาชนอังการี และยืนยันสิทธิของชาวอังการีเรียนในการปกครองตนเอง (2) ขอให้สหภาพโซเวียตถอนกำลังออกจากอังการีและเร่งรัดให้พิจารณาจัดการเลือกตั้งที่เสรีภายใต้การดูแลขององค์การสหประชาชาติ และขอให้เลขาธิการสหประชาชาติเข้าไปตรวจสอบเหตุการณ์ดังกล่าว (3) ขอให้สหภาพโซเวียตยุติการกระทำใด ๆ ต่อประชาชนอังการีที่เป็นการกระทบต่อกฎหมายระหว่างประเทศ ความยุติธรรม และศีลธรรม (4) ให้ประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติช่วยเหลือด้านยา อาหาร และเสื้อผ้า และ (5) บรรจุวิกฤตการณ์อังการีในวาระการประชุมสมัยสามัญของสมัชชาใหญ่สมัยที่ 11

ในถ้อยแถลงของกรรมาชนนราธิปพงศ์ประพันธ์ในโอกาสเปิดประชุม
สมัชชาใหญ่ฯ สมัยที่ 11 ทรงให้ความสำคัญกับมติของวิถุการณังฮังการี
ไม่น้อยไปกว่าวิถุการณังคลองสุเอซ ทรงเน้นย้ำว่า ไม่ว่าจะเป็นวิถุการณัง
คลองสุเอซหรือฮังการี ก็ล้วนมีแต่สิ่งทีสหประชาชาติยัต้องดำเนินการอีก
มากมาย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็ปัญหาใด พระองค์ทรงเน้นย้ำบทบาทของประเทศ
สมาชิกในฐานะของผู้แทนจากรัฐสมาชิกต่าง ๆ ในองค์การสหประชาชาติทีเป็
องค์การสันติภาพสำหรับโลกทั้งใบ⁵⁹

หากแต่ในครั้งนี ข้อจำกัดของการใช้แรงกดดันทางการเมืองจากสมัชชา
ใหญ่มีอยู่ค่อนข้างมาก และไม่อาจกดดันสหภาพโซเวียตทีหนุนหลังรัฐบาล
ฮังการีอยู่ได้ โดยสหภาพโซเวียตและฮังการีถือว่าเรื่องดังกล่าวเป็ประเด็น
ภายในประเทศ ไม่สามารถทีจะมีองค์กรใดเข้ามาสืบสวนประเด็นดังกล่าวได้
ทั้งนี ระหว่างวันที่ 21 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) - 10 มกราคม
ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) สมัชชาใหญ่สมัยสามัญมีมติ 5 ฉบับ โดยมีสรุปสาระ
สำคัญว่า (1) ประณามการส่งตัวนักโทษฮังการีและขอให้ยุติการกระทำดังกล่าว
(2) เร่งรัดให้ฮังการียินยอมให้มีผู้สังเกตการณ์จากองค์การสหประชาชาติเข้าไป
ตรวจสอบในประเทศ (3) มองว่า การกระทำของสหภาพโซเวียตทีรุกเข้าไป
ในฮังการีเป็การกระทำทีละเมิดต่ออิสรภาพทางการเมืองและกฎบัตรของ
องค์การสหประชาชาติ และ (4) ขอให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษเพื่อศึกษา
สอบสวนเหตุการณ์ดังกล่าว

แม้ว่าคณะกรรมการพิเศษในปัญหาฮังการีจะไม่สามารถเข้าไป
สังเกตการณ์ในประเทศฮังการีได้โดยตรง แต่ก็สอบถามและแสวงหาข้อมูล
จากชาวฮังการีเรียนที่อพยพมาในยุโรปตะวันตก และในช่วงต้นเดือนมิถุนายน
ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) คณะกรรมการพิเศษในปัญหาฮังการีเผยแพร่รายงาน
โดยมีสาระสำคัญว่า เหตุการณ์ในฮังการีทีเป็การจลาจลทั่วประเทศเกิดขึ้นด้วย
ความพร้อมเพรียงของประชาชน และจากความเดือดร้อนทีประชาชนได้รับ
โดยไม่ได้เกิดจากการยุ้งจากกลุ่มประเทศตะวันตกตามทีฝ่ายคอมมิวนิสต์
กล่าวหา นอกจากนี้ การจลาจลในข้างต้นไม่ได้มีการเตรียมเอาไว้ล่วงหน้า
และจากหลักฐานทีรวบรวมได้ปรากฏว่า สหภาพโซเวียตเตรียมการเข้า
แทรกแซงไว้ล่วงหน้าแล้ว⁶⁰

ต่อมามีการเสนอให้สมัชชาใหญ่ฯ จัดการประชุมเพื่อพิจารณารายงานดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในฐานะประธานได้ทรงหารือกับเลขาธิการสหประชาชาติ และทรงเรียกประชุมสมัชชาใหญ่ฯ สมัยที่ 11 ใหม่ระหว่างวันที่ 10-14 กันยายน ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) และในการประชุมดังกล่าวที่ประชุมมีมติขอให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนพิเศษของสมัชชาใหญ่ฯ ในปัญหาฮังการีให้ดำเนินการตามที่ทรงเห็นสมควร เพื่อทรงร่างรายงานจากฐานของรายงานคณะกรรมการพิเศษในปัญหาฮังการี

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงให้ความสำคัญต่อประเด็นดังกล่าวในฐานะปัญหามนุษยธรรมที่จะต้องหาทางแก้ไขปัญหาตามหลักการในกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ⁶¹ แนวทางที่ทรงปฏิบัติจะทรงเน้นกลยุทธ์การโน้มน้าวใจฝ่ายฮังการีให้พยายามปฏิบัติตามข้อมติของสมัชชาใหญ่ฯ⁶² ทั้งนี้พระองค์ยังทรงกล่าวในถ้อยแถลงต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่ฯ สมัยที่ 12 ในห้วงปลาย ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ว่า

“เสรีภาพของชาวฮังการีในฐานะปัญหาทางมนุษยธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกทั้งหลายขององค์การสหประชาชาติพึงระลึกอยู่ในใจ และจะต้องทำให้การประสานการกระทำของชาติต่าง ๆ นั้นเป็นไปได้ เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้”⁶³

ด้วยประสบการณ์ที่ทรงมีและการที่พระองค์ทรงแสดงท่าทีสนับสนุนการใช้หลักการตามกฎบัตรของสหประชาชาติ ซึ่งเป็นท่าทีที่สอดคล้องกับกลุ่มประเทศมหาอำนาจโลกเสรี โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงได้รับหน้าที่ดังกล่าว เกี่ยวกับประเด็นข้างต้น นายเค.ซี.โอ. แชนน์ (Mr. K.C.O. Shann) ผู้แทนของออสเตรเลีย ซึ่งเป็นกรรมการผู้เสนอรายงานพิเศษ กล่าวว่

“บุคคลที่จะรับงานอันยากนี้ไปปฏิบัติในขณะนี้ก็ไม่มีผู้ใดเหมาะสมยิ่งกว่าเสด็จในกรม [กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์] ผู้ทรงเป็นประธานสมัชชาสมัยนี้ เพราะทรงปรีชาสามารถในทางการทูตและทางติดต่ออย่างแนบเนียนปรากฏผลมาแล้ว โดยเฉพาะในคราวที่ทรงรับหน้าที่เป็นประธานสมัชชาใหญ่ฯ สมัยที่นับว่ายุ่งยากที่สุดนี้”⁶⁴

อย่างไรก็ดี ฝ่ายโซเวียตและกลุ่มคอมมิวนิสต์เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้แทนกลุ่มประเทศโลกเสรีอย่างเต็มตัว ส่งผลให้พระองค์ทรงประสบกับอุปสรรคหลายประการ

ก่อนการจัดทำรายงานดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแถลงต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่ฯ ในลักษณะที่ทรงตระหนักถึงความท้าทายที่มีอยู่ และทรงแสดงให้เห็นถึงการที่พระองค์ทรงเป็นนักปฏิบัติมีอาชีพที่รับปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ โดยตรัสว่า

“ข้าพเจ้าเป็นคนสหประชาชาติ เมื่อได้รับมอบหมายให้รับใช้องค์กรเพื่อสันติภาพและเสรีภาพ ข้าพเจ้าก็รับด้วยน้ำใจของผู้ที่เห็นแก่งานในหน้าที่ ข้าพเจ้าจะพยายามกระทำอย่างดีที่สุด และเชื่อว่า เมื่อมีความตั้งใจที่หนักแน่นย่อมมีช่องทางที่นั่น”⁶⁵

ในการทรงงานดังกล่าว ทรงเน้นย้ำว่าจะทรงดำเนินงานด้วยวิธีการหรือ⁶⁶ โดยทรงมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามเป้าหมายดังนี้ (1) การพยายามให้เกิดการปฏิบัติต่อชาวฮังการีเรียนอย่างมีมนุษยธรรม (2) ทรงเรียกร้องให้มีการส่งตัวชาวฮังการีที่ถูกควบคุมตัวโดยสหภาพโซเวียตกลับฮังการี (3) ทรงเรียกร้องให้มีการถอนทหารโซเวียตออกจากฮังการี และ (4) ทรงเรียกร้องให้มีการจัดการเลือกตั้งเสรีในฮังการี⁶⁷

ด้วยบริบทการคัดค้านอย่างรุนแรงของสหภาพโซเวียตและฮังการีทำให้พระองค์ทรงใช้วิธีการลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยทรงเริ่มจากประเด็นด้านการปฏิบัติต่อชาวฮังการีเรียนอย่างมีมนุษยธรรม พระองค์ทรงติดต่อกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของโซเวียตช่วงวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) เพื่อหารือในประเด็นดังกล่าว แต่ทรงได้รับการปฏิเสธ โดยได้รับคำตอบว่า ประเด็นของฮังการีไม่ได้เกี่ยวข้องกับสหภาพโซเวียต เรื่องผู้ถูกควบคุมตัวชาวฮังการีเรียนที่อยู่ในสหภาพโซเวียตก็เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น และการดำเนินการของสหประชาชาติเป็นการเข้าไปแทรกแซงในกิจการภายในของฮังการี ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรม

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำเนินการในลักษณะอย่างเดียวกันกับกระทรวงการต่างประเทศของฮังการีในวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) โดยทรงขอให้มีการผ่อนปรนมาตรการต่าง ๆ ที่มีต่อผู้ถูกคุมขัง และทรงขอให้มีการอภัยโทษต่อบุคคลกลุ่มดังกล่าว สิ่งที่พระองค์ทรงได้รับตอบกลับจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฮังการีคือ ประเด็นทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลฮังการีที่จะกำหนดเรื่องต่าง ๆ ตามสิทธิอธิปไตยของฮังการี แต่พระองค์ไม่ทรงยอมแพ้ โดยทรงพยายามอ้างอิงถึงหลักการการแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นในองค์การสหประชาชาติ ซึ่งต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฮังการีมีแนวโน้มที่จะยินยอมแลกเปลี่ยนข้อมูลในรูปแบบของบันทึก (memorandum) แต่ก็ไม่ทรงได้รับการปฏิเสธในเวลาต่อมา ด้วยเหตุผลที่ว่าประเด็นภายในของฮังการีเอง

นอกจากนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอว่า สามารถเสด็จไปหาหรือต่อที่กรุงบูดาเปสต์ได้ แต่รัฐบาลฮังการีไม่ดำเนินการตรวจลงตราสำหรับพระองค์ เพราะไม่สามารถรับผู้สังเกตการณ์ขององค์การสหประชาชาติได้⁶⁸ ต่อมาพระองค์ทรงรายงานประเด็นปัญหาดังกล่าวต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่ฯ ครั้งที่ 12 โดยทรงแสดงให้เห็นว่า เสียพระทัยที่ไม่สามารถหาโอกาสเจรจาได้ และทรงไม่เชื่อว่า รัฐบาลของสหภาพโซเวียตจะไม่สนใจต่อเสียงเรียกร้องจากความเห็นของประชาคมโลกที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ พระองค์ทรงหวังว่า หากความตึงเครียดในระดับนานาชาติคลี่คลายลง จะยังทรงได้รับโอกาสในช่วยสนับสนุนการรักษาสิทธิมนุษยชนและและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของฮังการี⁶⁹

จากกรณีการเป็นประธานสมัชชาใหญ่ฯ ในห้วงเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์สำคัญถึงสองครั้ง แม้ว่าการทรงงานในภารกิจด้านการจัดทำรายงานในฐานะผู้แทนพิเศษของสมัชชาใหญ่ฯ เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ฮังการีจะไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ทรงตั้งใจไว้ แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ดำเนินงานที่ทรงเป็นที่ไว้วางใจของกลุ่มประเทศโลกเสรีได้ ในขณะเดียวกัน การที่พระองค์ทรงเป็นประธานสมัชชาใหญ่ฯ และทรงมีส่วนทำให้วาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ฮังการียังอยู่ในวาระการประชุมแม้กระทั่งในการประชุมสมัชชาใหญ่ฯ

ครั้งที่ 12 สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระองค์ทรงพยายามรักษาพลวัตของความคิดด้านการเมืองต่อสหภาพโซเวียตและฮังการี ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาลสหรัฐฯ และกลุ่มประเทศโลกเสรีเป็นอย่างมาก ปัจจัยดังกล่าวนี้ช่วยส่งเสริมให้พระองค์ทรงเป็นที่ยอมรับในเครือข่ายในวงการการทูตระดับสากลอีกด้วย

ระหว่างที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปฏิบัติพระภารกิจทางการทูตในต่างประเทศ ในวันที่ 16 กันยายน ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งถือเป็นการปิดฉากอำนาจที่ยาวนานของจอมพล ป. แม้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงงานร่วมกับรัฐบาลของจอมพล ป. มาอย่างยาวนาน แต่หลังการรัฐประหาร พระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจนถึงเดือนตุลาคม ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) และทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนถาวรของประเทศไทยประจำองค์การสหประชาชาติระหว่างเดือนตุลาคม ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) - กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1959 (พ.ศ. 2502) ก่อนที่จะทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีนับตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1959-1969 (พ.ศ. 2502-2512)

หลังจากที่จอมพล สฤษดิ์ทำการรัฐประหารจอมพล ป. แล้วได้แต่งตั้งให้นายพจน์ สารสิน เอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชั่วคราวเพื่อจัดการเลือกตั้งในวันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ซึ่งจากการเลือกตั้งดังกล่าว จอมพล ถนอม กิตติขจร ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงเวลานั้นเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงงานร่วมกับรัฐบาลของจอมพล ถนอม เนื่องจากพระองค์ทรงสร้างความไว้วางใจจากกลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ ทั้งนี้ ในโทรเลขจากสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ถึงกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในช่วงต้นเดือนมกราคม ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) มีการกล่าวถึงกรณีของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการจัดตั้งรัฐบาลของจอมพล ถนอมเอาไว้ว่า “พระองค์วรรณฯ อาจได้รับการพิจารณาในฐานะ ‘รัฐบุรุษอาวุโส (elder statesman)’ และในฐานะบุคคลที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้กับฝ่ายตะวันตก”⁷⁰ ในช่วงเวลานี้เองเป็นช่วงเดียวกันกับที่มีการจัดการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 ขึ้นที่นครเจนีวา ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะได้ทรงเข้าร่วมการประชุมดังกล่าวด้วย

ประธานการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเล

ช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นช่วงที่ประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ มีบทบาทมากขึ้นในเวทีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่กลุ่มประเทศดังกล่าวเป็นอิสระจากกลุ่มเจ้าอาณานิคมเดิม กลุ่มประเทศกำลังพัฒนากับกลุ่มประเทศมหาอำนาจเริ่มใช้ทรัพยากรทางทะเลและประโยชน์จากอาณาเขตทางทะเลมากยิ่งขึ้น ในทางหนึ่งกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว โดยเฉพาะมหาอำนาจโลกเสรีอย่างสหรัฐอเมริกา และมหาอำนาจชั่วคราวอย่างโซเวียต ต่างใช้สิทธิเดินเรือในทะเลหลวง (High Sea) เพื่อจุดประสงค์ทางยุทธศาสตร์ทางการทหาร และการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเอง อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของประเทศต่าง ๆ ทำให้เกิดความเร่งรัดที่จะต้องมีการจัดระเบียบการใช้ทะเลร่วมกัน เพราะแต่ละประเทศมีผลประโยชน์ทางความมั่นคง เศรษฐกิจ และการประมงที่แตกต่างกัน⁷¹

กฎหมายทะเลเป็นสิ่งที่องค์การสหประชาชาติพยายามรวบรวมข้อกฎหมายและจารีตประเพณีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายทะเลเอาไว้อย่างต่อเนื่อง โดยใน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) องค์การสหประชาชาติจัดตั้งคณะกรรมการกฎหมายระหว่างประเทศ (The International Law Commission) เพื่อรวบรวมหลักปฏิบัติและศึกษากำหนดปัญหาความกว้างของทะเลอาณาเขต ปัญหาเกี่ยวกับไหล่ทวีป และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิตในท้องทะเล และในท้ายที่สุด คณะกรรมการกฎหมายทะเลเสนอร่างกฎหมายว่าด้วยทะเลต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติให้พิจารณาเมื่อ ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ต่อมาสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติจึงกำหนดให้มีการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 ที่นครเจนีวา วันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 27 เมษายน ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501)

การประชุมครั้งดังกล่าวเป็นเรื่องทางการเมืองผสมผสานกับการหาทางสร้างความร่วมมือทางเทคนิคด้านกฎหมาย เกี่ยวกับการรวบรวมและหาข้อตกลงเรื่องขนาดของทะเลอาณาเขต และการบริหารจัดการประเด็นเกี่ยวกับการ

เดินเรือและทรัพยากรทางทะเล ในการได้รับมอบหมายให้ทรงเป็นประธานการประชุมดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวในทำนองว่า พระองค์ไม่ได้ทรงสันหัดในประเด็นดังกล่าวเท่าไรนัก แต่ทรงรับด้วยน้ำพระทัยที่เปิดกว้างและอยู่ในสถานะที่จะแสดงบทบาทของการประนีประนอมได้⁷²

การประชุมดังกล่าวมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 คณะกรรมการ พิจารณาประเด็นเกี่ยวกับ (1) ทะเลอาณาเขตและเขตต่อเนื่อง (2) ทะเลหลวงและระบอบทั่วไป (3) การประมงและการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งมีชีวิต (4) ประเด็นเรื่องไหล่ทวีป และ (5) การเข้าถึงทะเลโดยเสรีของประเทศที่ถูกล้อมรอบด้วยแผ่นดิน ในการประชุมกลุ่มประเทศแต่ละกลุ่มก็มีท่าทีที่แตกต่างกันไป โดยการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตยังคงมีอยู่ และสหภาพโซเวียตพยายามกีดกันไม่ให้สนับสนุนการเปิดเสรีของการเคลื่อนไหวทางทะเล โดยพยายามหาเสียงสนับสนุนเพื่อสกัดกั้นข้อเสนอของสหรัฐฯ ในขณะที่สหรัฐฯ พยายามสนับสนุนการเปิดเสรีทางการใช้พื้นที่ทางทะเล อย่างไรก็ตาม กลุ่มประเทศข้างต้นยังไม่ได้คำนึงถึงกลุ่มประเทศเล็กที่มีทั้งประเทศกำลังพัฒนา ประเทศที่เป็นหมู่เกาะ และประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล เป็นต้น

สำหรับการเป็นประธานการประชุมดังกล่าว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงจำเป็นต้องบริหารจัดการให้แต่ละฝ่ายได้ประโยชน์และให้เป็นไปตามหลักของกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ ทรงให้ความสำคัญกับกลุ่มประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล ซึ่งต่อมาข้อบัญญัติเกี่ยวกับการเข้าถึงทะเลได้รับการบัญญัติไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยทะเลอาณาเขต และอนุสัญญาว่าด้วยทะเลหลวงของการประชุมดังกล่าว⁷³ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ดูจะเป็นเรื่องทางการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจทางทะเล ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐฯ หรือสหภาพโซเวียต และกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ คือหลักการเกี่ยวกับความกว้างของทะเลอาณาเขต (Territorial Sea) ซึ่งส่วนใหญ่จะต้องการประนีประนอมให้อยู่ไม่เกิน 12 ไมล์ทะเล แต่ก็ยังไม่สามารถหาจุดที่ลงตัวได้

สิ่งที่เป็นประเด็นความท้าทายอีกประการหนึ่งคือ การหาเสียงสนับสนุนให้ได้ 2 ใน 3 จาก 86 ประเทศที่เข้าร่วมประชุม ตลอดระยะเวลาการดำรงตำแหน่งประธาน นอกเหนือจากการที่พระองค์ต้องทรงบริหารจัดการประเด็น

ข้างต้นแล้ว พระองค์ยังต้องทรงบริหารจัดการให้ได้ข้อสรุปจากการประชุมแข่งกับเวลา เพราะในการประชุมดังกล่าวมีการเสนอเปลี่ยนแปลงร่างโดยประเทศต่าง ๆ หลายรอบ พระองค์ทรงกล่าวในทำนองว่า หากคำนึงถึงการที่จะต้องได้เสียงถึง 2 ใน 3 ตามที่เป็นข้อกำหนดของที่ประชุม และขณะนี้เหลือเวลาอีกเพียง 1 สัปดาห์ก่อนปิดการประชุม ก็จะเห็นว่า การประชุมนี้กำลังประสบกับความยากลำบากในรูปแบบใดบ้าง⁷⁴

ในพระดำรัสก่อนการปิดประชุม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความกว้างของทะเลอาณาเขตที่ยังไม่มีข้อยุติว่า ประเด็นข้างต้นนี้เป็นเรื่องการเมืองที่จะต้องหาคำตอบ โดยการหาดุลยภาพที่เป็นธรรมระหว่างผลประโยชน์แห่งชาติของรัฐชายฝั่งกับผลประโยชน์ส่วนรวมที่พึงได้จากเสรีภาพในทะเลหลวง⁷⁵ ประเด็นนี้เองที่เป็นความท้าทายที่พระองค์จะทรงประสบในการบริหารการประชุมครั้งต่อไป

แม้ว่าการประชุมกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 จะไม่อาจตกลงในประเด็นความกว้างของทะเลอาณาเขต (Territorial Sea) และเขตต่อเนื่อง (Contiguous Zone) รวมถึงเขตประมง (Exclusive Fishery Zone) แต่การประชุมดังกล่าวทำให้เกิดการรวบรวมหลักการทางกฎหมายทะเลครั้งสำคัญในรูปแบบอนุสัญญา 4 ฉบับ ได้แก่ (1) อนุสัญญาว่าด้วยทะเลอาณาเขตและเขตต่อเนื่อง (2) อนุสัญญาว่าด้วยทะเลหลวง (3) อนุสัญญาว่าด้วยการประมงและการอนุรักษ์ทรัพยากรมีชีวิตในทะเลหลวง และ (4) อนุสัญญาว่าด้วยไหล่ทวีป

ส่วนการประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 2 จัดขึ้นในวันที่ 17 มีนาคม - 26 เมษายน ค.ศ. 1960 หรือ พ.ศ. 2503 โดยมีการหารือเกี่ยวกับประเด็นข้างต้น แต่ก็ยังไม่ได้ได้รับความเห็นชอบจากประเทศสมาชิก จนกระทั่งการประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 3 เมื่อ ค.ศ. 1982 ที่ประชุมจึงหาข้อตกลงเกี่ยวกับความกว้างของทะเลอาณาเขต (Territorial Sea) เป็น 12 ไมล์ทะเลได้

การเป็นประธานการประชุมดังกล่าวของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แสดงให้เห็นหลักการการทรงงานที่สำคัญที่ทรงเน้นการพยายามปฏิบัติหน้าที่ให้ถึงที่สุดในสิ่งที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นไปตามผลประโยชน์ของประเทศ และการดำเนินการในลักษณะที่ไม่กระทบต่อผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ

อย่างสหรัฐฯ แม้ว่าผลของการประชุมจะไม่บรรลุเป้าประสงค์ทั้งหมด แต่พระองค์ก็ทรงมีส่วนสำคัญในฐานะประธานการประชุม ที่ทรงช่วยผลักดันการรับเอกสารสำคัญของการประชุมต่าง ๆ ซึ่งกลายมาเป็นการประมวลกฎหมายระหว่างประเทศตามธรรมเนียม (Customary Law) ที่เกี่ยวกับทะเลครั้งสำคัญ หลังจากการประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 จบลงไม่นาน ในวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ยึดอำนาจจากจอมพล ถนอม กิตติขจร ที่เพิ่งลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันเดียวกัน และนำการเมืองไทยเข้าสู่ยุคการปกครองด้วยรัฐบาลทหารเป็นเวลากว่าอีก 15 ปี สำหรับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จอมพล สฤษดิ์ก็ทราบทูลเชิญให้พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1959 (พ.ศ. 2502) เป็นต้นมา เหตุผลที่จอมพล สฤษดิ์ก็ทราบทูลเชิญให้ทรงร่วมคณะรัฐมนตรีเพราะเลื่อมใสในพระปรีชาสามารถของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทั้งในทางการทูตและในทางองค์ความรู้ต่าง ๆ ประกอบกับจอมพล สฤษดิ์ทราบถึงข้อเสนอแนะทางราชการที่ทรงมีให้กับรัฐบาลต่าง ๆ อันนำมาซึ่งผลที่ดีในทางปฏิบัติเสมอมา⁷⁶

จอมพล สฤษดิ์ทราบดีว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงยินดีรับคำกราบทูลเชิญเพื่อมาทรงงานเพื่อประโยชน์ของประเทศตามที่พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน ปัจจัยที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มมหาอำนาจก็ส่งผลให้รัฐบาลของตนเป็นที่ยอมรับได้ไปโดยปริยาย ทั้งนี้ สิ่งที่สร้างความประทับใจให้กับจอมพล สฤษดิ์เป็นอย่างมากประการหนึ่งคือ การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เคยตรัสสดุดีวีรกรรมของทหารฝ่ายรัฐบาลผู้สูญเสียชีวิตจากการปราบปรามกบฏบวรเดช จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จอมพล สฤษดิ์เขียนเอาไว้ว่า

“ข้าพเจ้าฟังแล้วตื่นตันใจ ข้าพเจ้ามีนิสัยชอบคนกล้าหาญอยู่แล้ว
มรณกรรมตามธรรมดาสัก ไม่เคยเรียกน้ำตาจากข้าพเจ้าได้เลย
แต่จากพระคำรัสที่กล่าวแก่ทหารผู้วายชนม์ในวันนั้น รับสั่งสั้น ๆ
แต่ซาบซึ้งใจ ทำให้ข้าพเจ้าน้ำตาคลอ ข้าพเจ้าเริ่มศรัทธาเสด็จใน
กรมฯ เป็นทวีคูณ”⁷⁷

ด้วยนโยบายของจอมพล สฤษดิ์ที่เข้าข้างสหรัฐฯ อย่างเต็มที่⁷⁸ ทำให้การมีกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีส่วนช่วยสร้างความเชื่อมั่นกับฝ่ายโลกเสรีเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ ในบทสนทนาระหว่าง ดร. ถนัด คอมันตร์ เอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตันในขณะนั้นกับนายวอลเตอร์ เอส. โรเบิร์ตสัน (Mr. Walter S. Robertson) ผู้ช่วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ ซึ่งมีการนำหนังสือจากจอมพล สฤษดิ์ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ ที่ยืนยันการสานและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐฯ และในโอกาสเดียวกันนั้นเอง ดร. ถนัดแจ้งกับฝ่ายสหรัฐฯ ไปว่า ตนแนะนำจอมพล สฤษดิ์ไปว่าควรมีการนำคนไทยที่สหรัฐฯ เชื่อมั่น เช่น ฯพณฯ พจน์ สารสิน หรือกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เข้าร่วมรัฐบาล⁷⁹

การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้าร่วมทรงงานกับรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ และจอมพล ถนอม ที่ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังจากที่จอมพล สฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมใน ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 2506) ก็มีส่วนช่วยส่งเสริมความเชื่อมั่นในด้านต่างประเทศให้กับรัฐบาล ทั้งนี้ หลัง ค.ศ. 1960 (พ.ศ. 2503) เป็นต้นมา การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในฐานะรองนายกรัฐมนตรีเกี่ยวกับมิติในประเทศเป็นส่วนใหญ่ ระหว่าง ค.ศ. 1959-1962 (พ.ศ. 2502-2505) ทรงปฏิบัติหน้าที่แทนนายกรัฐมนตรีเป็นรองประธาน ก.พ. รองประธานพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ รองประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ รองประธานสภาวิจัยแห่งชาติ และทรงเป็นกรรมการสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาจุจอมพล ถนอม ใน ค.ศ. 1965 (พ.ศ. 2508) ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และใน ค.ศ. 1968 (พ.ศ. 2511) ที่ประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญแต่งตั้งให้พระองค์ทรงเป็นประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และเสด็จเป็นผู้แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ใน ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) ไปร่วมงานมหกรรมโลกเอกซ์โป'70 ที่เมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายที่พระองค์เสด็จไปต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ก่อนที่จะทรงลาออกจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา เนื่องจากพระชนมายุมาก ในช่วงปลายพระชนม์ชีพ ทรงหันมาทรงงานด้านบทประพันธ์ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 5 กันยายน ค.ศ. 1976 (พ.ศ. 2519) รวมพระชันษา 85 พรรษา

ขณะทรงดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ภาพจาก หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทสรุป

.

หากวิเคราะห์ช่วงชีวิตการทรงงานจาก ค.ศ. 1946-1969 (พ.ศ. 2489-2512) ผ่านแนวคิด Transwar สังเกตได้ว่า แนวคิดดังกล่าวช่วยแสดงให้เห็นความต่อเนื่อง (continuity) ของการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ข้ามผ่านช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนรัฐบาลจากสมัยพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ มาสู่รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ใน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) การเปลี่ยนเข้าสู่รัฐบาลสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) จนกระทั่งการเข้าสู่ยุคจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพล ถนอม กิตติขจร ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 และ 1960 ในช่วงเวลาดังกล่าว บทบาททางการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงและโดดเด่นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงดังกล่าว โดยการเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน และผู้แทนไทยในองค์การสหประชาชาติ เป็นผลสืบเนื่องจากประสบการณ์ของพระองค์ที่ทรงเป็นผู้มีประสบการณ์ทางการเมืองการทูตทวีภาคีและพหุภาคีมาตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เรื่อยมาจนพระองค์เป็นผู้เจรจาให้ไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ และจากตำแหน่งดังกล่าวก็ส่งผลให้พระองค์ทรงพัฒนาเครือข่าย สร้างความเป็นที่รู้จักจนได้รับเลือกให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ และประธานการประชุมกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 และ 2 ทั้งนี้รวมถึงความจำเป็นของรัฐบาลต่าง ๆ ที่ต้องการให้พระองค์ทรงอยู่ร่วมรัฐบาลเพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นของไทยต่อประเทศมหาอำนาจจนกระทั่งพระองค์ทรงลาออกจากตำแหน่งต่าง ๆ ทางการเมืองและราชการใน ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระชนมายุมากแล้ว

ในบริบทการเมืองระหว่างประเทศ หากวิเคราะห์ผ่านแนวคิด Transwar จะเห็นว่า ช่วงระหว่าง ค.ศ. 1946-1969 (พ.ศ. 2489-2512) เป็นช่วงที่การเมืองสงครามเย็นในเอเชียมีความผันผวนร้อนแรงอย่างยิ่ง สงครามเกาหลีระเบิดขึ้นใน ค.ศ. 1950-1953 (พ.ศ. 2493-2496) ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรง

มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างความเข้าใจกับชาติพันธมิตรและประชาคมโลก ถึงสาเหตุและความจำเป็นที่ไทยจะต้องส่งกำลังทหารไปร่วมรบในสงคราม ดังกล่าว จนฝรั่งเศสตกลงใจถอนทหารออกจากอินโดจีนใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการประชุมที่เจนีวา และสืบเนื่องมาถึงการก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEA-TO) ต่อมาใน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) มีการประชุมเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งนับเป็นฐานรากสำคัญที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของขบวนการ ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ เป็นตัวแทนของไทยเข้าสังเกตการณ์ในที่ประชุมดังกล่าว พร้อมทั้งได้พบปะและ สานสัมพันธ์กับผู้นำจีน (นายกรัฐมนตรีโจว เอินไหล) ในโอกาสนี้อีกด้วย จากนั้นเมื่อสหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทในความขัดแย้งในอินโดจีนอย่างเต็มตัว ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1950 ประเทศไทยก็วางตัวเป็นพันธมิตรที่สำคัญที่สุดของ สหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนามจนสิ้นทศวรรษ 1960

จากที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่ามีความต่อเนื่อง (continuity) ข้ามเหตุการณ์ ที่มักถูกมองว่าเป็นจุดตัดสำคัญทางประวัติศาสตร์ (watershed) หลายเหตุการณ์ ไม่ว่าจะเป็นสงครามเกาหลี การประชุมที่เจนีวา หรือการที่สหรัฐฯ เข้ามามีส่วน ในสงครามเวียดนามอย่างเต็มตัว และชีวิตการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์- ประพันธ์ก็มีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงทั้งยุคสมัยย่อย ๆ ทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ รวมทั้งฝ่ายทางการเมืองต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์สงครามเย็น ทั้งสหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีน เกาหลีใต้ ฝรั่งเศส เวียดนาม สหภาพโซเวียต ฯลฯ ซึ่ง ก็ไม่ได้แยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิงเช่นเดียวกัน

ในมิติของการสร้างเครือข่ายจากบทนี้ เครือข่ายแบ่งเป็น 2 กลุ่มสำคัญ ที่ช่วยส่งเสริมและผลักดันความก้าวหน้าในงานของพระองค์ ได้แก่ **เครือข่าย ของผู้มีอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองและข้าราชการ** ซึ่งสังเกตได้ว่าการกลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลายเป็น สายสัมพันธ์เก่าที่ช่วยผลักดันให้พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญ ทั้งการให้คำปรึกษา รัฐบาล การเป็นผู้แทน จนกระทั่งการสนับสนุนของรัฐบาลให้ทรงดำรงตำแหน่ง สำคัญ ๆ ในเวทีสากล ในขณะเดียวกัน ผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์

หรือจอมพล ถนอม กิตติขจร ต่างก็กราบทูลเชิญกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ มาร่วมรัฐบาล เพราะเคยรู้จักพระองค์หรือได้ยื่นข้อเสนอเสี่ยงของพระองค์ด้านการให้คำแนะนำข้อราชการและความเป็นนักการทูตแถวหน้าของประเทศ นอกจากนี้ เครือข่ายข้าราชการประจำอย่างเช่น ดร. ถนัด คอมันตร์ ที่เคยร่วมงานกับ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ก็เป็นผู้เสนอพระนามให้พระองค์ทรงร่วมงานกับ รัฐบาลเพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของประเทศ

ขณะที่ เครือข่ายจากการทรงงานทางการทูต ไม่ว่าจะเป็นบุคคลอย่าง จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ก็มีผลสำคัญที่ช่วยผลักดันให้พระองค์ทรงดำรง ตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ หรือแม้กระทั่งโจว เอินไหล ที่ การพบปะระหว่างพระองค์และผู้นำของสาธารณรัฐประชาชนจีนท่านนี้ก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่มีส่วนส่งเสริมต่อสายสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย กับสาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา จะเห็นได้ว่าทุกครั้งที่มีการพบปะกัน ระหว่างตัวแทนทางการทูตฝ่ายไทยและจีนในยุคสงครามเย็น นับตั้งแต่คณะทูต ได้ดินของนายอารี ภิมรย์ และนายกรุณา กุศลสาย ที่ไปเยือนปักกิ่งในปลาย ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) หรือเมื่อครั้งท่านนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไปสถาปนาความสัมพันธ์ไทย-จีนเมื่อ ค.ศ. 1975 (พ.ศ. 2518) จนถึงเมื่อครั้ง นายเติ้ง เสี่ยวผิง เยือนไทยในฐานะผู้นำจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1978 (พ.ศ. 2521) ตัวแทนฝ่ายจีนก็จะอ้างอิงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างโจว เอินไหล กับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทุกครั้ง ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ สายสัมพันธ์หรือเครือข่ายที่พระองค์ทรงมีกับกระทรวงการต่างประเทศของ สหรัฐอเมริกา และกับองค์การสหประชาชาติที่ทำให้พระนามพระองค์อยู่ ในระบบและกลไกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ และการที่พระองค์ทรงเป็นที่ รู้จักจากประสบการณ์การทำงานของพระองค์ในองค์การสหประชาชาติ ส่งผล ให้เครือข่ายทางการทูตในเวทีพหุภาคีดังกล่าวได้สนับสนุนให้พระองค์ทรงเป็น ที่ไว้วางใจให้ทรงเป็นผู้แทนของสมัชชาใหญ่ฯ ในการประสานงานกับประเทศ อังกฤษในช่วง ค.ศ. 1956-1957 (พ.ศ. 2499-2500) หรือแม้แต่การเป็นประธาน การประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติและการประชุมกฎหมายทะเลทั้งสองครั้ง เป็นต้น

ส่วนบทบาทการทรงงานจาก ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ถึงปลายทศวรรษที่ 1960 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงคงโดดเด่นในฐานะผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิบายท่าทีและปกป้องผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยและโลกเสรีอย่างต่อเนื่อง หากกล่าวอีกทางหนึ่ง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นเสมือนหนวยและตัวแทนของรัฐบาลไทยและโลกเสรีในช่วงเวลานั้น การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน เป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจของรัฐบาลที่มีต่อแนวทางการทรงงานของพระองค์ว่าจะทรงเป็นผู้ชี้แจงท่าทีของรัฐบาลได้อย่างดี ทั้งนี้ หลังรัฐประหาร ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) เป็นช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมามีบทบาทอีกครั้งเป็นเวลาเกือบ 10 ปี และในช่วงเวลานั้นเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลเป็นอย่างมาก เหตุเพราะพระองค์ทรงงานร่วมกับจอมพล ป. อย่างใกล้ชิดในฐานะที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการที่พระองค์ทรงงานร่วมกับรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พระองค์ทรงได้รับความไว้วางใจให้ทรงปฏิบัติภารกิจสำคัญ อาทิ การทรงเป็นตัวแทนของรัฐบาลร่วมการประชุมก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) ในห้วง ค.ศ. 1954-1955 (พ.ศ. 2497-2498) หรือแม้กระทั่งการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง เมื่อ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) และการที่พระองค์ทรงได้รับเลือกเป็นประธานสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติเมื่อ ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499)

ช่วงเวลากว่า 10 ปีของรัฐบาลจอมพล ป. อาจนับได้ว่าเป็นช่วงเวลาบนเส้นทางทางการทูตที่รุ่งเรืองที่สุดของพระองค์ สายสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงสั่งสมมาช่วยเป็นอีกหนึ่งปัจจัยผลักดันให้พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญ อย่างไรก็ดี สิ่งที่เป็นปัจจัยผลักดันให้รัฐบาลต่าง ๆ ไว้วางใจให้พระองค์ทรงงานอย่างต่อเนื่อง คงเป็นพระปรีชาสามารถที่ทรงมีเขว่น (tact) และชั้นเชิงทางการทูตที่แนบเนียนในลักษณะที่ว่า ทรงได้รับแนวทางอะไรจากรัฐบาล พระองค์ก็จะทรงดำเนินวิธีการทางการทูตเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย แต่หากพระองค์ทรงเห็นช่องทางที่จะตอบสนองให้กับผลประโยชน์ของประเทศไทยเพิ่มเติม พระองค์ก็ทรงมีวิธี

การทางทูตที่จะใช้ความไม่ถือพระองค์ การผูกมิตร ดังที่ทรงปฏิบัติกับโจว เอินไหล นอกเหนือจากการที่รัฐบาลไทยได้รับคำยืนยันเกี่ยวกับประเด็นด้านความมั่นคงแล้ว ยังทรงได้รับไมตรีความสัมพันธ์ระดับบุคคลจากโจว เอินไหล อีกด้วย

นอกจากนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการประสานท่าทีที่หลากหลาย สังเกตได้จากการที่พระองค์ทรงสังเกตสิ่งที่เป็นที่ยอมรับของภาคีสมาชิกส่วนใหญ่ในเชิงหลักการ อย่างเช่น การที่พระองค์ทรงนำคำศัพท์จากกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติมาทรงอธิบายการแสดงออก (manifestations) เกี่ยวกับการล่าอาณานิคม มากกว่าการจะใช้ศัพท์ที่เฉพาะเจาะจงซึ่งเป็นข้อขัดแย้งระหว่างเซอร์จอห์น โคเตลลาวาลา นายกรัฐมนตรีของศรีลังกา และโจว เอินไหล นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีนในการประชุมที่บันดุง

การที่พระองค์ทรงยึดในหลักการของกฎบัตรสหประชาชาติ ทรงเป็นนักการทูตที่มองสถานการณ์โลกตามจริง และทรงปรับพระองค์ให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้พระองค์ทรงได้รับความไว้วางใจจากเครือข่ายทางการทูตที่ยอมรับในพระปรีชาสามารถที่มีมาอย่างยาวนาน จนเป็นที่ทราบกันในบรรดานักการทูต ให้ทรงดำรงตำแหน่งสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ

ในช่วงเวลาที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาขึ้นเอง ทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการควบคุมและบริหารการประชุมด้วยความโปร่งใส และทรงพยายามสนับสนุนภารกิจของเลขาธิการสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีวิกฤตการณ์คลองสุเอซ ที่ทรงทำหน้าที่ประธานในการประชุมได้อย่างดี และทรงมีส่วนทำให้เวทีของสมัชชาใหญ่ฯ เป็นหนึ่งในแรงกดดันทางการเมืองให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยอมปฏิบัติตามมติของสมัชชาใหญ่ฯ ได้ อย่างไรก็ดี ในกรณีวิกฤตการณ์ในฮังการี แม้ว่าพระองค์จะไม่อาจโน้มน้าวฝ่ายโซเวียตและฮังการีให้ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของประชาคมระหว่างประเทศได้ แต่ความพยายามของพระองค์ก็สะท้อนให้เห็นว่า ทรงยืนอยู่บนหลักการขององค์การสหประชาชาติที่ว่าด้วยเรื่องมนุษยธรรม และเป็นไปในทางเดียวกันกับมหาอำนาจโลกเสรีอย่างสหรัฐฯ จึงทำให้มีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐฯ ในช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องการหลักประกันด้านความมั่นคงจากภัยคอมมิวนิสต์

หากจะกล่าวถึงจุดสูงสุดในการเป็นนักการทูตของพระองค์ นอกจากการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับเลือกเป็นประธานสมัชชาใหญ่ๆ แล้ว การที่พระองค์ทรงได้รับเลือกให้ทรงเป็นประธานการประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเลโดยที่ไม่มีการเสนอชื่อผู้อื่นเลยนั้น นับเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงได้รับการยอมรับจากเครือข่ายทางการทูตและประชาคมทางการทูตอย่างเห็นได้ชัด ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงตระหนักและเข้าพระทัยถึงกลไกการบริหารจัดการการประชุมกฎหมายทะเลเป็นอย่างดีว่า ควรสร้างดุลยภาพที่เป็นธรรมระหว่างผลประโยชน์แห่งชาติของรัฐชายฝั่งกับผลประโยชน์ส่วนรวมที่พึงได้จากเสรีภาพในทะเลหลวง และนอกจากนี้ ทรงมีส่วนทำให้เกิดการรวบรวมประมวลกฎหมายด้านทะเลและทำให้เกิดการพัฒนาของกฎหมายทะเลไปในเวลาเดียวกันจากการประชุมครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งถือเป็นการทำตามเป้าประสงค์ของกฎบัตรสหประชาชาติ แม้ว่าบางประเด็นที่ยังไม่สามารถตกลงกันได้ระหว่างประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมก็ตาม

ในการกลับมาดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีในช่วงทศวรรษที่ 1960 พระองค์ทรงงานภายในประเทศและทรงดำรงตำแหน่งที่มีบทบาทในการให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลมากขึ้น ทั้งนี้ อาจมาจากการที่ทรงเจริญพระชนมายุมากขึ้น และพระพลานามัยก็ไม่เอื้ออำนวยให้เสด็จไปทรงปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ในต่างประเทศได้ดังเช่นเดิม อย่างไรก็ดี ช่วงเวลานับตั้งแต่ ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) เป็นต้นมา ถือว่าเป็นยุคที่โดดเด่นที่สุดในการทรงงานทางการทูต เนื่องจากพระองค์ทรงอยู่ในตำแหน่งทางการเมืองที่ทรงตัดสินใจพระทัยและมอบข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับรัฐบาลได้อย่างเต็มที่ การที่พระองค์ทรงมีประสบการณ์ที่ยาวนานทางการทูต ประกอบกับบริบททางการทูตในขณะนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นความมั่นคงและการเมืองอย่างมาก และการที่ทรงปฏิบัติงานโดยยึดถือผลประโยชน์ของประเทศหรือเป้าหมายตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายเป็นหลัก ส่งผลให้พระองค์ทรงสะสมบารมีทางการทูตจนเป็นที่เชื่อมั่นของเครือข่ายทางการทูตทั้งภายในและภายนอกประเทศ

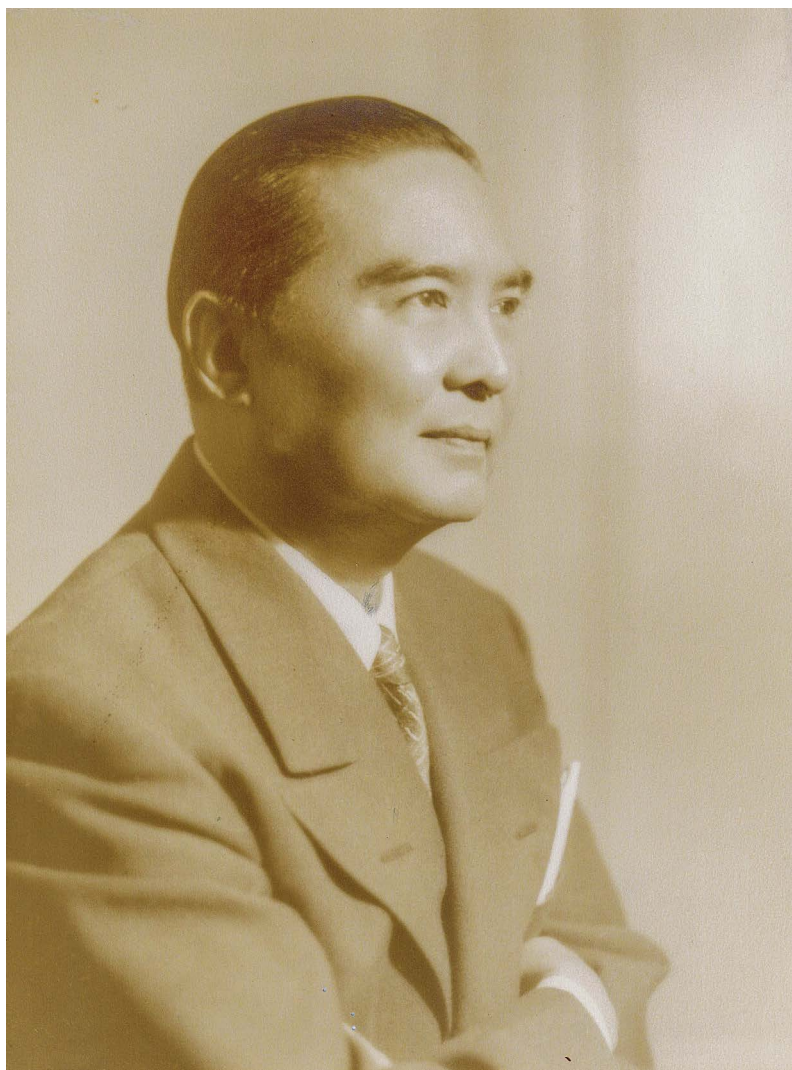
05

บทสรุป

หนังสือเล่มนี้ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับการสร้างเครือข่ายในเวทีการเมืองระหว่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รวมถึงการบริหารเครือข่ายความสัมพันธ์ของพระองค์เพื่อการรักษาบทบาทด้านการต่างประเทศของพระองค์ในช่วงเวลาของความผันผวนทางการเมืองไทยและการเมืองในเวทีระหว่างประเทศจาก ค.ศ. 1917-1969 (พ.ศ. 2460-2512) ซึ่งเป็นความต่อเนื่องของการทรงงานและพัฒนาการของเครือข่ายที่ช่วยสนับสนุนการทรงงานของพระองค์ผ่านยุคต่าง ๆ ตามแนวคิด Transwar เพื่อเติมเต็มการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในยุคโดยคนหนึ่งเท่านั้น

หากพิจารณาช่วงเวลาการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ยาวนานกว่า 5 ทศวรรษ แนวคิด Transwar เข้ามาช่วยอธิบายเหตุผลของการกำหนดช่วงเวลาการศึกษาที่เริ่มต้นใน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ซึ่งเป็นปีที่ทรงเริ่มทรงงาน ณ สถานอัครราชทูต ณ กรุงปารีส และสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) ซึ่งเป็นปีที่ทรงลาออกจากการดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี บทบาทของพระองค์ในการทรงงานด้านการต่างประเทศมีพัฒนาการตามบริบทของประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างมีความต่อเนื่อง (continuity) และก้าวข้ามเส้นแบ่งแห่งยุคสมัย (watershed) ของการศึกษาประวัติศาสตร์โดยทั่วไป เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1917 หรือ พ.ศ. 2457-2460) ช่วงระหว่างสงคราม (interwar years) (ค.ศ. 1918-1939 หรือ พ.ศ. 2461-2482) การเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ค.ศ. 1932 หรือ พ.ศ. 2475) สงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945 หรือ พ.ศ. 2482-2488) หรือสงครามเย็น (ค.ศ. 1947-1991 หรือ พ.ศ. 2490-2534) ในทศวรรษพระประวัติการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีส่วนเกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในข้างต้นอย่างต่อเนื่อง อาจมีเพียงช่วงของสงครามเย็นที่บทบาทด้านการต่างประเทศของพระองค์สิ้นสุดก่อนที่สงครามเย็นจะสิ้นสุดลง

ในบริบทประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การทรงงานของ พระองค์มีปฏิสัมพันธ์กับบริบทของการเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย การทรงงานเกี่ยวกับสันนิบาตชาติช่วงระหว่างสงคราม (interwar years) การทรงงานช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งทรงงานร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพระองค์ ทรงมีบทบาททั้งการให้คำปรึกษาและการเป็นผู้แทนในโอกาสสำคัญต่าง ๆ จนกระทั่งการเจรจาเพื่อให้ไทยได้เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ 1 ปี หลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ประเทศไทย จะได้ร่วมขบวนไปกับประเทศผู้ชนะสงครามในการจัดตั้งระบบการบริหาร จัดการความมั่นคงร่วมกันใหม่ (collective security system) ทั้งนี้ รวมถึง การมีส่วนในการดำเนินการทางการเมืองทางทหารเพื่อหาช่องทางให้ประเทศไทยรอดจาก ความขัดแย้งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นช่วงปัญหาเนเธอร์แลนด์-อินโดนีเซีย ค.ศ. 1948-1949 (พ.ศ. 2491-2492) การเจรจาสันติภาพที่เจนีวา ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) และการจัดตั้ง SEATO การประชุมกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดที่บันดุง ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ซึ่งพระองค์มีส่วนดำเนินการให้ไทยเข้าร่วมเพื่อป้องกัน ความปลอดภัยของประเทศไทย รวมถึงการเป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่ง สหประชาชาติ ค.ศ. 1956-1957 (พ.ศ. 2499-2500) ที่ทรงแสดงบทบาทการ เป็นผู้รักษากฎระเบียบระหว่างประเทศภายใต้องค์การสหประชาชาติในยุค ความตึงเครียดของสงครามเย็น และการเป็นประธานการประชุมกฎหมายทะเล ครั้งที่ 1 และ 2 ค.ศ. 1958 และ 1960 (พ.ศ. 2501 และ 2503) ที่พระองค์ต้อง ทรงบริหารจัดการความต้องการของประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่ประเทศมหาอำนาจและ ประเทศขนาดเล็กให้ลงตัว เพื่อให้เกิดการรวบรวมตัวบทกฎหมายและการเกิด ระบบกฎหมายในการอยู่ร่วมกันที่ชัดเจนภายใต้ความกดดันของยุคสงครามเย็น

การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มีปฏิสัมพันธ์กับบริบท การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การ ทรงงานในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งช่วงของการเปลี่ยนแปลง การปกครอง และการเปลี่ยนนายกรัฐมนตรีในสมัยต่าง ๆ ซึ่งพระองค์ทรงงาน กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นระยะเวลานานที่สุด แต่ยังคงทรงงานกับรัฐบาล ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงจนกระทั่งสมัยของ

จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพล ถนอม กิตติขจร ที่ต่างพึงพาพระองค์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นกับสหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศโลกเสรี

ทั้งหมดนี้สังเกตได้ว่าเป็นการทรงงานที่มีปฏิสัมพันธ์กับบริบทและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เจาะลึกลงไปมากกว่าช่วงเวลาที่เป็นเส้นแบ่งแห่งยุคสมัยต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ การแบ่งยุคสมัยในหนังสือเล่มนี้จึงแบ่งออกเป็น 3 ช่วงดังที่สาธยายไปในบทต่าง ๆ กล่าวคือ

ค.ศ. 1917-1938 (พ.ศ. 2460-2481) ซึ่งเป็นช่วงที่ทรงงานในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไปจนถึงการร่วมทรงงานกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ก้าวเข้ามาสู่การเป็นผู้นำบริหารประเทศใน ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) และเป็นจุดที่เชื่อมโยงไปสู่การมีบทบาทสำคัญ ๆ ของพระองค์ในยุคต่อมา

ค.ศ. 1938-1946 (พ.ศ. 2481-2489) ซึ่งเป็นช่วงที่ทรงงานร่วมกับรัฐบาลจอมพล ป. และทรงเข้าร่วมการประชุมสำคัญในช่วงดังกล่าว จนกระทั่งจอมพล ป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระองค์ก็ยังคงทรงงานต่อเกี่ยวกับการเจรจาให้ประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ และ

ค.ศ. 1946-1969 (พ.ศ. 2489-2512) ซึ่งเป็นช่วงที่ทรงงานด้านการต่างประเทศของไทยอย่างต่อเนื่อง และเหตุการณ์จากยุคหนึ่งมีผลต่อมาให้พระองค์ทรงงานในอีกยุคหนึ่งอีกด้วย เช่น การทรงงานเป็นผู้แทนของไทยในการเจรจาให้ไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ก็ส่งผลให้พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตันและสหประชาชาติในเวลาต่อมา

ในขณะเดียวกัน การปฏิสัมพันธ์กับบริบทการเมืองภายในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่องได้ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายที่มาสสนับสนุนพระองค์ในการทรงงานอย่างต่อเนื่อง โดยหากแบ่งกลุ่มเครือข่ายแล้ว แบ่งได้เป็น 3 ประเภทสำคัญ ได้แก่

เครือข่ายที่เกิดจากฐานันดร เป็นส่วนของเครือข่ายที่เกิดขึ้นในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยที่พระองค์ทรงเป็นเจ้านายในมหามกุฏราชสันตติวงศ์เอกเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูต ณ กรุงปารีส ที่ได้ส่งเสริมให้พระองค์ทรงงานที่สถานอัครราชทูต

ณ กรุงปารีส เมื่อทรงศึกษาจบ นอกจากจะทรงเป็นผู้บังคับบัญชาพระองค์แรก
ที่ทรงถ่ายทอดทักษะและวิธีการทางการทูตแบบทวิภาคีและพหุภาคีแก่
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แล้ว ต่อมาพระองค์ยังทรงสนับสนุนให้กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนไทยในองค์การสันนิบาตชาติ ซึ่งม
ีความสำคัญอย่างมากต่อการเพิ่มพูนประสบการณ์ทางการทูตของกรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ และทำให้พระองค์เป็นที่รู้จักในบรรดานักการทูต
ต่างประเทศอีกด้วย เครือข่ายนี้เป็นปัจจัยเสริมส่งให้พระองค์ทรงมีประสบการณ์
และทรงเป็นที่รู้จักในวงการการทูตไทยในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
แม้แต่ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์ก็ยังทรงแสดงบทบาท
เป็นสื่อกลางระหว่างราชสำนักกับคณะราษฎรอยู่เนื่อง ๆ

เครือข่ายที่เกิดจากการทรงงานภายในประเทศ สิ่งที่ปฏิเสธได้ยากอีก
ประการหนึ่งคือ เครือข่ายจากการทรงงานภายในประเทศที่เห็นได้เด่นชัดขึ้น
ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากหลักฐานที่พบ เริ่มพัฒนาในช่วงที่
พระองค์ทรงเป็นอาจารย์อยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งพระองค์ทรงพบกับ
นายดิเรก ชัยนาม ที่ต่อมาได้ทรงร่วมงานด้วยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และ
กลายเป็นบุคคลอีกผู้หนึ่งที่เข้าใจว่าสนับสนุนให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
เป็นผู้ไปเจรจาให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ต่อมา
บุคคลที่มีส่วนส่งเสริมบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นอย่างมาก
คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เคยร่วมงานกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ทั้งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ทรงเป็นทั้งที่ปรึกษาและผู้แทนในการประชุม
ครั้งสำคัญต่าง ๆ การกลับมาอีกครั้งของจอมพล ป. ใน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491)
เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการต่างประเทศด้วยความไว้วางใจที่จอมพล ป. มีต่อพระองค์
รวมถึงการส่งพระองค์ไปร่วมการประชุมที่บันดุง ซึ่งจะเป็นโอกาสที่ทรงพบกับ
โจว เอินไหล รวมถึงการสนับสนุนของจอมพล ป. ต่อการสมัครเป็นประธาน
สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ ค.ศ. 1953 (พ.ศ.
2496) จนกระทั่งสำเร็จใน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ทั้งนี้ จอมพล สฤษดิ์
ธนะรัชต์ มีความชื่นชมกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประกอบกับการที่พระองค์

ทรงเป็นที่ยอมรับของสหรัฐอเมริกา จึงทำให้จอมพล สฤษดิ์ และต่อมาจอมพล ถนอม กิตติขจร ยังคงกราบทูลเชิญกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้ร่วมรัฐบาล กล่าวได้ว่า เครื่องช่วยที่เกิดจากการทรงงานภายในประเทศนี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างความต่อเนื่อง (continuity) ในด้านการต่างประเทศของไทยที่ข้ามผ่านความยุคแห่งความพลิกผันที่ผู้มีอำนาจทางการเมืองมีอุดมการณ์และนโยบายที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

เครื่องช่วยที่เกิดจากการทรงงานในเวทีทางการทูตต่างประเทศ การที่พระองค์ทรงอยู่ในเวทีระหว่างประเทศอย่างยาวนาน ตั้งแต่การประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย ข้ามมาสู่องค์การสันนิบาตชาติ จนกระทั่งองค์การสหประชาชาติ เป็นการทรงงานที่ข้ามผ่านช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์การทูตทั้งทวีปเอเชียและพหุภาคี ส่งผลให้ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ทรงเป็นที่รู้จักและทรงได้รับการยอมรับจากบรรดาเครื่องช่วยนักการทูตต่างประเทศ และทรงเป็นที่คุ้นเคยอย่างดีของการประชุมระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การสหประชาชาติ ดังนั้น พระองค์จึงทรงได้รับเลือกให้ทรงเป็นประธานในการประชุมสำคัญ ๆ หลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประชุมสันติภาพที่เจนีวา (ค.ศ. 1954 หรือ พ.ศ. 2497) การเป็นประธานการประชุม SEATO ครั้งที่ 1 ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ปีต่อมา รวมไปถึงการเป็นประธานสมัชชาใหญ่ครั้งที่ 11 ที่ทรงได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนพิเศษของสมัชชาใหญ่ในประเด็นวิกฤตการณ์ฮังการี ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนมาจากการสั่งสมประสบการณ์ทรงงานในเวทีพหุภาคีที่ยาวนาน และต่อเนื่อง จนทำให้ทรงเป็นที่ไว้วางใจของที่ประชุมให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งนี้รวมถึงการทรงเป็นประธานการประชุมกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 และ 2 ที่พระนามได้รับการเสนอขึ้นเป็นประธานโดยไม่มีผู้ใดคัดค้าน

สิ่งที่กล่าวมาในข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของเครื่องช่วยที่เป็นปัจจัยสนับสนุนและผลักดันพระองค์ในการกิจต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไป นอกจากนี้ การที่พระองค์ได้ทรงพบกับโจว เอินไหล ที่ปักกิ่ง กลายเป็นเครื่องช่วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบุรุษของสองประเทศที่ช่วยส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา และการที่พระองค์ทรงเป็นที่รู้จักและทรงได้รับการมองจากกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา

ว่าจะทรงเป็นผู้แทนที่ดีของโลกเสรีในการประชุมที่บันดุง รวมถึงการสนับสนุน การสมัครเป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติของนายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น ก็เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการส่งสมัชชาที่คอยสนับสนุนพระองค์ตลอดระยะเวลา ที่ทรงงานด้านการต่างประเทศกว่า 5 ทศวรรษ

เครือข่ายที่เกิดจากการทรงงานในเวทีการทูตต่างประเทศของกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์นี้สะท้อนให้เห็นความต่อเนื่อง (continuity) ข้ามยุคที่แบ่ง โดยเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ (watershed) หลายยุคในศตวรรษ ที่ 20 จากยุคระหว่างสงคราม (interwar) สู่ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 และ ยุคสงครามเย็น แม้บริบทโลกจะเปลี่ยนไปอย่างยิ่งยวดหลังเหตุการณ์สำคัญ เหล่านี้ แต่ก็ยังมีเครือข่ายข้าราชการ นักการทูต ผู้ปฏิบัติการของรัฐในระดับ ต่าง ๆ ที่ทำงานสืบเนื่องข้ามยุคสมัยดังเช่นกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่ ทำให้เห็นว่ายังมีความสืบเนื่องหลายประการ ทั้งทางการเมือง ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ ตลอดจนพัฒนาการของระเบียบโลกศตวรรษที่ 20 ที่ไม่ได้ ตัดขาดกันโดยสิ้นเชิงในระหว่างยุคสมัยย่อย ๆ ทั้งหลายดังกล่าวข้างต้น

นอกจากประเด็นเรื่องการศึกษาข้ามเส้นแบ่งยุคสมัยแบบ Transwar และเรื่องเครือข่ายรูปแบบต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการทรงงานด้านการต่างประเทศ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แล้ว หนังสือเล่มนี้ยังมีข้อเสนอที่สำคัญอีก 2 ประการที่เกี่ยวข้องกัน

ประการแรกคือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับการศึกษาและ ทรงเข้าสู่ชีวิตการทำงานด้านการต่างประเทศ ในยุคที่เรียกได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยว หัวต่อทางการเมืองทั้งในบริบทภายในสยาม ซึ่งกำลังปรับปรุงประเทศสู่ความ เป็นสมัยใหม่ และในบริบทโลกที่เริ่มเกิดความขัดแย้งในห้วงมหานาจนางตะวันตก ที่ได้บานปลายกลายเป็นสงครามโลกถึงสองครั้งในระยะเวลาไม่ถึงครึ่งศตวรรษ ท่ามกลางความผันผวนทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศนี้ การที่ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงศึกษาด้านการต่างประเทศในโลกตะวันตก ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และเริ่มทรงงานท่ามกลางสภาวะที่เรียกได้ว่าเป็นจุด พลิกผันสำคัญในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่คือ การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1

และการสถาปนาองค์การสันนิบาตชาตินั้น ทำให้พระองค์ทรงมีโอกาสดูแล
ความรู้ความสามารถและทรงมีอิสระในการตัดสินใจดำเนินการต่าง ๆ ใน
ฐานะตัวแทนประเทศได้มากกว่านักการทูตไทย ทั้งในยุคก่อนหน้านั้นที่ไม่ได้มี
การติดต่อกับมหาอำนาจตะวันตกอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องผ่านองค์การระหว่าง
ประเทศขนาดใหญ่อย่างองค์การสันนิบาตชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 หรือ
องค์การสหประชาชาติที่เกิดขึ้นต่อมาหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 และในยุค
หลังจากนั้นที่กระทรวงการต่างประเทศมีบุคลากรที่ได้รับการศึกษาเฉพาะทาง
เพิ่มมากขึ้น และมีโครงสร้างเครือข่ายที่ขยายใหญ่ออกไปหลากหลายสถานทูต
ในชาติมหาอำนาจตะวันตกแทบทุกประเทศ บริบททางการศึกษาและการเริ่ม
ทรงงานที่มีความพิเศษดังกล่าวนี้นี้มีผลให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมี
แนวทางการทรงงานด้านการต่างประเทศที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวต่างกับ
ชนบทรรมนิยมที่เคยมีมาในยุคก่อน กล่าวคือ ทรงกล้าคิด กล้าทำ และมีอิสระ
ในการตัดสินใจดำเนินการต่าง ๆ ด้วยตัวพระองค์เองค่อนข้างมาก ส่งผลให้
ทรงสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับนักการทูตต่างชาติ โดยเฉพาะจากชาติ
มหาอำนาจต่าง ๆ ซึ่งจะมียุทธศาสตร์สนับสนุนการทรงงานด้านการต่างประเทศ
ของพระองค์ในเวลาต่อมา

ข้อเสนอสำคัญอีกประการหนึ่ง (ซึ่งสืบเนื่องจากข้อเสนอประการแรก)
คือ ลักษณะการทรงงานด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ที่เปิดโอกาสให้ประเทศเล็กอย่างประเทศไทยเข้าไปมีส่วนร่วมและแสดงบทบาท
ในการตัดสินใจและสร้างความตกลงร่วมกันที่สำคัญในประชาคมโลกได้ ผ่าน
การเข้าไปเป็นสมาชิกขององค์การระหว่างประเทศที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งเปิดโอกาส
ให้พระองค์ทรงงานร่วมกับนักการทูตจากชาติมหาอำนาจต่าง ๆ จนเป็นที่
ยอมรับและดำรงตำแหน่งสำคัญในที่ประชุมใหญ่ระหว่างประเทศในกรณีต่าง ๆ
เช่น การเป็นประธานที่ประชุมสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ หรือเป็น
ผู้จัดบันทึกการประชุมเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง เป็นต้น พระปรีชาสามารถในการ
ทำให้ประเทศเล็กได้มีบทบาท (agency) ในประชาคมโลกดังกล่าวนี้นี้เป็นพื้นฐาน
สำคัญที่เปิดโอกาสให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ตลอดจนนักการทูตไทย
ในยุคต่อ ๆ มาสามารถเจรจากับชาติมหาอำนาจในลักษณะที่ถ่วงดุลอำนาจ
ระหว่างมหาอำนาจต่าง ๆ ด้วยกันเอง โดยไม่ถูกบังคับให้ต้องเลือกข้างอย่าง

ชัดเจนในความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจหลายต่อหลายครั้ง จนเป็นที่มาของการทูตแบบ “ไม่ลู่ลม” อันเลื่องชื่อของไทยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

จากการศึกษาเอกสารการเรียนและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์พบว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติหน้าที่ที่ทรงได้รับมอบหมายตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อทรงได้รับทุนการศึกษาเพื่อเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศส ทรงแสดงถึงความทุ่มเทในการศึกษาของพระองค์ จนพระปรีชาสามารถทางวิชาการเป็นที่ประจักษ์แก่พระอาจารย์ทั้งในอังกฤษและฝรั่งเศส การที่ทรงมีผลการเรียนที่โดดเด่นทั้งด้านภาษาและประวัติศาสตร์ ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าสมควรที่จะส่งเสริมให้พระองค์ทรงกลับมารับราชการในทางการทูต ซึ่งในยุคสมัยนั้นกระทรวงการต่างประเทศยังคงขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเป็นจำนวนมาก ซึ่งโดยรวมแม้มีการสร้างบุคลากรภายในประเทศและการส่งบุคลากรไปศึกษาต่ออย่างต่างประเทศก็ยังไม่สามารถผลิตข้าราชการเข้ามาสู่ระบบได้ทันความต้องการของภาครัฐเอง

การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงศึกษาวิชาภาษาและประวัติศาสตร์จากประเทศอังกฤษ และเสด็จไปต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับวิชาการทูตและกฎหมายระหว่างประเทศที่ประเทศฝรั่งเศส เป็นการส่งเสริมและต่อยอดการพัฒนาองค์ความรู้ของพระองค์ที่ส่งผลให้ทรงพร้อมสำหรับการทรงงานในกระทรวงการต่างประเทศ เนื่องจากทรงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์การทูตอย่างลึกซึ้งในลักษณะที่ทรงเข้าใจกลไกของดุลอำนาจระหว่างมหาอำนาจ ปัจจุบันทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ส่งผลต่อการเพิ่มหรือลดบทบาทของประเทมหาอำนาจ รวมถึงการทำงานของระบบระหว่างประเทศเป็นอย่างดี ทั้งนี้ การเรียนด้านกฎหมายระหว่างประเทศทั้งด้านมนุษยธรรมและที่เกี่ยวกับการร่วมมือระหว่างประเทศ เป็นส่วนส่งเสริมให้พระองค์ทรงมีความเข้าใจรูปแบบการทำงานของกฎหมายระหว่างประเทศและการดำเนินงานต่าง ๆ ในองค์การระหว่างประเทศในเวลาต่อมาอีกด้วย

ในมิติของการทรงงานที่สถานอัครราชทูต ณ กรุงปารีส ในช่วงการเจรจาสนธิสัญญาสันติภาพที่แวร์ซาย ประเทศฝรั่งเศส การที่พระองค์ทรงงานในช่วง

ปลายสงครามโลกครั้งที่ 1 และทรงเข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่แวร์ซาย ประกอบกับการทรงงานได้บังคับบัญชาของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลยศึกคึกฤดากร ที่ทรงชื่นชมพระปรีชาสามารถของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นอย่างมาก พระองค์ทรงเรียนรู้ประสบการณ์การทูตทั้งทวิภาคีและพหุภาคี รวมถึงการเจรจาความทางกฎหมายในทางการทูตอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายจากผู้บังคับบัญชาพระองค์แรกของพระองค์ ที่ต่อมาเป็นหนึ่งในผู้สนับสนุนให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติ ทั้งนี้ การทรงงานในช่วงแรกนี้อาจยังไม่เห็นการแสดงพระปรีชาสามารถในเชิงการกำหนดนโยบายอย่างเต็มที่ เนื่องจากในยุคดังกล่าวเป็นยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่นโยบายด้านการต่างประเทศจะเป็นไปตามแนวพระราชดำริขององค์พระประมุขและเสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

เมื่อเสด็จกลับมาทรงงานในสยาม ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ได้เห็นไหวพริบในการเจรจาของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยเฉพาะในครั้งที่ทรงเจรจาประเด็นเขตแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) นอกจากนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงเป็นที่รู้จักจากนักการทูตของกลุ่มประเทศมหาอำนาจมากยิ่งขึ้น อาทิ นายแฟร์ดีน็อง ปีลา ผู้แทนทางการทูตของฝรั่งเศสในสยาม ที่เอยถึงพระนามในฐานะหนึ่งในบุคคลผู้ทรงมีพระปรีชาสามารถในภาษาฝรั่งเศส และผู้ทรงเป็นที่พึงใจของฝ่ายฝรั่งเศสในการที่จะทรงเป็นผู้แทนคณะของสยามในการเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศส เป็นต้น เมื่อพระองค์เสด็จไปเป็นอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และทรงรับตำแหน่งผู้แทนของสยามในองค์การสันนิบาตชาติ พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของสยามที่แข็งขันและทรงร่วมงานในคณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์การสันนิบาตชาติ ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่รู้จักจากเครือข่ายนักการทูตต่างประเทศอย่างกว้างขวาง และปัจจัยดังกล่าวช่วยส่งเสริมบารมีและการเป็นที่ยอมรับในพระปรีชาสามารถของพระองค์ทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา นอกจากนี้ การที่พระองค์ทรงตัดสินใจถอนการสมัครสมาชิกสันนิบาตชาติในช่วงเวลา

ใกล้การเลือกตั้ง เนื่องจากทรงเห็นว่าสยามจะไม่ได้รับเลือก และทรงทราบว่า แนวโน้มจะเป็นเปอร์เซียที่ได้รับเลือก ถือเป็นการตัดสินใจที่วางอยู่บนพื้นฐานของการที่ทรงคำนึงถึงผลประโยชน์ของสยามเป็นอย่างมาก

ในช่วงที่พระองค์ทรงลาออกจากกระทรวงการต่างประเทศและทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจถูกมองว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีจะเป็นความท้าทายสำหรับพระองค์ แต่การที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ พระองค์ก็ทรงงานทางวิชาการซึ่งเป็นสิ่งที่ถนัดอีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) เป็นจุดสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายใหม่ภายในประเทศที่จะส่งผลให้พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญทางการเมืองต่างประเทศในเวลาต่อมา แม้ว่าคณะราษฎรอาจมีความเคลือบแคลงสงสัยเกี่ยวกับท่าทีและความคิดทางการเมืองของพระองค์ แต่ก็ทรงแสดงให้เห็นว่า มิได้ทรงปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทรงเห็นว่าเป็นช่องทางหนึ่งที่จะทำให้สยามเคลื่อนไหวไปข้างหน้าได้ โดยแสดงให้เห็นผ่านพระดำรัสว่า ทรงมีความเข้าใจหลักการและยังทรงบรรยายหลักการเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การแบ่งแยกอำนาจภายใต้การปกครองใหม่ โดยทรงเน้นย้ำว่า สิ่งใดที่ทรงเห็นเป็นประโยชน์ก็ทรงถือเป็นหน้าที่ที่ทรงยินดีที่จะทำ อย่างไรก็ตาม พระองค์เองไม่เคยทรงละทิ้งความชอบของพระองค์ที่มีต่องานทางการเมืองและการต่างประเทศ เพราะแม้แต่ในช่วงที่ทรงกล่าวพระดำรัสเกี่ยวกับเรื่องของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พระองค์ก็ยังทรงระบุให้ผู้ฟังทราบว่าทรงได้รับการอบรมศึกษาด้านการทูต ต่อมาการที่พระองค์ทรงแสดงท่าทีที่ไม่ทรงเป็นปฏิปักษ์ต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และยังทรงช่วยอธิบายพื้นฐานหลักการแก่สาธารณชนในโอกาสต่าง ๆ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้คณะราษฎรไว้วางใจในพระองค์มากขึ้น ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าว คณะราษฎรก็ยังขาดประสบการณ์ด้านการต่างประเทศ และเห็นว่าพระองค์จะทรงช่วยสนับสนุนงานของประเทศได้ จึงทูลเชิญพระองค์ให้ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศ ในช่วงเวลานั้นเอง พระองค์ไม่ทรงเป็นเพียงที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศแต่เพียงอย่างเดียว ทรงมีบทบาทช่วยคิดและวางรากฐานองค์ความรู้ในสังคมให้ปรับตัวเข้ากับระบอบการปกครองใหม่อีกด้วย

ชีวิตของพระองค์ก้าวไปสู่จุดที่จะผลักดันพระองค์มากยิ่งขึ้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี พระองค์ทรงมีบทบาทที่เด่นชัดในการให้คำปรึกษาจอมพล ป. โดยเฉพาะในด้านนโยบายด้านการต่างประเทศ สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และโดยเฉพาะเมื่อจอมพล ป. ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระองค์ทรงอยู่ในตำแหน่งที่ทรงแสดงพระปรีชาสามารถทางการต่างประเทศและพระวินิจฉัยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากสถานะของพระองค์เอง ทั้งนี้ ในการแสดงพระวินิจฉัยใด ๆ ทรงอธิบายบนพื้นฐานของหลักการและประสบการณ์ที่ทรงมีเสมอ นอกจากนี้ พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงการเป็นนักการต่างประเทศที่ทรงเป็นนักปฏิบัตินิยม (pragmatism) กล่าวคือ พระองค์จะทรงสังเกตบริบทสถานการณ์เพื่อเป็นตัวกำหนดการขับเคลื่อนนโยบาย สิ่งนี้สังเกตได้จากในช่วงแรกของสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยยังคงนโยบายความเป็นกลางอยู่ แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และการเป็นกลางไม่อาจรับประกันความมั่นคงของประเทศไทยได้ พระองค์ก็ไม่ทรงแสดงท่าทีที่ขัดข้องต่อการปรับตัวของไทยที่ยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยได้ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ่งที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้นคือ การที่พระองค์ทรงเป็นหัวหน้าคณะเจรจาของไทยในการเจรจาอนุสัญญากรุงโตเกียว ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ทรงมีท่าทีค่อนข้างแข็งในการเจรจาดังกล่าว โดยเข้าใจว่า พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะให้ฝ่ายไทยไม่เสียเปรียบฝรั่งเศส และได้ดินแดนที่ควรได้รับกลับมา อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ญี่ปุ่นเริ่มอ่อนกำลังลง และสถานการณ์โลกมีการเปลี่ยนแปลง แม้ว่ารัฐบาลไทยในขณะนั้นจะมีท่าทีที่ใกล้ชิดกับญี่ปุ่น แต่พระองค์ก็ไม่ทรงลังเลที่จะกล่าวกับญี่ปุ่นด้วยลักษณะถ้อยคำที่บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น เกี่ยวกับประเด็นเรื่องการเคารพอกราชอธิปไตยของบรรดาประเทศต่าง ๆ และทรงแสดงให้เห็นถึงข้อเสนอของพระองค์ให้มีความร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ ภายนอกวงศ์ใหญ่แห่งมหาเอเชียบูรพาด้วย

เมื่อบริบทของเวทีระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปและเข้าสู่โลกที่สหรัฐอเมริกาขึ้นมาเป็นมหาอำนาจนำ องค์การสหประชาชาติกลายเป็นสิ่งที่จะช่วยรับประกันความมั่นคงและความปลอดภัยของประเทศไทยในฐานะ

ประเทศเล็ก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็มีทรงลังเลที่จะปรับท่าทีของพระองค์ในการเจรจาเกี่ยวกับดินแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศส เพราะทรงเล็งเห็นว่าสิ่งสำคัญที่สุดคือ การทำให้ไทยเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มประเทศแรกๆ ที่เข้าร่วมองค์การสหประชาชาติ การเจรจาครั้งดังกล่าวเป็นอีกครั้งหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้ไหวพริบทางการทูตเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการเจรจากับฝรั่งเศสหรือรัสเซีย ก่อนที่ไทยจะเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ในท้ายที่สุด ทั้งนี้ สิ่งที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าท่าทีด้านการต่างประเทศของไทยจะเป็นรูปแบบใดมาก่อน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงปรับแนวทางการดำเนินงานทางการทูตของพระองค์ให้สอดคล้องกับบริบทระหว่างประเทศ และทรงแสวงหาโอกาสที่จะตอบสนองผลประโยชน์แห่งชาติของประเทศไทยเป็นที่ตั้ง

ในช่วงต่อมา นับตั้งแต่ที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน นับตั้งแต่เดือนเมษายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) พระองค์ทรงเป็นผู้ชี้แจงท่าทีของรัฐบาลไทยตลอด แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจนกระทั่งเมื่อจอมพล ป. ชื่นเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในห้วงเดือนเมษายน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) และยังทรงทำหน้าที่อธิบายเหตุผลของการเกิดรัฐประหารในประเทศไทยในช่วงปลาย ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) พร้อมทั้งทรงอธิบายความสำคัญที่สหรัฐฯ มีต่อประเทศไทย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง การที่ทรงทำหน้าที่อธิบายสถานการณ์ของประเทศนั้นเป็นไปตามหน้าที่ของพระองค์ในฐานะเอกอัครราชทูตของประเทศไทยที่จะต้องพยายามแสวงหาช่องทางรักษาสถิติประโยชน์ของประเทศ และยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศที่ตนไปประจำการอีกด้วย สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตอย่างต่อเนื่องแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจที่มีต่อพระองค์จากรัฐบาลของไทยแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนรัฐบาลอย่างต่อเนื่องก็ตาม ทั้งนี้ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) ที่จอมพล ป. กลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงก้าวสู่ช่วงที่สำคัญมากที่สุดในชีวิตทางการทูตของพระองค์ช่วงหนึ่ง

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) นอกจากการที่พระองค์จะทรงได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลไทยอย่างต่อเนื่อง พระองค์เองก็ทรงได้รับความไว้วางใจจากเครือข่ายในต่างประเทศเช่นกัน กล่าวอีกทางหนึ่งคือ พระองค์ทรงได้รับการยอมรับจากประมุขแห่งรัฐในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้ การที่พระองค์ทรงมีท่าทีสนับสนุนโลกเสรี เป็นอีกครั้งที่เห็นได้ว่า พระองค์ทรงยึดถือความอยู่รอดของประเทศไทยเป็นที่ตั้ง เพราะทรงเล็งเห็นว่า ประเทศไทยอยู่ในฐานะด้านหน้าของประเทศที่ใกล้ชิดกับการแพร่ขยายของคอมมิวนิสต์ในขณะนั้น ในขณะเดียวกัน ในเวทีพหุภาคีขององค์การสหประชาชาติ พระองค์ก็ทรงเป็นที่รู้จักและยอมรับจากสมาชิกผู้แทนองค์การสหประชาชาติประเทศต่าง ๆ เพราะระหว่างที่ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน พระองค์ก็ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนถาวรของประเทศไทยประจำองค์การสหประชาชาติ ซึ่งพระองค์ทรงเข้าร่วมการประชุมในคณะกรรมการต่าง ๆ และทรงได้รับเลือกเป็นประธานของคณะกรรมการที่ 4 (ภาวะทรัพย์สิน) ที่ 5 (เศรษฐกิจและการคลัง) ที่ 6 (กฎหมาย) รวมถึงคณะกรรมการการเมืองพิเศษ เกี่ยวกับประเด็นนี้ การที่พระองค์ทรงร่วมงานคณะกรรมการต่าง ๆ ส่งผลให้พระองค์ทรงเรียนรู้งานขององค์การสหประชาชาติอย่างเต็มที่ จึงทำให้พระองค์ทรงเป็นที่ยอมรับอย่างมากในแวดวงนักการทูตขององค์การสหประชาชาติ

ช่วงปลายทศวรรษที่ 1940 จนกระทั่งทศวรรษที่ 1950 เป็นช่วงที่เครือข่ายซึ่งเกิดขึ้นจากการทรงงานด้านการต่างประเทศอย่างยาวนาน สนับสนุนพระองค์ให้ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว ช่วงเวลาเดียวกันนี้เองเป็นช่วงที่โลกเข้าสู่ช่วงการขัดแย้งที่เข้มข้นระหว่างโลกทั้งสองขั้ว (tight bipolar) ประเทศไทยอยู่ท่ามกลางการแพร่ขยายของอิทธิพลคอมมิวนิสต์ รวมถึงการก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทของกลุ่มประเทศที่เพิ่งได้รับอิสรภาพจากเจ้าอาณานิคม ซึ่งต่อมาพยายามนำเสนอแนวคิดของการไม่เอาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจจากทั้ง 2 ขั้ว ในช่วงนั้นเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทรงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแล้ว ทรงแสดงบทบาทหลักดัน

ให้ประเทศไทยได้รับการคุ้มครองจากภัยความมั่นคง โดยหลังจากการประชุมสันติภาพที่นครเจนีวาใน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) พระองค์ทรงแสดงท่าทีสนับสนุนการก่อตั้งองค์การระดับภูมิภาคเพื่อรับประกันความมั่นคงของกลุ่มประเทศโลกเสรีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นองค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) ที่จัดการประชุมครั้งแรกขึ้นที่กรุงเทพฯ ในห้วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) โดยระหว่างการประชุมดังกล่าว สิ่งที่ยังไม่มีความแน่นอนคือ การรับประกันจากสหรัฐฯ ที่จะเข้ามาปกป้องประเทศที่ถูกคุกคามโดยภัยจากคอมมิวนิสต์ ประกอบกับกลุ่มประเทศที่เข้าร่วมประชุมต่างทราบถึงการจัดการประชุมกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาที่มีกำหนดจัดในช่วงปลายเดือนเมษายน ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) และเห็นว่าควรมีการส่งสมาชิกของ SEATO ร่วมการประชุม

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้ที่สหรัฐฯ ในฐานะผู้นำโลกเสรีต้องการให้ประเทศไทยส่งเป็นผู้แทนเพื่อทรงเข้าร่วมการประชุมที่มั่นคง โดยมุ่งหวังว่า พระองค์จะทรงเป็นกระบอกเสียงให้กับโลกเสรี อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยมีประเด็นด้านความมั่นคงที่เกี่ยวข้องกับสาธารณรัฐประชาชนจีน จึงเป็นเหตุจำเป็นที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต้องทรงหาโอกาสที่เหมาะสมในการพบกับโจว เอินไหล (ผู้นำของสาธารณรัฐประชาชนจีนที่เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว) ในการประชุมครั้งนั้นทรงมีพระดำรัสอธิบายเหตุผลของการเข้าร่วม SEATO ของไทย และทรงกล่าวถึงข้อกังวลที่เกี่ยวข้องกับภัยคอมมิวนิสต์ที่คุกคามประเทศไทยอยู่ แต่ก็ทรงอาศัยโอกาสเข้าพบกับโจว เอินไหลระหว่างการประชุม เพื่อหารือเป็นการส่วนตัวเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ผลปรากฏว่า การกระทำดังกล่าวที่เป็นการปรับท่าทีและไหวตัวได้เท่าทันสถานการณ์ของพระองค์ ส่งผลให้ประเทศไทยแก้ไขข้อห่วงกังวลเกี่ยวกับภัยคอมมิวนิสต์ได้ และยังมีการเฝ้าระวังไปถึงการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองประเทศ ซึ่งต่อมาประเทศไทยก็ดำเนินการทูตได้ดั่งนัยยะเวลาหนึ่งก่อนที่ยึดอำนาจของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะทำให้การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับไทยต้องหยุดลงชั่วคราว หากแต่ว่าความสัมพันธ์อันดีในระดับบุคคลระหว่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับโจว เอินไหล

ยังคงอยู่ และมีส่วนส่งเสริมต่อการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับ
สาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา

แม้สหรัฐฯ มีความเคลือบแคลงและสงสัยต่อวิธีที่ทรงดำเนินในการ
พบปะกับโจว เอินไหล แต่ใน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) กรมหมื่นนราธิปพงศ์-
ประพันธ์ทรงได้รับเสียงสนับสนุนจากกลุ่มประเทศต่าง ๆ รวมถึงประเทศ
มหาอำนาจโลกเสรี เพื่อให้พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่ง
สหประชาชาติครั้งที่ 11 ซึ่งทรงเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมบริหารจัดการวิกฤตการณ์
โดยทรงมีส่วนส่งเสริมให้กลไกของสหประชาชาติเป็นสภาสะทอนเสียงประชาคม
ระหว่างประเทศที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างแรงกดดันทางการเมือง
ให้กับกลุ่มประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องยอมหาข้อยุติในข้อขัดแย้งและดำเนินการ
ตามมติของสมัชชาใหญ่ฯ อย่างไรก็ตาม ในกรณีวิกฤตการณ์ฮังการี พระองค์ต้อง
ทรงประสบกับแรงกดดันและเงื่อนไขจากฝ่ายโซเวียตและฮังการี ส่งผลให้การ
เป็นผู้แทนพิเศษไม่สัมฤทธิ์ผลตามพระประสงค์ที่ทรงตั้งไว้ แต่หากลองทำความเข้าใจถึงวิธีที่ทรงใช้ สังเกตได้ว่าทรงให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ในฐานะประเด็น
ที่กระทบต่อมิติด้านมนุษยธรรมตามที่ต้องการความเร่งด่วนในการหาข้อยุติ และ
พยายามให้ทุกฝ่ายปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของสมัชชาใหญ่ฯ และแม้ว่าทรง
พ้นจากหน้าที่ประธานการประชุมไปแล้ว ก็ยังทรงให้ความสำคัญกับประเด็น
ดังกล่าวอยู่ในถ้อยแถลงของพระองค์ในการประชุมสมัชชาใหญ่ฯ ครั้นถัดมา

ต่อมาเมื่อพิจารณาถึงบริบททางการเมืองภายในประเทศ แม้ว่าจะมีการ
เปลี่ยนรัฐบาลหลังจากที่จอมพล ป. ลงจากอำนาจ แต่พระนามก็ยังคงเป็นที่
กล่าวถึงในฐานะของบุคคลของฝ่ายไทยที่ควรทูลเชิญร่วมคณะรัฐมนตรี เนื่องจาก
ทรงสร้างความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ พระองค์ทรง
ร่วมรัฐบาลจนกระทั่งทรงลาออกจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีช่วงรัฐบาล
จอมพล ถนอม กิตติขจร บทบาทด้านการต่างประเทศที่โดดเด่นเป็นอย่างมาก
ในครั้งสุดท้ายของพระองค์ที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นที่ยอมรับจากเครือข่าย
ทางการทูตในต่างประเทศของพระองค์คือ การที่ทรงได้รับเลือกให้ทรงเป็น
ประธานการประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเลครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1958
และ 1960 (พ.ศ. 2501 และ 2503) ซึ่งแม้ว่าการประชุมจะไม่สามารถหาข้อสรุป

ในหลักเกณฑ์สำคัญได้ แต่การประชุมดังกล่าวก็ถือว่ามีความสำคัญต่อการรวบรวม
ด้วยกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายทะเล อนึ่ง ในการประชุมดังกล่าว
พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของประเทศต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน
โดยเฉพาะประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล และกลุ่มประเทศที่เป็นเกาะ

ตลอดระยะเวลากว่า 5 ทศวรรษที่ทรงงานด้านการต่างประเทศและทรง
อยู่ร่วมรัฐบาลต่าง ๆ มา สังเกตได้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพัฒนา
เครือข่ายความสัมพันธ์ต่าง ๆ ผ่านช่วงเวลาที่ทรงงานอย่างต่อเนื่อง โดยเมื่อเวลา
ผ่านไป พระองค์สั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์ในเวทีการทูตทั้งทวิภาคีและ
พหุภาคีอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับหลักการทรงงานที่พระองค์ทรงเน้นคือ
การยึดผลประโยชน์แห่งชาติเป็นที่ตั้ง จึงทำให้พระองค์ทรงงานร่วมกับรัฐบาล
ใดก็ได้ นับตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนกระทั่งยุคของจอมพล ถนอม
กิตติขจร นอกจากนี้ การทูตของพระองค์มีลักษณะเด่นเฉพาะพระองค์เป็นอย่างมาก
พระองค์ทรงปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและ
แนบเนียน

การศึกษาประวัติการทรงงานด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิป
พงศ์ประพันธ์ทำให้เห็นกลวิธีหลากหลายที่ประเทศเล็ก ๆ อย่างประเทศไทย
สามารถเข้าไปเป็นผู้กระทำ (agency) ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศร่วมกับ
ประเทศใหญ่และมหาอำนาจโลกได้ เช่น การเข้าร่วมกลุ่มความร่วมมือพหุภาคี
ทั้งในระหว่างประเทศเล็ก/ประเทศเกิดใหม่ด้วยกันเอง และกลุ่มที่มีมหาอำนาจ
ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย หรือการเป็นพันธมิตรกับมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่ง
เพื่อให้มีบทบาทในการต่อรองทิศทางการจัดการความขัดแย้งและรักษา
ผลประโยชน์ของชาติเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การที่จะดำเนินการต่าง ๆ เหล่านี้ให้บรรลุผลสำเร็จได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่
จะต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์อันกว้างขวางและลึกซึ้ง ทั้งเครือข่าย
ฐานันดรซึ่งเป็นพื้นฐานชีวิตของพระองค์ เครือข่ายการทำงานในแวดวงราชการ
และการเมืองภายในประเทศ ไปจนถึงเครือข่ายนักการทูตและผู้นำที่เคยพบปะ
และร่วมงานกันในต่างประเทศ ผ่านความผูกพันทางการเมืองทั้งในระดับชาติ
ระดับภูมิภาค และระดับโลกมายาวนานกว่า 5 ทศวรรษ

กล่าวได้ว่า กว่าจะมาเป็น “ไผ่ลู่ลม” แบบกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ ก็จำเป็นต้องฝึกดูตามลมพายุแห่งสงครามและความขัดแย้งตลอดศตวรรษที่ 20 หลายครั้งหลายหน ทำให้เห็นภาพประวัติศาสตร์แนว “Transwar” แบบไทย ๆ ที่น่าสนใจยิ่ง

เชิงอรรถ

บทที่ I

¹ Tej Bunnag, “Thai Foreign Policy in Long Term Perspective,” Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, 2015.

² Likit Dhiravegin, *Siam and Colonialism (1855-1909) an analysis of diplomatic relations* (Bangkok, Thailand: Thai Watana Panich Co., Ltd., 1975), p. 13.

³ 12 กันยายน ค.ศ. 1899 (พ.ศ. 2442) - 12 มิถุนายน ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2457).

⁴ Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs, *A History of Thai Diplomacy* (Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2019), pp. 131-132.

⁵ Reto Ward Hoffman, Max (ed.) *Transwar Ideology, Practices, and Institutions, 1920 - 1960* (United Kingdom: Bloomsbury, 2022), pp. 1-3.

⁶ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ทรงเป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสुทธาธิราช (สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช).

⁷ วิทยา เวชชาชีวะ (เรียบเรียง), *บัวบาน: ปลัดกระทรวงการต่างประเทศในช่วงเวลา 300 ปี จากยุคกรมท่าถึงสมัยปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: แพลนสสารา, 2559), หน้า 155.

⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.6/15 หนังสือพิมพ์ *เดลินิวส์* คอลัมน์ “สนิมการเมือง” โดย “เกียรติ” เรื่อง “นักการเมืองผู้ไม่เคยกลัวสนิมการเมือง” (ฉบับวันที่ 17 เมษายน 2509), หน้า 8.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

¹⁰ Pierre Renouvin, Duroselle, Jean-Baptiste, *Introduction à l'histoire des relations internationales* (Paris: France: Armand Colin, 2007), p. 314.

¹¹ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940* (Bangkok, Thailand: River Books, 2010), p. 56.

¹² สมัยที่ 1 ระหว่างธันวาคม ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) - กรกฎาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) และสมัยที่ 2 ระหว่างเมษายน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) - กันยายน ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500).

¹³ ฉลองรัฐ เจริญศรี, “บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501” (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 5.

¹⁴ Chris Baker and Pasuk Phongpaichit, *A history of Thailand* (Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2014), p. 117.

¹⁵ กิรติ กล่อมดี, “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 35.

¹⁶ Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs, *A History of Thai Diplomacy* (Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2019), p. 195.

¹⁷ กิรติ กล่อมดี, “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,” หน้า 100-101.

¹⁸ Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs, *A History of Thai Diplomacy*, p. 195.

¹⁹ ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, “เสด็จในกรมฯ ในฐานะนักการทูต,” ใน *วิทยทัศน์พระองค์วรวงศ์ ครบ 110 ปี วันประสูติ 25 สิงหาคม 2544* (กรุงเทพฯ: มูลนิธินราธิปประพันธ์พงศ์-วรวงศ์, 2544), หน้า 39.

บทที่ 2

¹ วิทยา เวชชาชีวะ (เรียบเรียง), *บัวบาน: ปลัดกระทรวงการต่างประเทศในช่วงเวลา 300 ปี จากยุคกรมท่าถึงสมัยปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: แพลนสสารา, 2559), หน้า 155.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 43.10/37 เรื่อง ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยการณไว้เป็นนักเรียนหลวงอยู่ในความปกครองของกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2451-2457), หน้า 1.

³ กระทรวงการต่างประเทศ, “เสด็จในกรมฯ ปุชนิยบุคคลของชาติ,” ใน *120 ปี ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), หน้า 71.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ จากหลักฐานที่พบว่า พระองค์ทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์เป็นเวลา 4 ปี ที่ประเทศอังกฤษ.

⁶ จากการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยให้บริการเอกสารนักเรียนเก่า Département Archives ของมหาวิทยาลัย Sciences Po Paris (เดิมโรงเรียนแห่งนี้มีชื่อว่า École Libre des Sciences Politiques) ประเทศฝรั่งเศส ผู้เขียนได้รับแจ้งว่าทรงสำเร็จการศึกษาอย่างเป็นทางการในวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460).

⁷ รายละเอียดข้อสอบที่ École Libre des Sciences Politiques ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 43.10/38 ม.จ.วรรณไวทยากรนักเรียนหลวงที่อังกฤษเข้าเป็นนักเรียนของกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2451-2460).

¹⁰ ขณะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงศึกษาอยู่ที่กรุงปารีส พระองค์ทรงมีงานด้านการทูตในฐานะนักเรียนผู้ช่วย ซึ่งเป็นทุนประเภทหนึ่งของกระทรวงการต่างประเทศที่ต้องมีการฝึกงานไปพร้อม ๆ กับการเรียน (ฉลองรัฐ เจริญศรี, “บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501,” หน้า 23).

¹¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 43.10/38 ม.จ.วรรณไวทยากรนักเรียนหลวงที่อังกฤษเข้าเป็นนักเรียนของกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2451-2460).

¹² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร 0201.29/6 ป.2 หนังสือขอพระราชทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทราบพระบาทเกี่ยวกับสถานะความคืบหน้าการจัดการประชุมสันติสมาคม สำเนาที่ 2พ/167 ลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2461, หน้า 3.

¹³ Ministry of Foreign Affairs of Thailand, “Common Sense in Diplomacy,” in *The Centennial of HRH Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh* (Bangkok: Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 1992), p. 61.

¹⁴ Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs, *A History of Thai Diplomacy* (Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2019), p. 105.

¹⁵ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations, Modernisation, Sovereignty and Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, (Bangkok Thailand: River Books, 2010), p. 14.

¹⁶ สดพาน เฮอร์ล, *สยามกับมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ประวัติศาสตร์สากล* (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุคส์ จำกัด, 2560), หน้า 71-72.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร. 0201.29/8 สัมพันธมิตรเชิญชุมนุมกับสันติสมาคมและตั้งทูตพิเศษ (พ.ศ. 2462).

ปีที่ 2/5 หนังสือจากพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร หม่อมเจ้าไตรทศ ประพันธ์ ทูตพิเศษแห่งสันติสมาคม ที่ 55พ/620 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2462 ขอพระราชทานกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับพิธีชุมนุมเซ็นสัญญาสงบศึกระหว่างประเทศ สัมพันธมิตรกับเยอรมนี.

²⁰ บทสัมภาษณ์ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ประทานแก่อาจารย์อัศวรัตน์ โอสุกานะเคราะห์ หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์วิทยาลัยกรุงเทพ ในหนังสือ *ประวัติบุคคลที่น่ารู้จัก* (วิทยาลัยกรุงเทพ จัดพิมพ์ถวายเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 28 ตุลาคม 2519) หน้า 26.

²¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) กต. 6.1/11 Negotiation of New Treaty with France (17 ธ.ค. 2466-26 มี.ค. 2467) ปีที่ 9/9, หน้า 457.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 424.

²³ กระทรวงการต่างประเทศ, “เสด็จในกรมฯ ปูชนียบุคคลของชาติ,” ใน *120 ปี ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์*, หน้า 73.

²⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 95.2/6 ตั้งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเป็นปลัดทูตฉลอง (พ.ศ. 2467).

²⁵ Owat Suthiwartnarueput, *From Extraterritoriality to Equality: Thailand's Foreign Relations 1855-1939* (Bangkok, Thailand: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2021), p. 265.

²⁶ กระทรวงมรดกฯ เป็นหน่วยงานประเภทกระทรวงซึ่งได้รับการสถาปนาเมื่อ ค.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งส่วนราชการและมีการกำหนดขอบเขตหน้าที่ ดังนี้ (1) กรมพระอาลักษณ์ ปฏิบัติงานด้านเอกสารและหนังสือ (2) กรมรัฐมนตรีสภา ปฏิบัติงานประชุมเสนาบดี และ (3) กรมราชเลขาธุการ ปฏิบัติงานรับใช้พระมหากษัตริย์ในราชการส่วนพระองค์.

²⁷ เอกสารต้นฉบับมีการใช้คำว่า “ไทย” “เมืองไทย” และ “คนไทย” อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอใช้คำว่า “สยาม” และ “ชาวสยาม” ในส่วนที่ไม่ได้มีการอ้างอิงโดยตรง เนื่องจากเป็นยุคสมัยก่อนการเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นประเทศไทย และเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน.

²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม มสบ. 2/24 สป 2.42/10 เรื่อง ทำอนุสัญญากับฝรั่งเศส [11 กันยายน-24 กันยายน 2467] สำเนาที่ 2157 รับวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ 113/11811 ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467, หน้า 9.

²⁹ Ministry of Foreign Affairs of Thailand, *The Centennial of HRH Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh* (Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 1992), p. 50.

³⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม มสบ. 2/24 สป 2.42/10 เรื่อง ทำอนุสัญญากับฝรั่งเศส [11 กันยายน-24 กันยายน 2467] สำเนาที่ 2157 รับวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ 113/11811 ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467, หน้า 8.

³¹ Ministry of Foreign Affairs of Thailand, *The Centennial of HRH Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh*, p. 51.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

³³ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, “อนุสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเพื่อวางระเบียบความเกี่ยวพันเฉพาะระหว่างสยามกับอินโดจีน วันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1926 (หน้า 4),” (เว็บไซต์ฐานข้อมูลสนธิสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคีและตราสารอื่นที่เกี่ยวข้อง 29 สิงหาคม 2567).

³⁴ Ministry of Foreign Affairs of Thailand, *The Centennial of HRH Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh*, p. 50.

³⁵ François-Charles Pacteau Mougél, Séverine, *Histoire des relations internationales XIXe et XXe siècles* (France: Presses Universitaire de France, 2010), pp. 67-69.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

³⁷ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940* (Bangkok, Thailand: River Books, 2010), p. 53.

³⁸ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัสภูษิต์กฤดากร ทรงเป็นผู้แทนของสยามในการประชุมของสันนิบาตชาติตลอดมา ทรงประชวรด้วยพระโรคพระวักกะ (ไต) พิการ จนสิ้นพระชนม์ที่นครเจนีวาเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) ทั้งนี้ จากงานวิจัยของ สเตฟาน เฮลล์ ทรงเป็นบุคลากรสำคัญด้านการต่างประเทศ เนื่องจากการเจรจาสันติภาพที่แวร์ซาย การเจรจาสันติสัญญาไม่เท่าเทียมกันร่วมกับ ดร. ฟรานซิส บี. แชร ในกลุ่มประเทศยุโรป และทรงร่วมการประชุมต่าง ๆ ขององค์การสันนิบาตชาติ รวมถึงทรงสนับสนุนให้สยามสมัครเป็นสมาชิกที่มีใจประจำในสภาสันนิบาตชาติ (Non-permanent Council Seat of the League of Nations).

³⁹ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, p. 56.

⁴⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 143 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ฉบับที่ 127/11917 ลงวันที่ 22 กันยายน 2469 (ค.ศ. 1926) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญ-ศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยามกรุงปารีส เกี่ยวกับการที่สยามไม่ควรสมัครสมาชิกที่มีใช้ ประจำของสภาสันนิบาตชาติ.

⁴¹ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, p. 70.

⁴² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 181-184 หนังสือฉบับ ลงวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1927 พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส และหม่อมเจ้าวรรณ ไวยการ ร่วมกันกราบทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวง การต่างประเทศ เกี่ยวกับข้อพิจารณาว่าสยามควรสมัครเข้าเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของ สภาสันนิบาตชาติสำหรับปี ค.ศ. 1927.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

⁴⁴ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, p. 71.

⁴⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 209-218 หนังสือฉบับ ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ มีลายพระหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการสมัครเข้าเป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภา สันนิบาตชาติสำหรับปี ค.ศ. 1928 เพื่อให้ นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

⁴⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 259 หนังสือสถานอัครราชทูตกรุงปารีส ฉบับที่ 91/557 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 (ค.ศ. 1927) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูต ณ กรุงปารีส ได้กราบทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศ ประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับพระอาการประชวร และการมอบ หมายให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยการทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามและการเข้าร่วมพิธีเปิดการ ประชุมเพื่อเป็นเกียรติยศแก่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ในกรณีที่ยาม ได้เป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติสำหรับปี ค.ศ. 1928.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, p. 72.

⁴⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 279 โทรเลขที่ 28/11826 ลงวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1928 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทรงแจ้งผลการเลือกตั้งสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติ.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

⁵¹ Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, p. 72.

⁵² คณะกรรมการดังกล่าวมีหน้าที่ตรวจตราและควบคุมการเงินและงบประมาณขององค์การสันนิบาตชาติ.

⁵³ United Nations, “Record of 11th Ordinary Session of the Assembly, 8th Plenary Meeting 13 September 1930 5 pm 3. Report on the Work of the League since the Tenth Session of the Assembly: Continuation of the Discussion” (League of Nations Archives, United Nations, 6 September 2025). <https://archives.ungeneva.org/lontad>.

⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1.3/14 หน้า 80 หนังสือจากคณะผู้แทนถาวรของสยามทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ที่ ส.ช. 570/73 ลงวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) นำบันทึกรายงานการประชุมสมัชชาองค์การสันนิบาตชาติ ครั้งที่ 11 ระหว่างวันที่ 10 กันยายน-4 ตุลาคม ค.ศ. 1930 ซึ่งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอนและผู้แทนของสยามประจำองค์การสันนิบาตชาติ ทรงจัดทำเป็นภาษาอังกฤษร่วมกับพระยาอภิบาลราชไมตรี เพื่อกราบทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงทราบ.

⁵⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.2.4.1/2 หน้า 267 โทรเลขหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทูตกรมหมื่นเทววงศวิโรทัย ลงวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1930 เกี่ยวกับการจัดการประชุมฝิ่นโลกที่สยามใน ค.ศ. 1931.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

⁵⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.2.4.1/2 หน้า 55 หนังสือผู้แทนรัฐบาลประจำสันนิบาตชาติ กราบทูลเสนาบดีว่ากระทรวงการต่างประเทศ ที่ ส.ช. 573/73 ลงวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) เรื่องภาพรวมสถานะความคืบหน้าเกี่ยวกับการหารือการจัดการประชุมฝิ่นโลกที่กรุงเทพฯ ค.ศ. 1931.

⁵⁸ ประเด็นข้างต้นเป็นสิ่งที่ยากจะรับได้สำหรับสังคมในสมัยนั้น เนื่องจากเป็นเจ้านายและมีตำแหน่งเป็นราชทูต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำริต่อประเด็นดังกล่าวว่า หากมีการเสกสมรสกันก็อาจกระทบต่อตำแหน่งราชทูต และไม่สามารถเข้าเฝ้าฯ ในราชสำนัก (court) ในต่างประเทศได้ ต่อมาที่ประชุมคณะอธิรัฐมนตรีจึงมีความเห็นพ้องให้ทรงลาออกจากราชการ ในเวลาต่อมา กรมหมื่นนริธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสกสมรสกับ

หม่อมพริ้งสุพรรณ อ้าอิงจาก กิริติ กล่อมดี, “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 54.

⁵⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม มร. 7ต/4 หน้า 11 เอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่องทูตแลกสุลตยามประจำกรุงลอนดอน หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ฉบับเฉพาะ ที่ ก. 255/12201 ลงวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เรียบน ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับการเดินทางกลับสยามของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร.

⁶⁰ Chris Baker and Pasuk Phongpaichit, *A history of Thailand* (Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2014), p. 117.

⁶¹ เทพ บุญตานนท์, *ทหารของพระราชากับการสร้างสำนักแห่งศรัทธาและภักดี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2565), หน้า 230-232.

⁶² หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, *รัฐธรรมนูญ: ปาฐกถาของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ* (แสดงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2475) (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475), หน้า 2-3.

⁶³ เป็นกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์อาวุโส ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเพื่อทรงให้คำปรึกษาราชการต่าง ๆ และทรงร่วมตัดสินใจ ซึ่งชุดแรกประกอบด้วย (1) สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (2) สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (3) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (4) สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ (5) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โดยทรงพิจารณาจากการทรงงานตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

⁶⁴ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, *รัฐธรรมนูญ: ปาฐกถาของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ*, หน้า 15.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁶⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475* (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2553). หน้า 220.

⁶⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, P.O./76 Biographies of Leading Personalities in Siam โดย Sir Josiah Crosby จำนวน 20 แผ่น., หน้า 8.

⁶⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, หน้า 68.

⁶⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, P.O./76 Biographies of Leading Personalities in Siam โดย Sir Josiah Crosby จำนวน 20 แผ่น., หน้า 8.

⁷⁰ สถาบันปรีดี พนมยงค์, “ปรีดี พนมยงค์ ไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์” รายงานคณะกรรมการสืบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่” (เว็บไซต์สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2 ตุลาคม 2567).

⁷¹ Judith A. Stowe, *Siam becomes Thailand: A story of Intrigue* (London, United Kingdom: Hurst&Company, 1991), p. 67.

⁷² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 96.1/33 หน้า 259 หนังสือสถานอัครราชทูตกรุงปารีส ฉบับที่ 91/557 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 (ค.ศ. 1927) พระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูต ณ กรุงปารีส ได้กราบทูลพระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับพระอาการประชวร และการมอบหมายให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามและการเข้าร่วมพิธีเปิดการประชุมเพื่อเป็นเกียรติยศแก่พระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ในกรณีที่สยามได้เป็นสมาชิกที่มีใช้ประจำของสภาสันนิบาตชาติสำหรับปี ค.ศ. 1928.

บทที่ 3

¹ Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy 1932-1946* (Bangkok, Thailand: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2020), p. 269.

² Stefan Hell, *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940* (Bangkok, Thailand: River Books, 2010), p. 205.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) กต 1.1.3/19 หน้า 37 หน้าที่ประเทศไทยในความเป็นกลาง (6 ก.ย. 2482), Notice Respecting Contraband และ Notice Trading with the Enemy, British Legation, Bangkok, พิมพ์ลงใน *The Bangkok Times*, Wednesday 6 September 1939.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) กต 1.1.3/19 หน้า 38 หน้าที่ประเทศไทยในความเป็นกลาง (6 ก.ย. 2482), Notice Respecting Contraband และ Notice Trading with the Enemy, British Legation, Bangkok, พิมพ์ลงใน *The Bangkok Times*, Wednesday 6 September 1939.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-43.

⁶ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, 2566), หน้า 40.

⁷ บทสัมภาษณ์กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประธานแก่งหนังสือพิมพ์ *Manila DMHM Newspaper* อ้างอิงจาก Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy 1932-1946*, p. 270.

⁸ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relations with Thailand: 1928-1941" (PhD Thesis University of Washington, 1967), pp. 167-168.

⁹ การลงนามในสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักรเกิดขึ้นที่วังสวนกุหลาบ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) และในวันเดียวกันได้มีการลงนามในสนธิสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่นที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ญี่ปุ่นต้องการสร้างความแตกต่างระหว่างฝ่ายตนเองกับประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ โดยตามบันทึกของดิเรก ชัยนาม ใน *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* แสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้านั้นระหว่างการหารือเกี่ยวกับประเด็นการลงนามในสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกัน ญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะแสดงให้เห็นว่า ญี่ปุ่นไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเทศฝรั่งเศสและสหราชอาณาจักร เพื่อไม่ให้เยอรมนีและอิตาลีเข้าใจเจตนาของญี่ปุ่นผิดไป (โปรดดูเพิ่มเติมที่ ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2560), หน้า 59).

¹⁰ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, *สงครามทางดินแดน: ปฏิบัติการรบของกองทัพไทยในกรณีพิพาทกับอินโดจีน-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484* (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2552), หน้า 52-53.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

¹² ระหว่าง 10 พฤษภาคม - 22 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) กองทัพของนาซีเยอรมนีบุกประเทศยุโรปตะวันตกหลายประเทศและควบคุมพื้นที่ดังกล่าวได้ในท้ายที่สุด ฝรั่งเศสลงนามในสัญญาสงบศึกกับนาซีเยอรมนีเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) โดยจอมพล ฟิลิป เปแต็ง (Maréchal Philippe Pétain) ผู้นำรัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งเรียกว่า “รัฐบาลวิชี” (ตั้งตามชื่อเมือง Vichy ในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งของรัฐบาลที่บริหารประเทศฝรั่งเศสในขณะนั้น).

¹³ Judith A. Stowe, *Siam becomes Thailand: A story of Intrigue*, p. 171.

¹⁴ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495*, หน้า 40.

¹⁵ Edward Thadeus Flood, “Japan’s Relations with Thailand: 1928-1941,” p. 181.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 180.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-189.

¹⁸ บุญพิสิฐ ศรีหงส์, “ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2480-2490: ประวัติศาสตร์ทวนกระแส,” (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566), หน้า 19.

¹⁹ Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy 1932-1946*, p. 275.

²⁰ Judith A. Stowe, *Siam becomes Thailand: A story of Intrigue*, p. 251.

²¹ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483-2495*, หน้า 169.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.

²³ “ทำนวรณฯ” คือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และ “ไชย” คือ พลตรีไชย ประทีปเสน เลขาธิการคณะรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงการต่างประเทศ.

²⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) กต. 1.2.5/1 ปีกที่ 1 แผ่นที่ 1-74 หน้า 45 เอกสารการประชุมผู้แทนประเทศภาคีมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค. - 29 ธ.ค. พ.ศ. 2486).

²⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) กต. 1.2.5/1 ปีกที่ 2 แผ่นที่ 75-150 หน้า 99 เอกสารการประชุมผู้แทนประเทศภาคีมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค. - 29 ธ.ค. พ.ศ. 2486).

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) กต. 1.2.5/3 ปีกที่ 1 แผ่นที่ 1-62 หน้า 50-51 เอกสารการประชุมผู้แทนประเทศภาคีมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค. - 29 ธ.ค. พ.ศ. 2486).

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

³⁰ กนดธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495*, หน้า 173.

³¹ หลังจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์ เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างสิงหาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) - สิงหาคม ค.ศ. 1945 และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ นายทวี บุญยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างสิงหาคม-กันยายน ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างกันยายน ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) - มกราคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างมกราคม-มีนาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างมีนาคม-สิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างสิงหาคม ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) - พฤศจิกายน ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490).

³² Darnp Sukontasap, “The Third World and the United Nations Security Council: The Thai Experience, 1985-1986” (Doctoral Thesis the Fletcher School of Law and Diplomacy, 1993), p. 138.

³³ เติรกร ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2560), หน้า 477.

³⁴ Darnp Sukontasap, “The Third World and the United Nations Security Council: The Thai Experience, 1985-1986,” p. 138.

³⁵ กนดธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495*, หน้า 435.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 435-436.

³⁷ การเข้าร่วมการประชุมครั้งดังกล่าวเกิดจากการที่สหรัฐอเมริกาเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่ผลิตอาหารสำคัญประเทศหนึ่งจึงประสงค์ให้ประเทศไทยส่งผู้แทนเข้าร่วมการ

ประชุมดังกล่าวด้วย ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีของไทยในขณะนั้นเห็นว่าเป็นโอกาสเหมาะที่ประเทศไทยจะเข้าร่วมกิจกรรมในเครือขององค์การสหประชาชาติ และอาศัยโอกาสดังกล่าวในการดูช่องทางที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ อ้างอิงจาก กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495*, หน้า 422.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 292.

³⁹ ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2*, หน้า 468.

⁴⁰ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483-2495*, หน้า 442-443.

⁴¹ ระหว่างที่ดำเนินการเจรจา ประเทศไทยก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรีจาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เนื่องจากการขอพ้นจากหน้าที่ของ ดร. ปรีดี อันสืบเนื่องมาจากปัญหาสุขภาพและกรณีการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล อ้างอิงจาก กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483-2495*, หน้า 443-444.

⁴² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/154(3) สร.0201.7.2.1/1 หน้า 28 ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ (11 เมษายน 2489 - 27 กรกฎาคม 2491).

⁴³ กระทรวงการต่างประเทศ, “เสด็จในกรมฯ ปูชนียบุคคลของชาติ,” ใน *120 ปี ศาสตร์จารจรย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), หน้า 76.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ 4

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2)กต. 2.2/80 หน้า 21 ตั้งพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน และกำหนดอัตราเงินเพิ่มโดยเฉพาะ (10 มกราคม - 9 กันยายน 2490).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ.19.2:2 หน้า 3 The President's Reply to The Remarks of the Newly Appointed Siamese Ambassador His Royal Highness Wan Waithayakon Worawan Upon the Occasion of the Presentation of His Letters of Credence.

³ เดิมเคยปกครองหมู่เกาะอินเดียตะวันออก (East Indies) ซึ่งได้แก่ หมู่เกาะสุมาตรา ซาบาฮ์เนียว (ยกเว้นทางตอนเหนือ) เซเลเบส มาลุก และซุนดา.

⁴ ธนัท ปรียานนท์, “จากเฮกสู่จาการ์ตา: ความเปลี่ยนแปลงในนโยบายต่างประเทศของ ไทยต่อเนเธอร์แลนด์ กรณีการเรียกร้องเอกราชของอินโดนีเซีย พ.ศ. 2492,” *วารสารอักษร ศาสตร์* ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (2563), หน้า 173.

⁵ บันทึกฉบับดังกล่าวให้ความสำคัญกับข้อริเริ่มของรัฐบาลอินเดียในการหาทางออก และ ได้แสดงความเห็นใจต่อการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวอินโดนีเซีย และเน้นย้ำถึงการยึดมั่นใน หลักการของกฎหมายระหว่างประเทศและการรวมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่ง สหประชาชาติ โปรดดู ธนัท ปรียานนท์, “จากเฮกสู่จาการ์ตา: ความเปลี่ยนแปลงในนโยบาย ต่างประเทศของไทยต่อเนเธอร์แลนด์ กรณีการเรียกร้องเอกราชของอินโดนีเซีย พ.ศ. 2492,” หน้า 166.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ.19.2:8 หน้า 18-31 สุนทรพจน์ทรงแสดงที่ Calvin Bullock Forum นครนิวยอร์ก เรื่อง ความสัมพันธ์สหรัฐอเมริกา-ประเทศไทย.

⁸ เทพ บุญตานนท์, *ทหารของพระราชากับการสร้างสำนึกแห่งศรัทธาและภักดี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2565), หน้า 235.

⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ประกาศสถาปนาพระราชวงศ์, *ราชกิจจานุเบกษา* ตอนที่ 28 เล่ม 69 วันที่ 6 พฤษภาคม 2495, (เว็บไซต์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี).

¹⁰ World Bank Group, Announcement of Three Loans Have Been Granted to the Kingdom of Thailand on October 30, 1950, (Official Website of the World Bank Group).

¹¹ จากข้อมูลของธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการบูรณะและการพัฒนา ชี้ให้เห็นว่า โครงการกู้เงินนำมาใช้สร้างและพัฒนาเขื่อนจะช่วยเพิ่มปริมาณการผลิตข้าวและถั่วเหลือง ที่ส่งออกได้ของประเทศไทยเป็น 470,000 ตัน/ปี (สำหรับข้าว) และ 75,000 ตัน/ปี (สำหรับ ถั่วเหลือง) อ้างอิงจาก World Bank Group, Announcement of Three Loans Have Been Granted to the Kingdom of Thailand on October 30, 1950, (Official Website of the World Bank Group).

¹² วิกฤตการณ์มาลายา ค.ศ. 1948-1960 (พ.ศ. 2491-2503) (Malayan Emergency) เป็นเหตุปะทะกันระหว่างฝ่ายเครือจักรภพ (Commonwealth) ฝ่ายกองทัพปลดปล่อย ชาตินิยมมาเลเซีย ซึ่งเป็นกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์มาลายาที่ได้รับการสนับสนุนจาก พรรคคอมมิวนิสต์ของสาธารณรัฐประชาชนจีนอีกทางหนึ่ง.

¹³ วิกฤตการณ์ช่องแคบฟอร์โมซาที่ปะทุขึ้นเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ซึ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีนส่งกองกำลังเข้ามายึดพื้นที่เกาะ Kinmen และ Matsu ของไต้หวัน ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาส่งกองเรือที่ 7 เข้ามาระงับเหตุการณ์ และประกาศในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497)ว่าจะปกป้องเกาะทั้งสองเกาะดังเช่นที่กำลังปกป้องไต้หวัน.

¹⁴ ด้วยเหตุที่คอมมิวนิสต์มีการเคลื่อนไหวและแพร่ขยายมากขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) เป็นต้นมา ในช่วงเวลาเดียวกัน เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) Mr. Edwin F. Stanton เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยในขณะนั้น มีรายงานถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาว่า สหรัฐอเมริกาจะต้องให้ความสำคัญกับประเทศไทยมากยิ่งขึ้น เพื่อสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ และใน ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) สภาความมั่นคงแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Security Council: NSC) เริ่มการศึกษาทบทวนของโซเวียตอย่างจริงจังและเห็นว่า การดำรงอยู่ของโซเวียตเป็นอุปสรรคต่อสหรัฐอเมริกาและการส่งเสริมแนวคิดแบบเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและการปกครองแบบประชาธิปไตย ต่อมาในเดือนเมษายน ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) สภาความมั่นคงแห่งชาติของสหรัฐอเมริกาได้เสนอแนวคิดซึ่งกลายเป็นแก่นสำคัญของ Domino Theory ในเวลาต่อมาว่า การขาดการตอบโต้การแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มีประสิทธิภาพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจส่งผลต่อการสูญเสียประเทศใดประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ต่อลัทธิคอมมิวนิสต์) และอาจนำไปสู่การยอมเข้ากับลัทธิดังกล่าวของกลุ่มประเทศที่เหลืออยู่ก็เป็นได้ อ้างอิงจากโดนัลด์ อี. เวเธอร์บี (เกียรติชัย พงษ์พานิชย์: แปล), *อาเซียน: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2558), หน้า 106.

¹⁵ กระทรวงการต่างประเทศ, “พบ โจว เอินไหล ที่บันดุง,” ใน *120 ปี ศาสตราจารย์ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครอิศริยวงศ์ประพันธ์* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), หน้า 63.

¹⁶ กลุ่มประเทศโคลัมโบ เป็นการรวมตัวของผู้นำของประเทศพม่าในขณะนั้น (U Nu นายกรัฐมนตรี) อินเดีย (เนห์รู) ปากีสถาน (Chaudhry Muhammad Ali นายกรัฐมนตรี) อินโดนีเซีย (ประธานาธิบดีซูการ์โน) และศรีลังกา (John Kotelawala) ซึ่งประชุมกันที่กรุงโคลัมโบ ศรีลังกา หรือที่เรียกว่า “การประชุมกลุ่มโคลัมโบ” ระหว่างวันที่ 28 เมษายน - 2 พฤษภาคม ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) โดยหารือถึงความเป็นไปได้ในการจัดการประชุมระหว่างประเทศระหว่างกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา โดยกลุ่มดังกล่าวเริ่มวางแผนกำหนดแนวทางในการประชุมที่จะเกิดขึ้นที่บันดุงในช่วงต่อมา อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ การเดินเกมสกัดกั้นการประชุมดังกล่าวของสหรัฐอเมริกา.

¹⁷ Chris Tudda, *Cold War Summits: A History, From Potsdam to Malta* (London, UK: Bloomsbury Academic, 2015), p. 44.

¹⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) กต. 2.11/3 ปีที่ 3 (แผ่นที่ 98-155) หน้า 148 ข่าวดัดจากหนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) 12 พ.ค. 2497-19 พ.ค. 2498 “Prince Wan Says Thai Favour NATO Type Alliance For SEATO.”

¹⁹ แนวคิดที่สาธารณรัฐประชาชนจีนพยายามจะผลักดันในช่วงเวลาดังกล่าวหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 5 ประการ ได้แก่ (1) การยอมรับความแตกต่างทางศาสนาและอุดมการณ์ (2) การเคารพในอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนระหว่างกัน (3) การไม่รุกรานกัน (4) การไม่แทรกแซงในกิจการภายในระหว่างกัน และ (5) ความเสมอภาคระหว่างกันและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งนี้ ผู้นำทั้งสองต่างเห็นพ้องว่า หลักการทั้ง 5 ประการ สามารถเป็นแนวทางที่จะขับเคลื่อนการสร้างแนวร่วมเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชียได้ อ้างอิงจาก Zhai Qiang, “China and the Geneva Conference of 1954,” *The China Quarterly*, Cambridge University Press (1992), p. 107.

²⁰ Chris Tudra, *Cold War Summits: A History, From Potsdam to Malta*, p. 38.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

²² โทรเลขเวียนแจ้งผู้แทนที่กรุงโตเกียว กรุงพนมเปญ กรุงเวียงจันทน์ กรุงเทพฯ ฮานอย ไช่อัน ไทเป โซล ลิงคโปร์ และฮ่องกง.

²³ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume XXI Circular Telegram from the Department of State to Certain Diplomatic Missions, Washington 25 January 1955-7:18 p.m., Foreign Relations of the United States.

²⁴ Kweku Ampiah, *The Political and Moral Imperatives of the Bandung Conference of 1955: The Reactions of the US, UK and Japan* (United Kingdom: Folkestone, Global Oriental, 2007), p. 73.

²⁵ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume XXI Telegram from the Delegation at the SEATO Council Meeting to the Department of State, Bangkok, February 23, 1955.

²⁶ Chris Tudra, *Cold War Summits: A History, From Potsdam to Malta*, pp. 78-79.

²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) กต 1.1.1/24 หน้า 29 รายงานการประชุมครั้งที่ 1 ของคณะมนตรีสันติสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้เสนอไปยังพณพำนายกรัฐมนตรี โดยหนังสือที่ สร. 5929/2498 ลงวันที่ 6 มีนาคม 2498.

²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร0201/145 หน้า 2 การประชุมกลุ่มประเทศแอฟริกาและเอเชีย (7 ม.ค.-26 พ.ค. 2498), หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ต่วนมากที่ สร. 440/2498 ลงวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2498.

²⁹ Daniel Fineman, *A Special Relationship: the United States and Military Government in Thailand, 1947-1958* (Honolulu, USA: University of Hawaii Press, 1997), p. 399.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 400.

³¹ กระทรวงการต่างประเทศ, “พบ โจว เอินไหล ที่บันดุง,” ใน 120 ปี ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, หน้า 62.

³² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร0201.7.1/145 หน้า 43 การประชุมกลุ่มประเทศแอฟริกาและเอเชีย (7 ม.ค.-26 พ.ค. 2498), ภายหลังจาก วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2498 (เวลา 21.00 น.) พระดำรัสของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ หัวหน้า คณะผู้แทนไทยในการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ณ เมืองบันดุง.

³³ ฉลองรัฐ เจริญศรี, “บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501” (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 127.

³⁴ กระทรวงการต่างประเทศ, “พบ โจว เอินไหล ที่บันดุง,” ใน 120 ปี ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, หน้า 63.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ Daniel Fineman, *A Special Relationship: the United States and Military Government in Thailand, 1947-1958* (Honolulu, USA: University of Hawaii Press, 1997), p. 400.

³⁷ เซาน พงษ์พิชิต, โจว เอินไหล รัฐบุรุษจีน ผู้เป็นอัจฉริยะ ด้านการทหาร การทูต เศรษฐกิจ และการบริหาร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), หน้า 124.

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁹ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, China Volume II, 227 Telegram from the Ambassador in Indonesia (Cumming) to the Department of State (Jakarta, April 27, 1955 – 5 p.m.).

⁴⁰ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Southeast Asia, Volume XXII, 472 Memorandum of Conversation, Department of State, Washington, May 3, 1955 (Washington, May 3, 1955).

⁴¹ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume 21. 54. Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, May 24, 1955.

⁴² Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Southeast Asia, Volume XXII, 474 Letter from the Acting Officer in Charge of Thai and Malayan Affairs (Foster) to the Ambassador in Thailand (Peurifoy) (Washington, June 22, 1955).

⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ลับ ที่ กต. 87/24 ลงวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2498 เรื่อง บันทึกการสนทนาระหว่างรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศกับอู๋ปู้ตงจิน.

⁴⁴ กรุณา กุศลาลัย, *คณะทูตไต้ดินสู่ปักกิ่ง* (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2545), หน้า 119.

⁴⁵ ก่อนหน้าการรัฐประหารครั้งดังกล่าว หลังจากที่มีการส่งคณะทูตไต้ดินของไทยไปเยือนกรุงปักกิ่งในช่วงปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ในช่วง ค.ศ. 1955-1957 (พ.ศ. 2498-2500) มีผู้แทนไทยหลากหลายคณะเดินทางเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน อาทิ คณะของนายเทพ โชติณัฐิต หัวหน้าพรรคเศรษฐกิจ พร้อมด้วยผู้แทนราชกรร นักรูกิจ และนักหนังสือพิมพ์ 12 ราย (เดินทางเยือนระหว่าง 16 มกราคม - 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498)) คณะผู้แทนศิลปินไทยพร้อมด้วยศิลปินนักแสดง 48 ราย นำด้วยนายสุวัฒน์ วรดิลก (หัวหน้าคณะ) และศิลปินท่านอื่น เช่น นางเพ็ญศรี พุ่มชูศรี นายสุเทพ วงศ์กำแหง นายบุญยง เกตุคง เป็นต้น (เดินทางเยือนเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมระหว่างเมษายน-พฤษภาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500)) คณะนักหนังสือพิมพ์ไทย 9 ราย นำโดยนายอิศรา อมันตกุล แห่งหนังสือพิมพ์ *เดลิเมล์* (พฤษภาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500)) นอกจากนี้ นายสังข์ พัทโนทัย ได้ส่งบุตรชายและบุตรสาวไปศึกษาภาษาและวัฒนธรรมที่สาธารณรัฐประชาชนจีนอีกด้วย.

⁴⁶ Foreign relations of the United States, 1955-1957, Southeast Asia, Volume 22 Memorandum for a Conversation, Department of State, Washington, December 12, 1955.

⁴⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/166 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี หมายเลขเอกสาร (3) สร. 0201.7.2.1/112 กล่อง 12 หน้า 85 และ 95 กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (การต่างประเทศ) องค์การระหว่างประเทศ องค์การสหประชาชาติ (พ.ศ. 2497-2507) เรื่อง ตำแหน่ง ปธ. สมัชชาสหประชาชาติ สมัยที่ 9.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

⁴⁹ Foreign Relations of the United States, 1952-1954, United Nations Affairs, Volume III, Memorandum by the Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs (Barbour) to the Secretary of State (confidential) (Washington, June 28, 1954).

⁵⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/166 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี หมายเลขเอกสาร (3) สร. 0201.7.2.1/112 กล่อง 12 หน้า 128 กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (การต่างประเทศ) องค์การระหว่างประเทศ องค์การสหประชาชาติ (พ.ศ. 2497-2507) เรื่อง ตำแหน่ง ปธ. สมัชชาสหประชาชาติ สมัยที่ 9.

⁵¹ วิกฤตการณ์คลองสุเอซเกิดขึ้นเมื่อประธานาธิบดี Gamal Abdel Nasser ประกาศโอน บริษัทสากลคลองสุเอซเป็นของอียิปต์ ในวันที่ 26 กรกฎาคม ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ฝรั่งเศสและอังกฤษตอบโต้ด้วยมาตรการทางการทหาร รวมถึงการใช้อิสรเอลใช้กำลังทหารรุกรานพรมแดนอียิปต์อย่างรวดเร็ว ส่วนองค์การสหประชาชาติ คณะมนตรีความมั่นคงฯ ต้องประสบกับสภาวะชะงักงัน เนื่องจากการใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) โดยฝรั่งเศสและอังกฤษ ขณะเดียวกันสหรัฐอเมริกาก็เกรงว่า เหตุการณ์ดังกล่าวจะเปิดทางให้สหภาพโซเวียตเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในตะวันออกกลาง สภาวะความชะงักงันส่งผลให้กลุ่มประเทศสมาชิกใช้มาตรการ “ข้อมติร่วมกันเพื่อสันติภาพ” (Uniting for Peace) เพื่อแก้ไขประเด็นที่กระทบต่อความมั่นคงและสันติภาพ โดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติเข้ามามีบทบาทสำคัญในการกดดันผ่านมติสำคัญ (resolution) เช่น มติที่ 997 (ES-I) และ 998 (ES-I) ที่เรียกร้องให้เกิดการหยุดยิง และมีการส่งกองกำลังรักษาสันติภาพขององค์การสหประชาชาติเข้าไปในพื้นที่เพื่อควบคุมการถอนกำลังทหารของแต่ละฝ่าย เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการเมืองระหว่างประเทศในตะวันออกกลาง เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่ถือเป็นจุดจบของระบบจักรวรรดินิยมเดิม (นำโดยฝรั่งเศสและอังกฤษ) และเปิดทางให้ตัวแสดงใหม่อย่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเข้าไปมีบทบาทแทนในการเมืองของภูมิภาคดังกล่าว.

⁵² วิกฤตการณ์อียิปต์ปะทุขึ้นเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) จากการที่ภาคประชาชนและปัญญาชนของอียิปต์เดินขบวนต่อต้านรัฐบาลอียิปต์ที่สหภาพโซเวียตหนุนหลังอยู่ เพื่อแสดงความไม่พึงพอใจในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ท่ามกลางความตึงเครียดของสงครามเย็น จนกระทั่งวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) กองทัพโซเวียตเคลื่อนเข้ากรุงบูดาเปสต์ เมืองหลวงของฮังการี เพื่อปราบปรามผู้ชุมนุม ส่งผลให้มีทั้งผู้ถูกจับกุมและถูกสังหารไปยังสหภาพโซเวียต ผู้บาดเจ็บ และผู้เสียชีวิต เกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว สหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศโลกเสรีเป็นผู้นำการสนับสนุนการเคารพสิทธิมนุษยชนและการมีสิทธิในการตัดสินใจด้วยตนเอง (self-determination) ในฮังการี กลุ่มประเทศโลกเสรีดำเนินการกดดันสหภาพโซเวียตและรัฐบาลฮังการีผ่านสมัชชาใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติ เนื่องจากสหภาพโซเวียตใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) ในคณะมนตรีความมั่นคงฯ ทั้งนี้ สมัชชาใหญ่ฯ ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นเพื่อรวบรวมหลักฐาน และจัดทำรายงานเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวเพื่อเสนอต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่ฯ.

⁵³ Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Southeast Asia, Volume XXII, 509. Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, October 31, 1956, (Washington, October 31, 1956).

⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.2/98 หน้า 1-3 พระดำรัสกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ.

- ⁵⁵ เลขาธิการสหประชาชาติระหว่าง ค.ศ. 1953-1961 (พ.ศ. 2496-2504).
- ⁵⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.2/98 หน้า 1 พระดำรัสกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ.
- ⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.
- ⁵⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/177 หน้า 54-89/1 เรื่องการประชุมเพื่อพิจารณาสถานการณ์ในวันออกกลาง (พ.ศ. 2499-2500).
- ⁵⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.2/98 หน้า 2 พระดำรัสกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ.
- ⁶⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/172 หน้า 254-258 รายงานการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่สิบเอ็ดใหม่เกี่ยวกับปัญหาฮังการี.
- ⁶¹ เรื่องเดียวกัน.
- ⁶² Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Eastern Europe, Volume XXV, 270. Despatch From the Legation in Hungary to the Department of State, No. 217, (Budapest October 11, 1957).
- ⁶³ กรมองค์การระหว่างประเทศ, *รวมสุนทรพจน์ของหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่ 9 ถึงครั้งที่ 29* (พ.ศ. 2497-2517) (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2518), หน้า 16.
- ⁶⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/172 หน้า 256 รายงานการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่สิบเอ็ดใหม่เกี่ยวกับปัญหาฮังการี.
- ⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.
- ⁶⁶ United Nations, *Yearbook of the United Nations, 1957* (UN. Department of Public Information, 1957), p. 63, <https://digitallibrary.un.org/record/860241?ln=en&v=pdf>.
- ⁶⁷ United Nations, *Yearbook of the United Nations, 1957* (UN. Department of Public Information, 1957), p. 65, <https://digitallibrary.un.org/record/860241?ln=en&v=pdf>.
- ⁶⁸ เรื่องเดียวกัน.
- ⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.
- ⁷⁰ Foreign Relations of the United States, 1958-1960, South and Southeast Asia, Volume XV, 459. Telegram From the Embassy in Thailand to the Department of State, Bangkok, (January 4, 1958-4 p.m.).

⁷¹ Arthur H Dean, “The Second Geneva Conference on the Law of the Sea: The Fight for Freedom of the Seas,” *The American Journal of International Law* 54, No. 4 (1960): p. 4.

⁷² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.2/32 หน้า 5 พระดำรัส คำปราศรัยทรงแสดงที่ The International Forum เรื่องเกี่ยวกับการประชุมทางกฎหมายทะเล (Conference on the Law of the Sea) เพื่อสิทธิของกลุ่มประเทศที่ไม่มีพื้นที่ติดทะเล (Land-Locked State) ในการเดินเรือทะเล (17 เม.ย. 2501).

⁷³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม(3)สร 0201/152 (3) สร0201.7.1/238 หน้า 86 การประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเล (23 ธันวาคม 2500-25 ตุลาคม 2501).

⁷⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 19.2/32 หน้า 1-12 พระดำรัส คำปราศรัยทรงแสดงที่ The International Forum เรื่องเกี่ยวกับการประชุมทางกฎหมายทะเล (Conference on the Law of the Sea) เพื่อสิทธิของกลุ่มประเทศที่ไม่มีพื้นที่ติดทะเล (Land-Locked State) ในการเดินเรือทะเล (17 เม.ย. 2501).

⁷⁵ วิทยา เวชชาชีวะ (เรียบเรียง), บั๊บาน: ปลัดกระทรวงการต่างประเทศในช่วงเวลา 300 ปี จากยุคกรมท่าถึงสมัยปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: แพลนสारा, 2559), หน้า 167.

⁷⁶ พระยามานวราชเสวี, ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513), หน้า 5-13.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁷⁸ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), หน้า 165.

⁷⁹ Foreign Relations of the United States, 1958–1960, South and Southeast Asia, Volume XV, 503. Telegram From the Department of State to the Embassy in Thailand, (Washington, November 13, 1958-8:33 p.m.).

บรรณานุกรม

ภาษาต่างประเทศ

Ampiah, Kweku. *The Political and Moral Imperatives of the Bandung Conference of 1955: The Reactions of the Us, Uk and Japan* United Kingdom: Folkestone, Global Oriental, 2007.

Baker, Chris and Pasuk Phongpaichit. *A History of Thailand* Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2014.

Bunnag, Tej. “Thai Foreign Policy in Long Term Perspective.” Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, 2015.

Dean, Arthur H. “The Second Geneva Conference on the Law of the Sea: The Fight for Freedom of the Seas.” *The American Journal of International Law* 54, No. 4 (1960): 751-89.

Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs. *A History of Thai Diplomacy*. Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2019.

Dhiravegin, Likit. *Siam and Colonialism (1855-1909) an Analysis of Diplomatic Relations*. Bangkok, Thailand: Thai Watana Panich Co., Ltd., 1975.

Fineman, Daniel. *A Special Relationship: The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958*. Honolulu, USA: University of Hawaii Press, 1997.

Flood, Edward Thadeus. “Japan’s Relations with Thailand: 1928-1941.” PhD Thesis, University of Washington, 1967.

- Foreign Relations of the United States. 1952-1954, United Nations Affairs, Volume Iii, Memorandum by the Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs (Barbour) to the Secretary of State (Confidential) (Washington, June 28, 1954)
- _____. 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume 21. 54. Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, May 24, 1955.
- _____. 1955-1957, China Volume Ii, 227 Telegram from the Ambassador in Indonesia (Cumming) to the Department of State (Jakarta, April 27, 1955 – 5 P.M.).
- _____. 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume Xxi Circular Telegram Form the Department of State to Certain Diplomatic Missions, Washington 25 January 1955-7:18 P.M., Foreign Relations of the United States.
- _____. 1955-1957, East Asian Security; Cambodia; Laos, Volume Xxi Telegram from the Delegation at the Seato Council Meeting to the Department of State, Bangkok, February 23, 1955
- _____. 1955-1957, Eastern Europe, Volume Xxv, 270. Despatch from the Legation in Hungary to the Department of State¹, No. 217, (Budapest October 11, 1957).
- _____. 1955-1957, Southeast Asia, Volume Xxii, 472 Memorandum of Conversation, Department of State, Washington, May 3, 1955 (Washington, May 3, 1955).
- _____. 1955-1957, Southeast Asia, Volume Xxii, 474 Letter from the Acting Officer in Charge of Thai and Malayan Affairs (Foster) to the Ambassador in Thailand (Peurifoy) (Washington, June 22, 1955).
- _____. 1955-1957, Southeast Asia, Volume Xxii, 509. Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, October 31, 1956¹, (Washington, October 31, 1956).

- _____. 1955-1957, Southeast Asia, Volume 22 Memorandum for a Conversation, Department of State, Washington, December 12, 1955
- _____. 1958-1960, South and Southeast Asia, Volume Xv, 503. Telegram from the Department of State to the Embassy in Thailand, (Washington, November 13, 1958-8:33 P.M.).
- _____. 1958-1960, South and Southeast Asia, Volume Xv, 459. Telegram from the Embassy in Thailand to the Department of State, Bangkok, (January 4, 1958-4 P.M.).
- Hell, Stefan. *Siam and the League of Nations: Modernity, Sovereignty, Multilateral Diplomacy, 1920-1940*. Bangkok, Thailand: River Books, 2010.
- Hoffman, Reto Ward, Max (ed.) *Transwar Ideology, Practices, and Institutions, 1920-1960*. United Kingdom: Bloomsbury, 2022.
- International Studies Center. *Thai Diplomacy in Conversation with Tej Bunnag (Interviewed and Edited by Anuson Chinvanno, Director of International Studies Center (Isc), Thailand)*. Bangkok, Thailand: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs of Thailand.
- Manulak, Michael. "Why and How to Succeed at Network Diplomacy." *the Washington Quarterly* (2019): 171-181.
- Metzl, Jamie F. "Network Diplomacy." *Georgetown Journal of International Affairs*, Winter/Spring 2001 2, No. 1 (2001): 77-87.
- Ministry of Foreign Affairs of Thailand. *The Centennial of Hrh Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh*. Bangkok, Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 1992.
- _____. "Common Sense in Diplomacy." In *The Centennial of Hrh Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongseprabhandh*. Bangkok: Thailand: Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 1992.

- Mougel, François-Charles Pacteau, Séverine. *Histoire Des Relations Internationales Xixe Et Xxe Siècles* France: Presses Universitaire de France, 2010.
- Qiang, Zhai. "China and the Geneva Conference of 1954." *The China Quarterly, Cambridge University Press* (1992): 103-122.
- Renouvin, Pierre, Duroselle, Jean-Baptiste. *Introduction À L'histoire Des Relations Internationales*. Paris: France: Armand Colin, 2007.
- Santaputra, Charivat. *Thai Foreign Policy 1932-1946*. Bangkok, Thailand: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2020.
- Sofer, Sasson. "Being a 'Pathetic Hero' in International Politics: The Diplomat as a Historical Actor." *Diplomacy & Statecraft* 12, No.1 (2001): 107-112.
- Stowe, Judith A. *Siam Becomes Thailand: A Story of Intrigue*. London, United Kingdom: Hurst&Company, 1991.
- Sukontasap, Darnp. "The Third World and the United Nations Security Council: The Thai Experience, 1985-1986." Doctoral Thesis the Fletcher School of Law and Diplomacy, 1993.
- Suthiwartnarueput, Owart. *From Extraterritoriality to Equality: Thailand's Foreign Relations 1855-1939*. Bangkok, Thailand: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs of Thailand, 2021.
- Tudda, Chris *Cold War Summits: A History, from Potsdam to Malta*. London: UK: Bloomsbury Academic, 2015.
- United Nations. "Record of 11th Ordinary Session of the Assembly, 8th Plenary Meeting 13 September 1930 5 Pm 3. Report on the Work of the League since the Tenth Session of the Assembly: Continuation of the Discussion," League of Nations Archives, United Nations, 6 September 2025. <https://archives.ungeneva.org/lontad>.

_____. *Yearbook of the United Nations, 1957*. UN. Department of Public Information, 1957. <https://digitallibrary.un.org/record/860241?ln=en&v=pdf>.

World Bank Group. *Announcement of Three Loans Have Been Granted to the Kingdom of Thailand on October 30, 1950*: Official Website of the World Bank Group.

ภาษาไทย

กนต์ธีร์ ศุภมงคล. *การวิเทศব্যของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช 2483-2495*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, 2566.

กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. “อนุสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเพื่อวางระเบียบความเกี่ยวพันเฉพาะระหว่างสยามกับอินโดจีน วันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1926 (หน้า 4).” เว็บไซต์ฐานข้อมูลสนธิสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคีและตราสารอื่นที่เกี่ยวข้อง 29 สิงหาคม 2567.

กรมองค์การระหว่างประเทศ. *รวมสุนทรพจน์ของหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่ 9 ถึงครั้งที่ 29 (พ.ศ. 2497-2517)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2518.

กระทรวงการต่างประเทศ. “เสด็จในกรมฯ ปูนี้นัยบุคคลของชาติ.” ใน *120 ปี ศาสตร์จารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554.

_____. “พบ โจว เอินไหล ที่บ้านลุง.” ใน *120 ปี ศาสตร์จารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554.

กรุณา กุศลาสัย. *คณะทูตได้ดินสู่ปากกั๋ง*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2545.

กิริติ กล่อมดี. “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.” *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2552.

ฉลองรัฐ เจริญศรี. “บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2460-2501.” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

เชาน์ พงษ์พิชิต. โจว เอ็นไหล รัฐบุรุษจีน ผู้เป็นอัจฉริยะ ด้านการทหาร การทูต เศรษฐกิจ และการบริหาร. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558

ดิเรก ชัยนาม. ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2560.

โดนัลด์ อี. เวเธอร์บี (เกียรดิชัย พงษ์พาณิชย์: แปล). อาเซียน: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2558.

เทพ บุญตานนท์. ทหารของพระราชากับการสร้างสำนักแห่งศรัทธาและภักดี. กรุงเทพฯ: มติชน, 2565.

ธนต์ ปริยานนท์. “จากเฮกสู่จาการ์ตา: ความเปลี่ยนแปลงในนโยบายต่างประเทศของไทยต่อเนเธอร์แลนด์ กรณีการเรียกร้องเอกราชของอินโดนีเซีย พ.ศ. 2492.” วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (2563): หน้า 160-182.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวก้น, 2553.

บุญพิสิฐ ศรีหังส. “ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2480-2490: ประวัติศาสตร์ทวนกระแส.” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566.

พระยามานวราชเสวี. ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.

ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. สงครามทวงคืนดินแดน: ปฏิบัติการรบของกองทัพไทยในกรณีพิพาทกับอินโดจีน-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2552.

วิทยา เวชชาชีวะ (เรียบเรียง). บัวบาน: ปลัดกระทรวงการต่างประเทศในช่วงเวลา 300 ปี จากยุคกรมท่าถึงสมัยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: แพลนสारा, 2559.

ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ. “เสด็จในกรมฯ ในฐานะนักการทูต.” ใน วิทยทัศน์พระองค์วรวงศ์ฯ ครบ 110 ปี วันประสูติ 25 สิงหาคม 2544, กรุงเทพฯ: มูลนิธินราธิปประพันธ์พงศ์-วรวงศ์, 2544.

สเตฟาน เฮลล์. *สยามกับมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ประวัติศาสตร์สากล*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุคส์ จำกัด, 2560.

สถาบันปรีดี พนมยงค์. ““ปรีดี พนมยงค์ ไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์” รายงาน คณะกรรมการสอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่.” เว็บไซต์สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2 ตุลาคม 2567 2567.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. ประกาศสถาปนาพระราชวงศ์, ราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 28 เล่ม 69 วันที่ 6 พฤษภาคม 2495: เว็บไซต์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ. *รัฐธรรมนูญ: ปาฐกถาของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ* (แสดงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2475). พระนคร: โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475.

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) กต 1.1.1/24 หน้า 29 รายงานการประชุมครั้งที่ 1 ของคณะมนตรีสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้เสนอไปยังพมท้านายกรัฐมนตรี โดยหนังสือที่ สร. 5929/2498 ลงวันที่ 6 มีนาคม 2498.

_____. (2) กต. 2.11/3 ปีที่ 3 (แผ่นที่ 98-155) หน้า 148 ขาวตัดจากหนังสือพิมพ์ ลงข่าวเกี่ยวกับองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Seato) 12 พ.ค. 2497-19 ธ.ค. 2498 “Prince Wan Says Thai Favour Nato Type Alliance for Seato”.

_____. (2) กต. 6.1/11 Negotiation of New Treaty with France (17 ธ.ค. 2466-26 มี.ค. 2467) ปีที่ 9/9.

_____. (2)กต. 2.2/80 หน้า 21 ตั้งพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตันและกำหนดอัตราเงินเพิ่มโดยเฉพาะ (10 มกราคม-9 กันยายน 2490).

_____. (3) กต 1.1.3/19 หน้า 37 หน้าประเทศไทยในความเป็นกลาง (6 ก.ย. 2482), Notice Respecting Contraband และ Notice Trading with the Enemy, British Legation, Bangkok, พิมพ์ลงใน the Bangkok Times, Wednesday 6 September 1939.

_____. (3) กต 1.2.5/1 ปีที่ 2 แผ่นที่ 75-150 หน้า 99 เอกสารการประชุมผู้แทน ประเทศภาคีมหาเอเชียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค.-29 ธ.ค. พ.ศ. 2486)

- _____. (3) กต 1.2.5/3 ปีที่ 1 แผนที่ 1-62 หน้า 50-51 เอกสารการประชุมผู้แทน
ประเทศภาคีมหาเอเซียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค.-29 ธ.ค. พ.ศ. 2486)
- _____. (3) กต. 1.2.5/1 ปีที่ 1 แผนที่ 1-74 หน้า 45 เอกสารการประชุมผู้แทน
ประเทศภาคีมหาเอเซียบูรพา ณ กรุงโตเกียว (14 ต.ค.-29 ธ.ค. พ.ศ. 2486)
- _____. P.O./76 Biographies of Leading Personalities in Siam โดย
(Sir Josiah Crosby) จำนวน 20 แผ่น.
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร0201.7.1/145 หน้า 43 การประชุมกลุ่มประเทศ
แอฟริกาและเอเซีย (7 ม.ค.-26 พ.ค. 2498), ภาคหลัง วันที่ 24 เมษายน
พ.ศ. 2498 (เวลา 21.00 น.) พระดำรัสของรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การต่างประเทศ หัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมเอเซีย-แอฟริกา
ณ เมืองบันดุง.
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร0201/145 หน้า 2 การประชุมกลุ่มประเทศแอฟริกา
และเอเซีย (7 ม.ค.-26 พ.ค. 2498), หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ด่วน
มาก ที่ สร. 440/2498 ลงวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2498.
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/154(3) สร.0201.7.2.1/1 หน้า 28 ประเทศไทย
เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ (11 เมษายน 2489-27 กรกฎาคม 2491)
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/166 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี หมายเลข
เอกสาร (3) สร. 0201.7.2.1/112 ก่อ่ง 12 หน้า 85 และ 95 กองกลาง
สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (การต่างประเทศ) องค์การระหว่างประเทศ
องค์การสหประชาชาติ (พ.ศ. 2497-2507) เรื่อง ตำแหน่ง ปช. สมัชชา
สหประชาชาติ สมัยที่ 9.
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/172 หน้า 254-258 รายงานการประชุมสมัชชา
สหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่สิบเอ็ดใหม่เกี่ยวกับปัญหาฮังการี
- _____. ไมโครฟิล์ม ม(3)สร. 0201/177 หน้า 54-89/1 เรื่องการประชุมเพื่อ
พิจารณาสถานการณ์ในตะวันออกกลาง (พ.ศ. 2499-2500)
- _____. ไมโครฟิล์ม มร. 7ต/4 หน้า 11 เอกสารกรมราชเลขาธิการเรื่องทูตแลกงสุล
สยามประจำกรุงลอนดอน หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ฉบับพิเศษ ที่
ก. 255/12201 ลงวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) เสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศ เรียน ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับการเดินทางกลับ
สยามของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร.

- _____. ไมโครฟิล์ม มสบ. 2/24 สป 2.42/10 เรื่อง ทำอนุสัญญากับฝรั่งเศส [11 กันยายน-24 กันยายน 2467] สำเนาที่ 2157 รับวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ 113/11811 ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2467.
- _____. กต. 43.10/37 เรื่อง ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรณไว้เป็นนักเรียนหลวงอยู่ในความปกครองของกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2451-2457).
- _____. กต. 43.10/38 ม.จ. วรรณไวทยากรนักเรียนหลวงที่อังกฤษเข้าเป็นนักเรียนของกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2451-2460).
- _____. กต. 95.2/6 ตั้งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเป็นปลัดทูลฉลอง (พ.ศ. 2467).
- _____. กต. 96.1.3/14 หน้า 80 หนังสือจากคณะผู้แทนถาวรของสยามทูลพระ-
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
ที่ ส.ช. 570/73 ลงวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) นำบันทึก
รายงานการประชุมสมัชชาองค์การสันนิบาตชาติ ครั้งที่ 11 ระหว่างวันที่
10 กันยายน-4 ตุลาคม ค.ศ. 1930 ซึ่งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวงศ์
อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอนและผู้แทนของสยามประจำองค์การสันนิบาต
ชาติ ทรงจัดทำเป็นภาษาอังกฤษร่วมกับพระยาอภิบาลราชไมตรี เพื่อ
กราบทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงทราบ.
- _____. กต. 96.1/33 หน้า 143 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ฉบับที่ 127/11917
ลงวันที่ 22 กันยายน 2469 (ค.ศ. 1926) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไทรทศ
ประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
จรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยามกรุงปารีสเกี่ยวกับการที่สยามไม่ควร
สมัครสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสภาสันนิบาตชาติ.
- _____. กต. 96.1/33 หน้า 181-184 หนังสือฉบับลงวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1927
พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยามกรุงปารีส และหม่อมเจ้า
วรรณไวทยากร ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ เสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับสยามควรสมัครสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของ
สภาสันนิบาตชาติสำหรับ ค.ศ. 1927.

- _____ . กต. 96.1/33 หน้า 209-218 หนังสือลับ ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ทรงมีหนังสือถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการสมัครเป็นสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสภาสันนิบาตชาติสำหรับ ค.ศ. 1928 เพื่อกำหนดมูลค่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- _____ . กต. 96.1/33 หน้า 259 หนังสือสถานอัครราชทูตกรุงปารีส ฉบับที่ 91/557 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 (ค.ศ. 1927) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตกรุงปารีส ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับพระอาการประชวร และการมอบหมายให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้แทนรัฐบาลสยามและการเข้าร่วมการเปิดประชุมเพื่อเป็นเกียรติยศแก่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ในกรณีที่ยามได้เป็นสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสภาสันนิบาตชาติสำหรับ ค.ศ. 1928.
- _____ . กต. 96.1/33 หน้า 279 โทรเลขที่ 28/11826 ลงวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1928 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงแจ้งผลการเลือกตั้งสมาชิกที่มีค่าใช้จ่ายของสภาสันนิบาตชาติ.
- _____ . กต. 96.2.4.1/2 หน้า 55 หนังสือผู้แทนรัฐบาลประจำสันนิบาตชาติ กราบทูลเสนาบดีว่ากระทรวงการต่างประเทศ ที่ ส.ช. 573/73 ลงวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) เรื่องภาพรวมสถานะความคืบหน้าเกี่ยวกับการหารือการจัดการประชุมฝิ่นโลกที่กรุงเทพฯ ค.ศ. 1931.
- _____ . กต. 96.2.4.1/2 หน้า 267 โทรเลขหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทูลกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ลงวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1930 เกี่ยวกับการจัดการประชุมฝิ่นโลกที่สยามใน ค.ศ. 1931.
- _____ . ม(3)สร 0201/152 (3) สร0201.7.1/238 หน้า 86 การประชุมว่าด้วยกฎหมายทะเล (23 ธันวาคม 2500-25 ตุลาคม 2501).
- _____ . สป.19.2:2 หน้า 3 the President's Reply to the Remarks of the Newly Appointed Siamese Ambassador His Royal Highness Wan Waithayakon Worawan Upon the Occasion of the Presentation of His Letters of Credence

- _____. สบ.19.2:8 หน้า 18-31 สุนทรพจน์ทรงแสดงที่ Calvin Bullock Forum นครนิวยอร์ก เรื่อง ความสัมพันธ์สหรัฐอเมริกา-ประเทศไทย.
- _____. สบ. 19.2/32 หน้า 5 พระดำรัส คำปราศรัยทรงแสดงที่ the International Forum เรื่องเกี่ยวกับการประชุมทางกฎหมายทะเล (Conference on the Law of the Sea) เพื่อสิทธิของกลุ่มประเทศที่ไม่มีพื้นที่ติดทะเล (Land-Locked State) ในการเดินเรือทะเล (17 เม.ย. 2501).
- _____. สบ. 19.2/98 หน้า 1-3 พระดำรัสกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ.
- _____. สบ. 19.6/15 หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ คอลัมน์ “สนิมการเมือง” โดย “เกียรติ” เรื่อง “นักการเมืองผู้ไม่เคยกลัวสนิมการเมือง” (ฉบับวันที่ 17 เมษายน 2509).
- _____. สร 0201.29/6 ป.2 หนังสือขอพระราชทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทราบพระบาทเกี่ยวกับสถานะความคืบหน้าการจัดการประชุมสันติสมาคมสำเนาที่ 2พ/167 ลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2461.
- _____. สร. 0201.29/8 สัมพันธมิตรเชิญชุมนุมกับสันติสมาคมและตั้งทูตพิเศษ (พ.ศ. 2462).
- _____. ปีกที่ 2/5 หนังสือจากพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัสยุคลศักดิ์กฤดากร หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ทูตพิเศษแห่งสันติสมาคม ที่ 55พ/620 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2462 ขอพระราชทานกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับพิธีชุมนุมเซ็นสัญญาสงบศึกระหว่างประเทศสัมพันธมิตรกับเยอรมนี.
- _____. หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ลับ ที่ กต. 87/24 ลงวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2498 เรื่อง บันทึกการสนทนาระหว่างรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศกับอุปทูตจีน.

พระองค์วรรณฯกับการต่างประเทศไทย

วิรัช ศรีพงษ์

Prince Wan and Thailand's Foreign Relations

Wiraj Sripong

ISBN 978-616-341-189-1

ข้อมูลทาบบรรณอนุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วิรัช ศรีพงษ์.

พระองค์วรรณฯกับการต่างประเทศไทย = Prince Wan and Thailand's Foreign Relations.--
กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ (ISC) กระทรวงการต่างประเทศ, 2569.

216 หน้า.

1. บรรณานุกรม -- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, 2434-2519.

2. นักการทูต -- ไทย -- ชื่อประวัติ. I. ชื่อเรื่อง.

928.95911

ISBN 978-616-341-189-1

จัดพิมพ์โดย

ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ

Email: isc@mfa.go.th

กันยายน 2569

ออกแบบปก

กรนิยพล สิริมงคลจุฑกุล

จัดรูปเล่ม

พรเจลิบ รัตนไทรภพ

ตรวจทาน

กษิดิศ อนันตนาธร และสรวินธุ์ ภักดีอาษา

พิมพ์ที่

บริษัทภาพพิมพ์ จำกัด

Email: contact@parbpim.com

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพัฒนาเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ผ่านช่วงเวลาที่ทรงงานอย่างต่อเนื่อง พระองค์สั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์ในเวทีการทูตหัตถวิภาคี และพหุภาคีอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับหลักการทรงงานคือ การยึดผลประโยชน์แห่งชาติเป็นที่ตั้ง พระองค์จึงทรงงานร่วมกับรัฐบาลใดก็ได้ นับตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งยุคของจอมพล ถนอม กิตติขจร นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและแนบเนียน

การศึกษาประวัติการทรงงานด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทำให้เห็นกลวิธีหลากหลายที่ประเทศเล็ก ๆ อย่างประเทศไทยสามารถเข้าไปเป็นผู้กระทำ (agency) ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศร่วมกับประเทศใหญ่และมหาอำนาจโลกได้ เช่น การเข้าร่วมกลุ่มความร่วมมือพหุภาคีทั้งในระหว่างประเทศเล็ก/ประเทศเกิดใหม่ด้วยกันเอง และกลุ่มที่มีมหาอำนาจร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย หรือการเป็นพันธมิตรกับมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่ง เพื่อให้มีบทบาทในการต่อรองทิศทางการจัดการความขัดแย้งและรักษาผลประโยชน์ของชาติเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วิธี ศรีพจน์ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี 2553 ระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชายุโรปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี 2554 และสาขาสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัย Sciences Po Paris เมื่อปี 2556 และระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี 2568

ดร. วิธีเข้าทำงานกระทรวงการต่างประเทศเมื่อปี 2558 โดยเคยปฏิบัติหน้าที่ที่ กรมองค์การระหว่างประเทศ (2558) สำนักบริหารบุคคล (2559) สถาบันการต่างประเทศ เทเวศน์กว่าโรปการ (2560-2562) สถาบันเอกอัครราชทูต ณ กรุงกาฐมาณฑุ (2562-2565) กรมสารนิเทศ (2566-2567) และกรมยุโรป (2568-ปัจจุบัน)